Troii (cfr. Pauly-Wissowa, vol. XXXV, 1. col. 1208—1209 şi : Hans Lamer, Wörterbuch der Antike, Leipzig, 1933, p. 462). Iar Orfeu este menţionat în Odiseia, XII, 70, ceea ce înseamnă că el este mai mare cu cel puţin o generaţie decît eroii lui Homer. În Suidas, Orpheu ar fi trăit cu 11 generaţii înainte de căderea Troii (Pauly-Wissowa, XXXV, 1, col. 1210) ceea ce îl duce să existe prin sec. XVI î.e.n

Dacă se ia în considerare însă vechimea literaturii orfice şi a poeziei orfice atunci constatăm că ea nu se iveşte înainte de sec. VI î.e.n (Pauly-Wissowa, Ibidem, col. 1216). Putem conchide că Orfeu ca personaj istoric a putut trăi înainte de războiul Troii, dar Misterele lui sînt mult mai recente, în orice caz nu pot fi mult mai vechi decît introducerea lor la Greci, adică în sec. VII. î. e. n., întrucît nu posedăm atestări documentare despre o antichitate mare a acestor Mistere, cum posedăm pentru cele de la Eleusis sau ale lui Dionysos.

Suprapunerea orfism-pitagorism

IV. Dar în lumea greacă vedem că se produce o asimilare a Misterelor orfice cu cele pytagoreice (E. Rohde, Op. cit., p. 348 sq) şi această asemănare a celor două culte de Mistere este menţionată şi de Herodot (II, 81). Apoi majoritatea autorilor de poezii orfice al căror nume ne este cunoscut au fost pitagoricieni (E. Rohde, Ibidem, p. 350—351). Poate Pythagora a fost influenţat de doctrinele orfice în şederea sa la Crotona în Italia de sud. Totuşi orfismul păstrează multe elemente ale cultului lui Dionysos care nu se regăsesc deloc la pitagorei.

Deci trebuie considerat orfismul mai vechi decît doctrina lui Pythagora (cfr. şi E. Rohde, Ibidem, p. 352, nota 3). Dealtfel Pythagora a trăit în sec. VI. î.e.n. (580—500 î.e.n.) astfel că doctrinele sale trebuiau să fie mult mai recente decît orfismul propriu-zis. Credem însă că orfismul şi pitagorismul aveau multe asemănări doctrinare : aceeaşi aspiraţie către puritate, acelaşi vegetarism cu respingerea oricărei alimentaţii carnate, acelaşi ascetism sexual. Pe de altă parte epopteia, partea centrală a Misterelor lor, pare să fi fost similară. Într-adevăr pitagoreicii se izolau în camere obscure după exemplul magistrului lor (Diogene Laerţiu, VIII, 41).

Acesta după o şedere într-o locuinţă subterană a povestit că a fost în Infern şi a stat de vorbă cu sufletele lui Homer şi al lui Hesiod (Ibidem, VIII, 21) şi tot astfel el se izola într-o peşteră de pe muntele Ida în Creta (Ibidem, VIII, 3). Discipolii săi desigur erau obligaţi să-l imite, şi ştim că unul din ei, Parmeniskos, după o izolare îndelungată într-o peşteră nu a mai putut să rîdă, desigur din pricina viziunilor pe care le-a avut. De fapt astăzi se cunoaşte cu exactitate că izolarea într-o încăpere unde nu parvin zgomote şi este un întuneric deplin, poate fără hrană, dă naştere după cîteva zile la fenomene de deprivare senzorială în care apar percepţii fără obiect, vizuale, olfactive, auditive, tactile şi de alt fel, similare cu trăirea subiectului într-o lume de vis. Această stare era interpretată acum 2400 de ani drept o şedere în Infern, mai cu seamă că nu era vorba doar de viziuni ci de trăiri complexe cu percepţii şi senzaţii de multe feluri (cf. Constantin Daniel, Zalmoxis, ucenicii săi şi claustrarea, in „Luceafărul", 1984, no. 1136 şi 1137). În ceea ce îl priveşte pe Pythagora şi Misterele sale, în 1917 s-a descoperit la Roma la 9 metri sub pămînt o basilică subterană care nu a fost folosită, dar care pare a fi fost destinată celebrării Misterelor pitagoreice (Jerôme Carcopino, La basilique pythagoriciènne de la Porta Maggiore, Paris, 1926, passim).

Cît despre orfici a priori ei ar fi trebuit să imite pe magistrul lor şi să scoboare în Infern sau în peşteri ori în locuinţe subterane, de fapt, legenda imortalizată prin versurile lui Vergiliu din Eneida, ne înfăţişează pe Orfeu soţ al celebrei Euridice pe care o luase de nevastă în ţara kykonilor traci. Dar aceasta murind, Orfeu coboară în Infern pe ţărmurile rîului Styx, unde farmecă prin dulceaţa cîntecelor sale din liră divinităţile infernale, şi în cele din urmă obţine de la ele întoarcerea la viaţă a soţiei sale, cu condiţia să nu se uite la ea înainte de a trece de hotarele Infernului. Dar Orfeu nerăbdător uită interdicţia aceasta, se întoarce şi o priveşte pe Euridice pentru ultima oară, înainte ca să dispară cu totul înghiţită de Infern. De aceea trebuia să existe şi în misterele orfice un descensus ad inferos „o scoborîre la zeii infernali" sau katabasis, care să imite pe Orfeu, căci discipolii în regulă generală se iau după maestrul lor pe care îl imită. Se poate presupune că însăşi aglutinarea celor două secte a fost facilitată de faptul că amîndouă aveau Mistere ce comportau această katabasis, coborîre la zeii din Infern. De fapt un mare istoric al filozofiei eline, Theodor Gomperz, scrie despre cele două secte a orficilor şi a pitagoreilor : (Les penseurs de la Grèce, volumul I, trad. fr., Paris, 1928, p. 159) „se constată cea mai surprinzătoare concordanţă, o concordanţă de aşa fel încît cele două secte se confundă adesea una cu cealaltă, şi că este uneori cu neputinţă de stabilit care dintre cele două secte a dat şi care a primit". Sau scrie : „Este necesar să prezentăm cititorului doctrina orficopitagoreică, în care nu mai cunoaştem decît reunite între ele curentele de idei la început separate" (p. 163). În fine el scrie : „oricît de obscure ar părea la ora actuală originile orfismului este absolut cert că ele s-au încrucişat cu începuturile pitagorismului" (p. 173). Şi de fapt Th. Gomperz ca şi alţi cercetători ai istoriei gîndirii greceşti, vorbeşte de doctrina orfico-pitagoreică amalgamînd într-un tot cele două curente de idei.

Discipol al lui Pitagora ?

V. Între Misterele orfico-pitagoreice şi cultul lui Zalmoxis există foarte multe asemănări, dacă ne referim nu la miturile ce însoţesc Misterele, ci la acţiunile efectuate în cursul lor (ta dromena) şi poate şi la cele arătate (ta deiknymena). Adică în amîndouă există aceeaşi interdicţie a alimentaţiei carnate, ceea ce pentru antici era un lucru foarte grav, căci aceasta însemna că iniţiaţii acestor mistere nu puteau lua parte la cultul zeilor cetăţii care comporta sacrificii de animale şi ospeţe rituale. De asemenea discipolii lui Zalmoxis ca şi unii orfici (din grupările existente) şi la fel ca pitagoreicii practicau o ascenză sexuală (cfr. Diogene Laerţiu, VIII, I, VI, 9). Este evident că vegetarismul şi asceza sexuală, precum şi o viaţă pură şi morală erau caracterele definitorii ale personalităţii lor şi erau elemente mult mai importante decît ac-

ceptarea unei versiuni sau alteia, a unui mit. Cu alte cuvinte nu mitul (ta legomena) și nu legendele pe care le admiteau sau nu erau în stare să marcheze reperele esențiale ale profilului unui homo religiosus antic, ci viața sa, cele efectuate de el adică: postul necurmat, vegetarismul, asceza sexuală și căutarea dreptății față de oameni și de zei. Aceste caractere i-au apropiat pe orfici de pitagoreici între ei, dar i-au apropiat și de esenienii asceții evrei de la Marea Moartă, care au fost considerați de mulți cercetători ca discipoli ai lui Pythagora. Dar și discipolii lui Zalmoxis au fost asemuiți de Iosif Flaviu, marele istoric evreu, cu esenienii, autorii manuscriselor de la Marea Moartă (cfr. Antichitățile iudaice, XVIII, 1, 5, 22). Desigur ucenicii lui Zalmoxis prefigurau, pe de altă parte, viața monahilor ortodocși, care fac legămînt (votum) să nu mănînce carne, să trăiască în sărăcie și să practice asceza sexuală.

Astfel această asemănare a doctrinelor orfico-pitagoreice cu cultul lui Zalmoxis i-a făcut pe grecii din Pont și Hellespont să-i comunice lui Herodot că Zalmoxis ar fi fost sclav și discipol al lui Pythagora (Herodot, IV, 95). De fapt a fi discipol al lui Pythagora însemna a fi membru al sectei sale orfico-pitagoreice și tocmai acest fapt vroiau să insinueze informatorii lui Herodot. Ei se intemeiau desigur și pe faptul că în misterele orfico-pitagoreice exista o epopteia, punct esențial al Misterelor lor, similară celeia din cultul lui Zalmoxis, adică coborîrea într-o locuință subterană sau peșteră unde inițiatul în stare de deprivare senzorială avea percepții fără de obiect sub formă de viziuni sau voci care îl strigau și îi vorbeau ori simțea atingeri, toate acestea făcîndu-l să se socotească în Infern.

Abioii nu sînt sciți

VI. Aceste asemănări între misterele orfico-pitagoreice și cultul lui Zalmoxis trebuie să ne incite să cercetăm dacă este exact — așa cum afirmau informatorii lui Herodot — că misterele geților introduse de Zalmoxis sînt preluate de la orfico-pitagoreici sau nu. Răspunsul la o asemenea cercetare nu se poate afla decît prin analizarea vechimii celor două ritualuri sacre. Or, antichitatea misterelor lui Zalmoxis pare a fi foarte îndepărtată, poate tot atît de vechi ca și misterele lui Dionysos și cele de la Eleusis. În Iliada, XIII, 4—6 citim următoarele versuri „(Zeus) dă roată cu privirea sa scînteietoare departe de ei și se uită pînă în țara tracilor iscusiți călăreți, în țara Mysienilor ce știau să lupte piept la piept, (a acelor oameni) semeți ce mulg iepele, se hrănesc cu lăpturi și a abioi-lor, cei mai drepți dintre oameni". Trebuie să considerăm că „cei ce mulg iepele" (gr. hippemolgoi) și „cei ce se hrănesc cu lăpturi" (gr. glaktaphagoi pentru galaktophagoi prin licență poetică și necesitatea versificării) ca și abioi reprezintă apelația aceleiași populații așa cum s-a afirmat de către numeroși comentatori. Dar în ceea ce privește sensul acestei lexeme abioi s-a afirmat că aceasta este compusă din a privativ și bios viață, ceea ce este absurd, fiindcă cei ce nu au viață sînt morți deja și nu pot figura ca oameni vii într-o epopee. S-a spus apoi că bios ar avea înțeles de „avere" și abioi ar însemna „cei fără de avere", dar ei aveau herghelii de cai, deci nu erau deloc fără avere, de vreme ce mulgeau iepele. S-a afirmat că bios ar avea înțelesul de „arc" deci abioi ar fi cei lipsiți de arcuri, dar în Antichitate multe popoare luptau fără arcuri și acest caracter nu ar fi deloc definitoriu pentru un popor. Dat fiind că în Herodot în locul acestor abioi se află hiperboreenii (Herodot, IV, 13, 33/ 35) care ar fi avut o viață lungă, s-a pretins că acest a este augmentativ (alpha epitatikon) și abioi ar însemna „cei ce au o viață îndelungată". (cfr. Almanah estival „Luceafărul", 1984, p. 60—61). Credem însă că abioi reprezintă o licență poetică a lui Homer pentru oi ta abia esthiontes „cei ce mănîncă alimente fără viață" neînsuflețite, adică sînt vegetarieni. De fapt din aceste versuri ale Iliadei reiese clar că abioi nu mîncau carne, hrănindu-se cu lăpturi doar, și erau deci, vegetarieni. Pe de altă parte în aceste versuri mai există o altă licență poetică glaktophagoi. Din versurile Iliadei, XIII, 4—6, reiese clar că Zeus privea în sud în jurul Troii unde erau tracii, apoi mai spre nord la mysieni, în fine și mai spre nord unde locuiau abioi.

În ceea ce privește apartenența etnică a acestor abioi, Strabon afirmă categoric că ei erau sciți (Strabon, VII, III, 2) deși tot el scrie că în Iliada nu sînt menționați sciții (Strabon, VII, 6). Dar dacă războiul Troii a avut loc la 1184

î.e.n. (sau în sec. XIII î.e.n.), iar poemele homerice au fost scrise în sec. IX—VIII î.e.n., atunci este o imposibilitate absolută ca abioi să fi fost sciţi. Deoarece sciţii au venit mult mai tîrziu în Europa şi în Istoria Universală (vol. I, trad. din l. rusă, Buc. 1958, p. 630) se arată că triburile scitice au apărut pe teritoriul României, al Ungariei şi al Bulgariei de azi în sec. VI î.e.n., Vasile Pârvan (Getica, ed. 1982, p. 417) afirmă peremptoriu că nu există nici un vestigiu scitic anterior sec. VIII î.e.n. în Europa carpato-danubiană. Pentru Valentin Vasiliev, care închină o monografie recentă şi foarte bine documentată prezenţei sciţilor pe teritoriul ţării noastre (Valentin Vasiliev, Sciţii agatîrşi pe teritoriul României, Cluj-Napoca, 1980, p. 29, 30 şi passim), sciţii apar în nordul Mării Negre la sfîrşitul sec. VII şi începutul sec. VI î.e.n. Pentru prof. D. Berciu, sciţii pătrund pe teritoriul României la sfîrşitul sec. VI începutul sec. V î.e.n. (în „Studii şi Cercetări de Istorie Veche, 10, 1, 1959, p. 7—49). Marele Reallexikon der Vorgeschichte editat de Max Ebert, Berlin, 1928, Band XII, p. 323, arată limpede că sciţii n-au venit în Europa decît în sec. VII î.e.n. Aşadar toţi istoricii şi arheologii sînt de acord astăzi că sciţii n-au pătruns în spaţiul carpato-dunărean decît în sec. VII sau VI, deci posterior cu mult războiului Troii şi scrierii poemelor homerice. Din aceste motive era cu neputinţă ca abioi să fie sciţi şi nu putem decît să regretăm că vestiţii elenişti occidentali, germani, francezi şi anglo-saxoni nu au controlat cu date arheologice afirmaţiile lui Strabon şi au putut scrie că abioi au fost sciţi deşi aceştia nu veniseră încă în Europa la data scrierii Iliadei. Dar dacă nu erau sciţi, de ce neam erau aceşti abioi ? În spaţiul carpato-danubian pînă la venirea tracilor nu au fost decît seminţii tracice sau poate cimeriene, cimerienii fiind tot traci, şi abioi, trebuiau să fie a priori traci, dacă nu au fost sciţi, care nu existau încă în acest spaţiu. Dar posedăm o mărturie preţioasă a unui autor din Antichitate care afirmă categoric că abioi erau traci. Prezentăm traducerea din greaca veche a acestui text pentru importanţa lui care semnalează existenţa unei populaţii trace ce urma regulile de viaţă instaurate poate de Zalmoxis, pe teritoriul de azi al României, şi aceasta în vremea războiului troian : „Abioi... Alexandru în cartea sa despre Marea Neagră spune că Diophantos a zis că sînt numiţii aşa pentru că locuiesc la fluviul Abianos, drepţi spune Homer că sînt pentru că nu au vrut să stăpînească Asia împreună cu Amazoanele, sau sînt numiţi în felul acesta pentru că nu duceau o viaţă sedentară. Dydimos însă spune „că sint un popor trac." (Dydimos de thrakon ethnos phesin) în Stephanos din Bizanţ, Ethnica, Stephani Byzanthi Ethnicorum quae supersunt ex recensione Augusti Meinekii, Graz, 1958. (cfr. şi Pauly-Wissowa, vol. I, articolul Abioi, col. 100). Astfel nu se poate nega că abioi au fost traci (cum face o recenzie apărută în Viaţa Românească, mai, 1984, p. 76) de vreme ce există un izvor antic ce afirmă acest fapt şi nu se pot aduce nici un fel de argumente împotriva apartenenţei lor la marele popor al tracilor. Pe de altă parte, abioi nu sînt menţionaţi în opera lui Herodot şi în locul lor sînt pomeniţi hiperboreenii, desigur cei din nordul Greciei, care erau tot aşa de drepţi ca şi abioi faţă de zei (cfr. în acest sens şi : Pauly-Wissowa, XVII-er Halbband, col. 269, sq), după cum nici hiperboreenii nu sînt menţionaţi în Iliada şi în locul lor cităm despre abioi. Iar despre abioi sînt de reţinut

următoarele note definitorii ale lor : a) locuiau înspre nord deci dincolo de Dunăre fiindcă ştim că mysienii locuiau pe amîndouă malurile Dunării din texte posterioare lui Homer. b) erau vegetarieni şi se hrăneau cu lăpturi existînd deci o interdicţie pentru alimentaţia cu carne. c) creşteau cai, deci aveau nevoie de cîmpii pentru ca să pască în ele caii lor. Abioi trebuie să fi locuit deci în cîmpia Munteniei sau în sudul Moldovei. d) erau cei mai drepţi dintre oameni, deci primiseră o învăţătură morală şi religioasă de la un reformator religios. Pentru că nu puteau fi cei mai drepţi dintre oameni fără o îndelungă educaţie, purtată dealungul a mai multor generaţii. Trebuie să adăugăm în ceea ce priveşte apartenenţa la traci a acestor abioi că în Iliada seminţiile trace de cele mai multe ori nu sînt numite expressis verbis trace, ci acest fapt îl cunoaştem deobicei din alte texte, şi aşa sînt : mysienii, phrigienii, kikonii, cauconii, sintienii etc. (cfr. Constantin Daniel, Troia, troienii şi tracii după Homer, în Almanahul estival „Luceafărul", 1984, p. 56—67). Putem conchide că abioi sînt traci şi după mărturii antice şi după deducţii şi interpretări făcute de moderni.

Abioii — discipolii lui Zalmoxis

VII. Problema căreia trebuie acum să-i dăm un răspuns este dacă aceşti abioi traci sînt identici cu geţii adoratori ai lui Zalmoxis. Dacă sînt identici atunci cultul lui Zalmoxis şi Misterele sale datează dinainte de războiul Troii ca şi celelalte culte de Mistere trace, cel al lui Dionysos şi cele de la Eleusis. Care sînt argumentele care ne silesc să admitem neapărat că abioi traci sînt identici cu adoratorii lui Zalmoxis ? a) despre geţi adoratori ai lui Zalmoxis Herodot scrie întocmai ca Homer despre abioi că „sînt cei mai

drepţi" (Herodot, IV, 93 b) ca şi abioii geţii adoratori ai lui Zalmoxis locuiau în spaţiul carpato-dunărean c) ca şi geţii ce adorau pe Zalmoxis abioii erau vegetarieni adică le era interzisă alimentaţia cu carne animală d) ca şi abioii traci, geţii creşteau cai şi erau vestiţi prin călărimea lor e) dacă abioi nu sînt geţii adoratori ai lui Zalmoxis atunci ar trebui să admitem prin absurd că în spaţiul carpato-dunărean au existat la un interval de 100—200 de ani (între sec. al VIII-lea î.e.n. şi sec. al VI-lea sfirş. sec. al V-lea î.e.n. cînd îşi scrie Herodot opera) două popoare vegetariene diferite, foarte evlavioase şi drepte, atît de mult încît să fie numiţi „cei mai drepţi" chiar. Or, un calcul de probabilitate simplu (pe care îl ţinem la dispoziţia celor ce ar vrea să-l aibă) întocmit pe baza datelor de mai sus, arată că aboii au fost geţii adoratori ai lui Zalmoxis f) pe deasupra trebuie să adăugăm că este cu totul neverosimil ca abioii traci să fi dispărut cel mai tirziu în sec. VIII î.e.n. şi în locul lor să fi apărut după 100—200 de ani un popor trac, geţii, adoratori ai lui Zalmoxis cu exact aceleaşi caractere definitorii ca şi abioii : cei mai drepţi, vegetarieni, crescători de cai şi locuind în spaţiul carpato-danubian.

Aceşti abioi au fost numiţi mai tîrziu, în mod legendar hiperboreenii, deoarece locuiau la nord de vîntul Boreas care pentru grecii din Helada actuală venea dinspre nord, din teritoriul României actuale. Dar Herodot a demonstrat clar că hiperboreeni în nordul Greciei nu există (Herodot, IV, 33) şi în locul lor trebuie plasaţi adoratorii lui Zalmoxis, geţi, care şi ei erau foarte evlavioşi şi „cei mai drepţi". Viaţa acestor asceţi (desigur numai a unora, a celor care erau homines regiliosi) numiţi abioi de Homer şi în realitate geţi adoratori ai lui Zalmoxis, a impresionat adînc popoarele vecine şi în primul rînd pe strămoşii românilor şi memoria lor s-a perpetuat în legendele cu privire la blajini, oameni sfinţi, vegetarieni, şi care nu se întîlnesc cu soţiile lor decît odată pe an. (cfr. Constantin Daniel, De l'origine thraco-gète du mythe des hyperboréens, în „Ethnologica" 1983, p. 153—157, cfr. şi recenzia din „Viaţa Românească", mai, 1984, p. 153—158, care contestă, fără argumente, această origine a mitului blajinilor).

Din cele arătate mai sus vom trage concluzia că abioi traci menţionaţi de Homer sînt în realitate geţi adoratori ai lui Zalmoxis.

Înainte de războiul Troii

VIII. Desigur nu avem o menţiune a numelui lui Zalmoxis anterior lui Herodot dar existenţa religiei lui, a postului necurmat şi a vieţii pure a geţilor ne sileşte să admitem că a trebuit să existe un reformator religios la traco-geţi care le-a răspîndit credinţele sale. De fapt astăzi nu se mai admite deloc că religiile au putut să fie create de la sine, ca mituri solare, agrare sau chtonice, fără să existe o personalitate anume care să le întemeieze. Marii întemeietori de religii nu sînt mituri şi personagii fabuloase, ci oameni în carne şi oase care au existat într-o anumită perioadă istorică. (cfr. S.A. Tokarev, Religia în istoria popoarelor lumii, trad. rom., Buc., 1976, pp. 237, 351, 347 şi 256). Astfel trebuie să admitem că Zalmoxis a fost iniţial un om care a creat o religie şi care ulterior a fost zeificat. Poate că numele său iniţial era altul cu totul, ştiut fiind numeroasele apelative pe care le aveau zeii la traci (de pildă: Dionysos este numit : Sabazios, Sabos, Iakhos, Bassareus, Bakhos, Zagreus, Hyes, Attes, Gigon şi Diounsos). Şi este posibil ca apelaţia de Zalmoxis să nu corespundă numelui său iniţial, fiind un nume divin sau una dintre multiplele sale apelaţii. Însemnat lucru este de realizat că religia sa a fost creată de el înainte de războiul Troii.

Misterele lui Zalmoxis le preced pe cele orfico-pitagoreice

IX. — Revenind la chestiunea esenţială pe care o discutăm în acest articol : care dintre cele două culte de Mistere trace a fost mai vechi, cele orfico-pitagoreice (fiindcă orfismul apare amalgamat cu pitagorismul) sau cele ale lui Zalmoxis, trebuie să răspundem clar că pe temeiul surselor de care dispunem actualmente, Misterele lui Zalmoxis sînt mai vechi cu mult, de vreme ce abioi traci practicau înainte de războiul troian o religie similară întru totul cu cea a lui Zalmoxis. Şi aceasta mai cu seamă fiindcă sectele orfico-pitagoreice au început să se constituie şi să fie menţionate în texte de abia după aderarea lui Pythagora, în sec. VI î.e.n, la ele. Anterior nu cunoaştem decît menţiunea lui Orfeu, dar nu a Misterelor sale, dar ştim despre existenţa Misterelor lui Dionysos şi a celor de la Eleusis anterior războiului Troii.

Astfel cultul şi Misterele lui Zalmoxis sînt cu mult mai vechi decît Misterele orfico-pitagoreice, iar Phythagora nu a putut fi învăţătorul lui Zalmoxis şi nici sectele orfico-pitagoreice nu au putut avea vreo influenţă asupra Misterelor lui Zalmoxis.

Negruzzi UN «FALSIFICATOR»?

ALEXANDRU LĂPUŞNEANU UN NEDREPTĂŢIT

MOTTO

„A DOUA DOMNIE A LUI LĂPUŞNEANU ŢINE CINCI ANI ŞI ÎNCEPE CU ACEL ÎNFRICOŞAT OSPĂŢ AL SÎNGELUI, ÎN CARE PATRUZECI ŞI ŞAPTE DE BOIERI SÎNT MĂCELĂRIŢI SUB OCHII FULGERĂTORI DE URĂ ŞI DE CRUZIME SĂLBATICĂ AI DOMNULUI. CA SĂ ARATE CĂ A RUPT ORICE LEGĂTURĂ CU POLONII ŞI CU TRECUTUL, STRĂMUTĂ SCAUNUL DOMNESC DE LA SUCEAVA LA IAŞI – MAI ÎN CÎMP ŞI MAI APROAPE DE TURCI, CĂRORA ÎNTRU-ATÎTA LI S-A SUPUS, ÎNCÎT, CA SĂ LE FACĂ VOIA, PUNE DE DĂRÎMĂ TOATE CETĂŢILE ŞI ÎNTĂRITURILE MOLDOVEI, AFARĂ DE CETATEA HOTINULUI, STRAJA DINSPRE LEŞI. MAI JOS DE ATÎT, NU SE POATE SCOBORÎ UN CÎRMUITOR DE ŢARĂ".

AL. VLAHUŢĂ (Din trecut)

LĂPUŞNEANU UN NEDREPTĂŢIT

Lăpuşneanu – caz patologic

Cînd un român trecut prin şcoală vrea să stabilească o cotă de cruzime, de sanguinitate el trimite la Ţepeş şi la Lăpuşneanu. Aşa cum mai tîrziu replicile din O scrisoare pierdută se ştiau pe deasupra de orice spectator, orice absolvent de şcoală primară din România ştia şi ştie să spună pe de rost cîteva din replicile rostite de Alexandru Lăpuşneanu ; „Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreau", sau : „De mă voi scula, pe mulţi voi popi şi eu". Ele definesc firea inflexibilă a voevodului Moldovei şi au intrat ca să zicem aşa în folclor. Dacă în Muntenia un monstru de cruzime este, pentru aproape orice amator de istorie şi de literatură, Vlad Ţepeş, figura similară pentru Moldova a rămas Alexandru Lăpuşneanu. Oricine ştie că a domnit de două ori, că în a doua domnie s-a răzbunat crunt pe boieri, cu care s-a purtat ca o fiară sălbatică şi că a terminat nebun sau aproape nebun. Figura lui Alexandru Lăpuşneanu a fost prezentată drept un caz patologic şi aşa s-a implantat ea în mentalitatea comună.

Efectul talentului scriitoricesc

Originea acestui portret înroşit de sînge este nuvela lui C. Negruzzi, Alexandru Lăpuşneanu, tipărită la 1840 în Dacia literară, nuvelă care de atunci face o carieră literară extraordinară. Este considerată fără încetare una din cele mai bune nuvele din literatura română, sigur cea mai bună nuvelă istorică, iar G. Călinescu o trece între capodopere.

„Nu se poate închipui o mai perfectă sinteză de gesturi patetice adînci, de cuvinte memorabile, de observaţie psihologică şi sociologică acută, de atitudini romantice şi intuiţie realistă. Eroii au un desen uimitor. Negruzzi a înţeles spiritul cronicelor române şi a pus bazele unui romantism pozitiv, scutit de naive idealităţi. În cronică Domnii taie pe boieri şi boierii pe Domni şi toată durata unei domnii este o încordare de suspiciuni, de uneltiri, de trădări şi de crime. Nuvela ar intra în rîndul naraţiunilor de asasinate italiene, de nu s-ar fi dat eroului principal o semnificaţie superioară. Lăpuşneanu e un damnat, osîndit de provindenţă să verse sînge şi să năzuie după mîntuire. El suferă de o melancolie sangvinară, colorată de mizantropie".

Dar să vedem şi cele mai importante momente ale nuvelei, cele care consacră acest portret sinistru voievodului moldovean.

Alexandru Lăpuşneanu intră în ţară cu ajutor turcesc să-şi recapete domnia din care l-a scos Despot, înlocuit acum de Tomşa. Îl întîmpină boierii care-i spun că ţara nu-l vrea, drept care vodă răspunde cu memorabilele vorbe : „Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreau...". Dintre boieri i se alătură Moţoc, trădător vechi, de a cărui abilitate în intrigi, ne spune autorul, vodă are nevoie.

După ce se instalează în domnie, Lăpuşneanu îşi „dezvăli urîtul caracter". Mai întîi este evocată distrugerea cetăţilor Moldovei, pe care le umple de lemne şi le dă foc, pentru a termina cu „azilul nemulţumirilor" din rîndurile boierimii, pe care o despoaie de averi sub diferite pretexte.

„Dar nesocotind deajuns planul acesta, îi omora din cînd în cînd. La cea mai mică greşeală dregătorească, la cea mai mică plîngere ce i s-arăta, capul vinovatului se spînzura în poarta curţii, cu o ţidulă vestitoare a greşelii lui, adevărate sau plăsmuite şi el nu apuca să putrezească, cînd alt cap îi lua locul."

O gardă de lefegii priveghea osîndele.

În capitolul doi al nuvelei apare doamna Ruxandra, pe care autorul ne-o înfăţişează

nu numai ca fiica lui Rareş, dar şi ca pe o victimă a tulburilor vremi care-i împuţinase familia. „Gingaşa" Ruxandra intervine la Lăpuşneanu să nu mai facă atîtea „tăieri". După un moment de furie, domnul îi promite a-i da un „leac de frică", a doua zi cînd va da un ospăţ de împăcăciune pentru boierii săi.

Ziua următoare, la biserică, voevodul rosteşte jurămîntul de împăcare, iar boierimea, temătoare, se bucură de vorbele bune. Numai tinerii Stroici şi Spancioc socotesc că e mai bine să fugă din ţară decît să meargă la ospăţul stăpînului lor, drept care o iau către Nistru şi către Polonia. Boierii vin la curte, sînt invitaţi la masă, dar cu prilejul primului toast, armaşul loveşte cu buzduganul pe vorbitor, cu chip că ar jigni pe vodă şi strigă : „— A ! voi ocărîţi pe domnul vostru ! ; la ei flăcăi!" Urmează măcelul la care, deşi dezarmaţi, boierii se opun.

„În minut, toţi slujitorii de pe la spatele boierilor, scoţînd junghiurile, îi loviră ; şi alţi ostaşi, aduşi de căpitanul de lefecii, intrară şi năpustiră cu săbiile în ei. Cît pentru Lăpuşneanu, el luase pre Moţoc de mînă şi se trăsese lîngă o fereastră deschisă, de unde privea măcelărirea ce începuse. El rîdea ; iar Moţoc, silindu-se a rîde ca să placă stăpînului, simţea părul zburlindu-i-se pe cap şi dinţii săi clănţănind. Şi cu adevărat era groază a privi această scenă sîngeroasă. Închipuiască-şi cineva într-o sală de cinci stînjeni lungă şi de patru lată, o sută şi mai mulţi oameni, ucigaşi şi hotărîţi spre ucidere, călăi şi osîndiţi, luptîndu-se unii cu furia deznădejdei, alţii cu aprinderea beţiei. Boierii, neavînd nici o grijă, surprinşi mişăleşte pe din dos, fără arme, cădeau făr-a se mai împotrivi. Cei mai bătrîni mureau făcîndu-şi cruce ; mulţi însă din cei mai juni se apărau cu turbare cu scaunele, talgerele, tacîmurile mesii se făceau arme în mîna lor ; unii, deşi răniţi, se încleştau cu furie de gîtul ucigaşilor şi nesocotind ranele ce primeau, îi strîngeau pîn-îi înăduşeau. Dacă vreunul apuca vreo sabie, îşi vindea scump viaţa. Mulţi lefecii pieiră, dar în sfîrşit nu mai rămase nici un boier viu. Patruzeci şi şapte de trupuri zăceau pe parchet ! În lupta şi trînta aceasta, masa se răsturnase ; ulcioarele se spărseseră şi vinul amestecat cu sînge făcuse o baltă pe lespezile salei."

Portret al lui Alexandru Lăpuşneanu brodat pe un văl de tîmplă, dăruit mănăstirii Slatina

Pentru ca tabloul cruzimii să fie complet şi impresia şi mai mare, se descriu şi scenele dintre slujitori ;

„Odată cu omorul de sus, începuse uciderea şi în curte. Slugile boierilor, văzîndu-se lovite fără veste de soldaţi, plecară în fugă. Puţini care scăpară cu viaţă, apucînd a sări peste ziduri, dase larmă pe la casele boierilor ; şi invitîndu pre alte slugi şi oameni boiereşti, burzuluise norodul şi tot oraşul alergase la poarta curţii, pre care începuse a o tăia cu securile".

Acest norod se cerea potolit şi domnul care era alături de Moţoc întrebă ce voieşte mulţimea. Nehotărîtă, aceasta găseşte pînă la urmă formula care devine refren : „Capul lui Moţoc vrem !" şi Lăpuşneanu sacrifică cu răceală pe intrigantul Moţoc, care este aruncat poporului de sub ziduri. Acesta ar fi, deci, al 48-lea !

Rămas singur, Alexandru Lăpuşneanu luă capetele celor ucişi şi „le aşeză în mijlocul mesei pe încet şi cu rînduială, puind pe ale celor mai mici boieri dedesubt şi pe ale celor mari deasupra, după neam şi după ranguri, pînă ce făcu o piramidă de patruzeci şi şapte de căpăţine, vîrful căria se închia prin capul unui logofăt mare".

Odată îndeletnicirea terminată, vodă aduce din apartamentele ei pe doamna Ruxandra. Fiica lui Rareş leşină la vederea „leacului de frică" pe care i-l prezintă Alexandru Lăpuşneanu.

După aceea vodă „născoci feluri de schingiuiri".

„Scotea ochi, tăia mîini, ciuntea şi usca pe care avea prepus ; însă prepusurile lui erau părelnice, căci nimeni

Doamna Ruxandra, soția lui Alexandru Lăpușneanu, după fresca din mănăstirea Dochiariu (Muntele Athos)

nu mai cuteza a cîrti cît de puțin".

Îmbolnăvindu-se, Alexandru vodă Lăpușneanu voiește a se călugări, și voința i se împlinește, dar odată trezit din friguri strigă la boaitele de călugări și cere să-i vie lefecii. Aceștia nu vin, iar boierii fugiți între care Stroici și Spancioc o hotărăsc pe doamna Ruxandra să-l invenineze, adică să-l otrăvească, ceea ce fiica lui Rareș face.

„Acest fel fu sfîrșitul lui Alexandru Lăpușneanu, care lăsă o pată de sînge în istoria Moldovei".

Așa se încheie nuvela lui Negruzzi care înfățișează un voevod setos de sînge, o doamnă sensibilă și lipsită de voință, un intrigant fără rival ca Moțoc și doi boieri patrioți care reușesc să scape Moldova de un tiran : Spancioc și Stroici.

Nuvela a dat prilejul unor asociații care așează cruzimea lui Lăpușneanu în cea mai selectă familie de monștri : „După cum scena ospățului, zice E. Lovinescu în monografia închinată lui C. Negruzzi, amintește pe Lucreția Borgia a lui Victor Hugo, tot așa moartea lui Lăpușneanu amintește moartea lui Ivan Groaznicul, și prin măreția ei fioroasă e vrednică de penelul unui desăvîrșit artist".

Dacă din șirul domnilor Moldovei, șir destul de lung, Alexandru Lăpușneanu a intrat în memoria celor mulți, aceasta nu se datorește legendei istorice ca în cazul lui Țepeș ci mai ales acestei nuvele. Talentul scriitorului l-a nemurit pe Alexandru Lăpușneanu într-o ipostază colorată în roșu. Litera scriitorului l-a făcut mai glorios decît propriile fapte la vremea lor.

Doamna Ruxandra — o adversară ?

Inspirată de cronica lui Ureche, nuvela Alexandru Lăpușneanu a avut un mai mare ecou decît cronica care a inspirat-o. Mai mulți scriitori reiau personajul Alexandru Lăpușneanu și aproape toți îl privesc din unghiul impus de Constantin Negruzzi. Ecoul cel mai important al nuvelei Alexandru Lăpușneanu este apariția unei alte nuvele istorice cu drept la celebritate, Mihnea vodă cel Rău, scrisă de Alexandru Odobescu și apărută la 1860.

Dimitrie Bolintineanu tipărește în 1868 o piesă Alexandru Lăpușneanu, dramă în trei acte. Deși piesei i se contestă orice valoare, ea are una : D. Bolintineanu a încercat să gîndească independent personajul piesei sale plecînd de la aceleași fapte fără a reuși integral. În prima domnie, Alexandru Lăpușneanu este un domn luminat. În cea de a doua domnie, cînd are experiența uneltirilor boierești, el face o teorie de tip machiavelic a istoriei în care răul adus de boieri și stîrpirea lui ocupă un rol important. În același timp, voevodul crede că răul este inerent lumii etc. Ruxandra doamna este mai fățiș opusă lui vodă. De altfel, sînt semne că D. Bolintineanu, sigur sedus de nuvela lui Negruzzi, a acordat totuși o mai mare importanță unor detalii istorice peste care autorul nuvelei a trecut cu ușurință. Dar acest respect pentru adevărul istoric este încălcat cu totul acolo unde este vorba despre amorurile Ruxandrei : doamna este iubită de armaș, și la rîndu-i iubește pe un căpitan Ștefan. Drama lui D. Bolintineanu este departe de concentrarea și tăietura sigură a nuvelei negruzziene, dar o pomenim aici pentru că oferă asupra lui Lăpușneanu și a unor situații o optică independentă.

Îi urmează o proză a lui G. Asachi, Lopușna, care a rămas între coperțile unui Ca-

lendar pentru români de la 1870, pentru care autorul s-a deplasat în Bucovina, după cum ne spune, unde a făcut „un inadins voiaj cu familia me în Bucovina, unde la Lopuşna am cules mai multe interesante detaliuri". Metoda documentărilor nu este deci deloc nouă ! Prolixă, ca mai toate prozele istorice ale lui G. Asachi, nici Lopuşna nu s-a impus posterităţii. Ea urmează de altfel îndeaproape nuvela negruzziană, în ciuda informaţiilor inedite ale voiajului bucovinean. Lăpuşneanu este tot un sanguinar, iar călătoria lui Asachi nu este decît o încercare de a culege informaţii pentru a explica mai bine acest caracter. Prietenul lui Eminescu, Samson Bodnărescu, a dat şi el un Lăpuşneanu-Vodă în cinci acte. Deşi se poate zice că şi aici autorul merge pe urmele lui Negruzzi mai mult decît pe urmele faptelor istorice, este de reţinut că şi la Samson Bodnărescu rolul doamnei Ruxandra este altul : la Negruzzi doamna e gingaşă, leşină, procedează şovăielnic şi e împinsă de la spate. La Bolintineanu ea produce pasiuni şi acceptă o legătură amoroasă cu căpitanul Ştefan. La Samson Bodnărescu, Ruxandra doamna are, la fel, o relaţie amoroasă cu Stroici pe care vrea să-l folosească împotriva lui Lăpuşneanu. Am zice că urmaşii lui Negruzzi oscilează mai mult atunci cînd este vorba de Ruxandra doamna decît cînd este vorba despre Lăpuşneanu al cărui caracter este adjudecat, se pare, odată pentru totdeauna de C. Negruzzi de sub a cărui viziune nu iese. Nici o altă înjghebare dramatică, a lui Iuliu I. Roşca, Lăpuşneanu, domnul Moldovei, tragedie apărută la 1886, nu se depărtează prea mult de C. Negruzzi. Chiar dacă piesa se petrece doar la Hotin, toate celelalte episoade sînt rememorate după nuvelă. Doar doamna Ruxandra diferă, şi aici, de gingaşa fiinţă din scrierea prototip. Un alt unghi de vedere se vede şi în cazul lui Stroici, un „intelectual" de tip modern, dar diferenţa este mică. Iuliu I. Roşca este însă mai supravegheat dacă-l comparăm cu romantismul despletit al lui Bolintineanu sau Asachi. Încolo toţi sînt epigonii lui C. Negruzzi.

C. Negruzzi anulează izvorul istoric

Şi Eminescu a proiectat o dramă Lăpuşneanu în ciclul nescris al Muşatinilor. Însemnările ni-l arată îndatorat lui Negruzzi ca şi înaintaşii. O explicaţie expresă dintr-un manuscris (ms 2254, f. 30) zice: „Din ALEXANDRU LĂPUŞNEANU s-ar putea face un Macbeth românesc, cu întrebuinţarea mai ales în ultimul act, a nuvelei lui Negruzzi". Proiectul a rămas în stare de proiect, dar e de reţinut că şi aici rolul tutelar, care-i face cinste, îl are C. Negruzzi şi nu cronica. Nici modernul G. M. Zamfirescu nu se poate detaşa de viziunea lui C. Negruzzi pentru că în Cuminecătura, piesă din 1925, îngrămădeşte o seamă de fapte sîngeroase, care de care mai stridente, pentru a portretiza sanguinitatea şi tirania lui Alexandru Lăpuşneanu.

Excluzînd din discuţie pe Eminescu, al cărui Lăpuşneanu n-avem de unde şti cum ar fi arătat, este evident că tot ce s-a scris pe această temă istorică, în aparenţă, este îndatorat lui C. Negruzzi. Foarte puţini merg la cronică, la documente, şi faptul se vede din lipsa de invenţie proprie, atît în epică cît şi în portretistică. O oarecare libertate au mai toţi urmaşii lui Negruzzi în ceea ce o priveşte pe Ruxandra doamna, dar iniţiativa lor este mică. Din acest motiv sîntem înclinaţi să credem că izvorul nu mai este cronica şi că Negruzzi s-a substituit prin autoritatea artistică a nuvelei lui sursei istorice.

LOPUSNA.

Novelĕ istoricĕ de G. Asachi.

Moldova care face parte a Principatelor Unite, nu se intindea in vechime numai de la Marea Neagră spre Nord la Mihaileni unde se mărgineşte cu Imperiul Austrii, ce până la Seratin frantiera Galiţii. Asta parte a Moldavei denumită Bucovina nŭ conservă tipulă naţional, în ea se află Succava vechea Capitală şi scaunul Domnii, monastirele cele donate de strĕmoşi cu scopă de binefacere publică, care se plinescă de guvernulă Austrii cu somile provenite, numai din procentele acelorŭ averi. De însemnat este cum astă parte a Moldovei a încăput în imperiul austriĕ neconteniele tulburări intestine a republicei Polone aŭ nevoit pe Rosia Prusia şi Austria în timpul Împărăţii Mariea Teresia de a împărţi între dânsele Polonia, care numera atunce 20 milioane Poloni, şi se întindea de la munţii Carpaţi până la Marea Baltică. Spre a îndemena comunicaţia între Galiţia şi Transilvania, Austria aŭ cerut de la Turci ai da din Moldova o hliză de drum. Poarta generoase, a da din lucrul ce nu era al ei, aŭ învoit la 1775 ai da acestŭ

«Ţara pizmuia lui Alexandru»

Deşi Neculce citează în cronica lui pe Miron Costin este sigur că textul inspirator e al lui Grigore Ureche. Dar cum textul lui Grigore Ureche a fost copiat în cronica lui de Nicolae Costin, iată prima explicaţie a numelui de Costin. A doua este că Nicolae Costin a dat două versiuni cronicii lui: una pentru marele public şi alta pentru domn. Cea de a doua a fost atribuită de unii

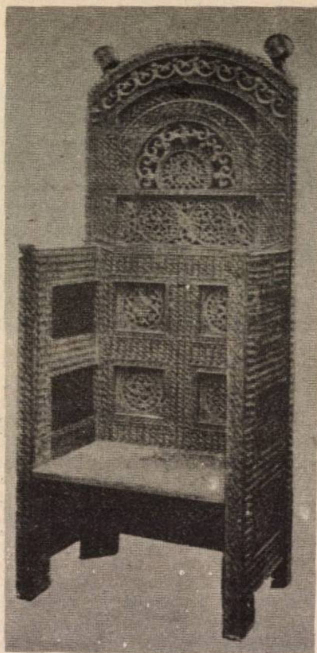
Casa domnească de la mănăstirea Slatina

copiști lui Miron Costin și așa se explică greșeala lui C. Negruzzi. Noi ne vom adresa cronicii lui Grigore Ureche, care este textul de temelie al nuvelei lui C. Negruzzi.

Știrile despre Alexandru Lăpușneanu nu-s multe în cronică, dar sînt satisfăcătoare. Viitorul domn Lăpușneanu este unul din boierii pribegi în Polonia, care se numea Petrea Stolnicul, și în combinația boierească care urmărea suprimarea lui Ștefăniță vodă, ucis de boieri în cortul său, Petrea Stolnicul este ridicat de boierii pribegi la rangul de domn și adus în țară, unde înlătură pe Joldea, ridicat de altă grupare domn, ia de soție pe Ruxandra, fiica lui Rareș, și grijește de pace și de așezarea țării, de zidirea mănăstirii Slatina și Plîngăraţi, ca și de instalarea în Ardeal a unui voevod cerut de turci. După acest prim bilanț al domniei apare le orizont Despot, care-l împresoară cu oaste străină, drept care Alexandru Vodă e luat ca din somn și nu-și poate pregăti oști pentru că țara, zice Ureche, „pizmuia lui Alexandru", fără să ne spună de ce. Prima bătălie este pierdută. Alexandru Vodă Lăpușneanul încearcă o nouă bătălie, dar lui Despot „i s-au închinat Țara de sus toată", scrie Ureche, ceea ce pecetluiește soarta fostului voevod care se retrage prin Chilia la turci. Dar ce înseamnă „Țara" la Ureche ?

Pentru Grigore Ureche Alexandru Lăpușneanu este un simplu ucigaș

Ureche contestă că primul război ar fi fost pierdut de Lăpușneanu prin trădare, dar nu ne spune despre ce trădare ar fi fost vorba. Capitolul prim care se ocupă din nou de Lăpușneanu se intitulează : A doua domnie a lui Alixandru vodă Lăpușneanul, carile apoi au tăiat 47 de boieri, 7072. De aici se înțelege că țara nu-l iubește pe Lăpușneanu, despre care înseamnă că avea o părere formată, și-i cere să se întoarcă de unde-a venit. A doua însemnare privește moartea lui Tomșa, care refugiat în Polonia, după tradiție, alături de boierii Moțoc, Spancioc și Veveriță, este decapitat la cerere turcească alături de ei. În acest punct, apar primele libertăți ale lui C. Negruzzi : Tomșa n-a fugit în Muntenia ca în nuvelă, ci în Polonia, Moțoc a fost executat de polonezi și n-a rămas în viață ca în nuvelă, nici Spancioc. Urmează alt titlu: Cînd au omorît Alixandru Vodă 47 de boieri, ceea ce reduce prin repetiție întreaga domnie a Lăpușneanului la această faptă. Măcelul este înfățișat de cronicar drept revanșă a domnului pentru trădarea către Despot care i-a adus sfîrșitul domniei.

„Slujitorii, după învățătura ce au avut, închis-au poarta și ca niște lupi într-o turmă făr de nici un păstor, au intrat într-înșii, de-i snopia și-i junghiia, nu numai boierii, ci și slujitorii. Nici alegea pre cei vinovați, ci unul ca altul îi punea suptu sabie, cădea mulțime, dipre zăbrele săriia afară, de-și frîngea picioarele. Și au pierit atuncea 47 de boieri, fără altă curte, ce nu s-au băgat în seamă". În Nacazania care urmează care este „certare celor puternici", Ureche nu se arată a fi simpatizantul lui Lăpușneanu, pentru că el justifică pe boieri: „Apoi zicu și dau vina lăcuitorilor că sîntu vicleni". Urmează prezentarea risipirii cetăților din Moldova ca răsplată pentru turci care-i condiționaseră domnia de această risipire. Urmează altă „certare" a voevodului de către cronicar. Sigur Lăpușneanu nu a plăcut lui Ureche, care notează totuși corect cum acesta respinge un pretendent la domnie din Transilvania. Moartea lui Lăpușneanu este relatată sec apoi și după legendă: adică boala lui Lăpușneanu, alegerea lui Bogdan ca urmaș la cererea lui, călugărirea la cerere, revolta cînd se trezește în strai de monah și otrăvirea de mîna Ruxandrei doamna. Ultimele rînduri ale lui Ureche despre Lăpușneanu sînt acestea : „Acestu Alixandru vodă, zic cum că au fost scoțîndu ochii oamenilor și pre mulți au sluțit în domniia lui".

Cîteva concluzii se impun. Faptul cel mai important din punct de vedere al cronicarului în cazul lui Lăpușneanu este uciderea boierilor asupra căreia revine în titlu de două ori, dînd și cifra de 47, tot de două ori. Clar este, deasemeni, că această domnie nu este deloc agreată de Ureche, care-i acordă mai multe Nacazanii, evident ostile lui Lăpușneanu. Cronicarul fiind boier, iar cei uciși de voevod fiind tot boieri, sentimentul se explică, dar acest lucru pune în discuție obiectivitatea cronicii.

Cit despre nuvelă comparată cu cronica ea se inspiră evident din însemnările despre a doua domnie a lui Lăpușneanu, ignorînd complet prima domnie, nu fără a prelua ceva și din aburul de ostilitate față de vodă.

Pentru cronicarul Eftimie, vodă Lăpușneanu e milostiv

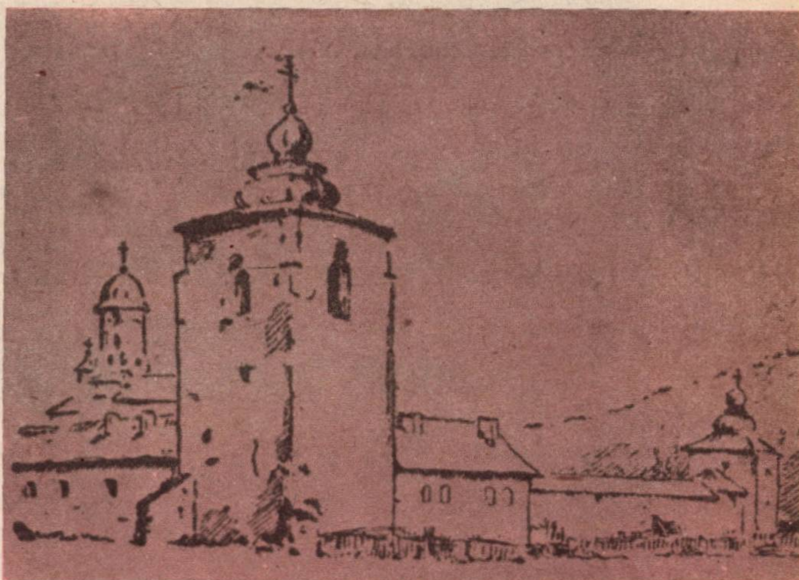
Costache Negruzzi care a învățat românește răscolind lada de cărți cu litere cirilice a tatălui său n-a cunoscut decît cronica românească a lui Ureche, o sinteză a mai vechilor izvoare moldovenești și străine. Dar la baza acestui breviar unilateral făcut de Ureche, stau cronici mai vechi, ieșite

din circulaţie, dar folosite neîndoielnic la vremea lor. Un asemenea izvor îl oferă corpul cronicilor în limba slavă veche, redactate pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu chiar. Este vorba de cunoscutele, pentru istoriografii literaturii române, cronici scrise de oameni ai bisericii : Macarie, Eftimie, Azarie. Ei foloseau limba sacră a timpului, slava veche, care corespundea în răsărit limbii latine din Occident. Traduse mai tîrziu şi în româneşte, aceste cronici au impresionat prin stilul lor laudativ însuşit din cronicile bizantine, în care autorul, om de curte, avea menirea de a preamări pe stăpînitorul ţării.

Prima cronică a lui Macarie, deşi autorul ei, faţă bisericească inaltă, a trăit pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu, nu zice nimic despre domnia acestuia pentru că nu ajunge la ea, oprindu-se la aceea a lui Iliaş Vodă. Deci o mărturie despre Lăpuşneanu nu găsim în Macarie. Dar vom afla în cronica următoare a egumenului Eftimie de la Căpriana, care reia cronica slavonă din însărcinare domnească.

Ce ne spune egumenul Eftimie despre Alexandru Lăpuşneanu ?

Titlul chiar care introduce tema domniei lui Alexandru Vodă este edificator: Domnia lui Alexandru voievod cel Viteaz şi Nou. Lăpuşneanu este „arătarea lui Dumnezeu", ceea ce corespunde concepţiei medievale despre stăpînitor. Tot el este „viteaz" şi „preaînţelept" oştean, „minunatul Alexandru". Voevodul cel nou e din spiţa muşatinilor şi „a fost ascuns ca odinioară lumina sub obroc ori ca luceafărul sub pămînt", dar a ieşit la iveală. Domnul e o stea luminoasă care vine de la miazănoapte la miazăzi pentru a ocupa tronul strămoşesc. Deşi chemat de boierii din ţară, aceştia îl pun domn pe Joldea, dar „mărinimosul" Alexandru „ca om cu minte şi preaînţelept şi milostiv, i-a învrednicit de iertare pe toţi". Într-adevăr, în afara tăierii de nas a lui Joldea şi a călugăririi lui nu se aude de alte pedepse odată cu intrarea lui Alexandru în Moldova. Altă măsură dată de Alexandru este slobozirea tuturor celor aflaţi în temniţe şi închişi, adică tot fapte care nu trimit deloc la fiara sanguinară înfăţişată de Costache Negruzzi, după Ureche. Eftimie notează marea bucurie stîrnită de apariţia lui Alexandru căci „veneau de peste tot, din toate locurile şi din toate părţile, ca să se îndulcească de vederea feţei, de bunătate şi frumuseţea lui şi priveau la chipul voevodului ca la al lui Hristos, căci li se părea că este în vis, iar nu aievea, din pricina necinstei domnilor foşti înainte". Chiar dacă admitem că Eftimie, ca om de curte, trage spuza pe turta domnului său, e un adevăr incontestabil că urmaşii lui Petru Rareş au exasperat Moldova prin conduita lor. În plus, documentele ne spun despre Alexandru Lăpuşneanu că era un bărbat frumos, conform canonului voevodal al Moldovei, care cerea bărbat întreg şi frumos la domnie. Vodă vorbeşte cu „dulceaţă şi înduioşare tuturor".

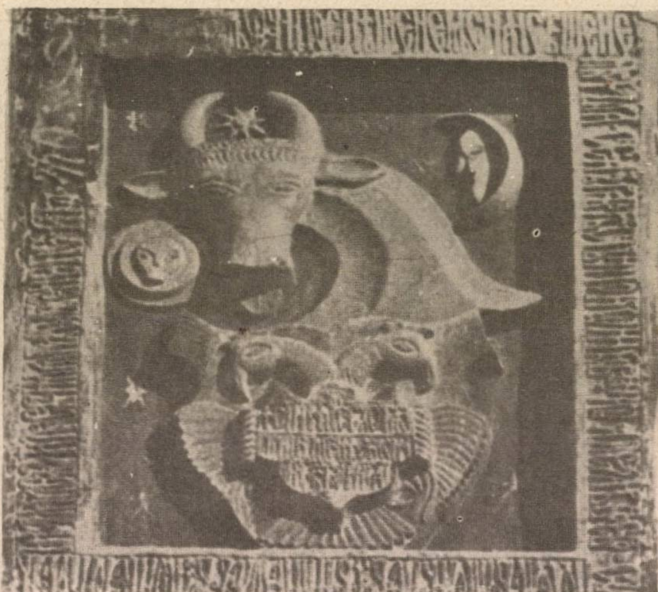
Mănăstirea Slatina, ctitorie a lui Alexandru Lăpuşneanu. Turnul cu clopotniţă

Cum se poartă cu boierii noul domn ?

„Boierii şi-au primit cu toţii cinstea şi averile de mai înainte, iar celor obijduiţi şi celor care pe nedrept fuseseră osîndiţi în obezi amare şi în temniţă, tuturor le-a arătat pe faţă mila sa". Cum boierii complotaseră pentru aducerea boierului ostaş din Polonia, lucrul este firesc şi se petrece în limitele unui contract, în care înscăunarea Joldii este o dizarmonie. Măsurile voevodale au aspect de restauraţie. Reputaţia bunătăţii lui Lăpuşneanu este atît de mare încît chiar şi Soliman, sultanul, îi trimite, impresionat de conduita moldoveanului, confirmarea la domnie. „Binecinstitorul şi marele domn Alexandru voievod" a adus „pace dumnezeiască tuturor, a făcut mare cinste bisericilor din Ţara Moldovei şi tuturor sfintelor mănăstiri".

E aici o cu totul altă imagine a lui vodă Lăpuşneanu de guvernator înţelept, paşnic, gata a pune întîi mila şi înţelepciunea, doritor de bunăstarea ţării, îngrijitor atent al instituţiilor religioase, adică om atent la cultura ţării. Evident, alt om decît cel din nuvela lui Negruzzi, nu-i aşa? Faptele sînt verificabile. Chiar cronica, în fond ostilă, a lui Ureche, caracterizează la fel prima domnie a Lăpuşneanului. Aceasta nu e conduita unui om deprins să bea sînge.

Cronica lui Eftimie nu ajunge la culminantul punct al celei de a doua domnii a Lăpuşneanului, lichidarea boierilor, pentru că nu termină de relatat nici prima domnie. Însemnările se opresc la preparativele de a ridica importanta mănăstire Slatina.

Pisania Mănăstirii Slatina

Cronica lui Azarie: Alexandru Lăpuşneanu – un domn luminat

Faptele vorbesc de la sine. Izvoarele nu coincid întru totul asupra figurii lui Lăpuşneanu. Vodă Alexandru este crud în cronica lui Ureche, dar luminos şi înţelept în cronica lui Eftimie. Dacă cronica egumenului lui Alexandru Vodă poate fi acuzată de partizanat, nici cronica lui Ureche nu poate fi considerată obiectivă. În plus, pentru prima domnie la care se referă Eftimie, Ureche nu dă alte date şi dacă înlăturăm excesele laudative, rămînem cu o imagine pozitivă a domnului Alexandru Lăpuşneanu, care procedează cumpănit, veghează pacea ţării, ctitoreşte biserici, are intervenţii militare externe în Muntenia şi Transilvania. Nimic nu promite pe sîngerosul stăpînitor din a doua domnie.

Dar despre această a doua domnie, scrie Azarie, continuatorul lui Macarie şi Eftimie, în cronica lui slavonească. E şi el un om al bisericii, un letopisiţier care are în vedere fala domnească, dar omul a văzut lucrurile dinaproape, işi foloseşte de cîte ori poate memoria şi cronica este de aceea interesantă şi sugestivă.

Ce ne spune Azarie despre Alexandru Lăpuşneanu ?

Că omul ales de boieri era „voinic şi frumos la faţă, liniştit şi blînd". Că după instalare era „binecinstitor şi-ı mîngiia pe toţi", adică tot ce ne spune şi Eftimie. Azarie mai vorbeşte despre o molimă care a dat morţii pe mulţi moldoveni şi jalea voevodului care neavînd „aur" nu-i putea ajuta. Este o înclinare „democratică" de care ni se vorbeşte prima dată explicit. Pînă acum ştiam că era cu priinţă mai ales boierilor şi buneistări generale. Vodă, scrie Azarie, a avut doi copii „binecrescuţi şi daţi să înveţe carte şi credinţa cea adevărată". Din nou apare înclinarea către climatul cultural. Azarie menţionează misiunile diplomatice ale lui Lăpuşneanu în ţările vecine, efectuate cu precauţie, ca de la un om ce nu caută zizanie. După aceea, ni se spune, a zidit Slatina. Pînă aici a scris şi Eftimie, dar faţă de acesta, pe care Azarie nu-l infirmă, urmaşul aduce elemente noi. Nici unul din aceste elemente noi nu e de natură să facă un portret negativ lui Alexandru Lăpuşneanu, ci dimpotrivă. Azarie nu reţine decît intrarea în Ardeal la chemarea Sultanului şi ajunge la intervenţia lui Despot căreia îi acordă, ca şi Ureche, o atenţie mai mare.

Ce ne spune Azarie despre lupta de la Verbia ?

Că era o „luptă de apărare", dar „unii dintre cei dintîi luptători erau haini voevodului şi de la început au apucat-o la fugă, alţii s-au întors înapoi, care încotro, şi s-au împrăştiat, iar voevodul a rămas să lupte singur, cu puţini ai săi. Şi înţelegînd înşelăciunea, a suspinat zicînd : «Vai, mai bine mi-ar fi dat să trăiesc cu fiarele la un loc, decît cu oameni necredincioşi». Şi fugind pe cai iuţi, a ajuns în fugă în tîrgul Iaşilor şi s-a pregătit din nou de luptă".

Bătălia de la Verbia s-a pierdut prin trădare ?

Episodul Verbia merită un popas, fie şi numai pentru că îi acordă importanţă atît Azarie, premergătorul, cît şi Ureche, prelucrătorul de izvoare anterioare. Din ambele relatări reiese că Alexandru Vodă nu se aştepta şi nu era pregătit pentru o intervenţie externă şi nici pentru trădare. Azarie vorbeşte de „hainirea" unora, desigur boieri, pe cînd Ureche o trece sub tăcere. Mai mult decît atît, textul lui Ureche pare a fi o replică la cel al lui Azarie, altfel zis el nu vrea să accepte învinovăţirea de hainire formulată de Azarie, ci să explice înfrînge-

Secvență din filmul Malvinei Urșianu «Întoarcerea lui Vodă Lăpușneanu». În rolul titular : George Mottoi.

rea de la Verbia prin „netocmeala“ oștilor : „Cei puțini de cei mulți și cei negata de cei gata n-au putut suferi, ce au dat dosul“. Mai mult decît atît în Învățătură și certare, însemnarea imediat următoare, Ureche scrie : „Zic unii că și acolea să fi fostu războiu cu viclenie“, lucru pe care Ureche nu-l acceptă punînd acuzația de hainire pe seama celui ce nu „va să afle vina sa“, adică pe seama lui Lăpușneanu. Dar vinovat de înfrîngere sau vinovat de altceva ? Ureche nu e deloc explicit în acest punct. E limpede doar că de va fi fost hainire, Ureche este de acord cu ea. Vina nu e a „hainilor“ ci a voevodului. Azarie, prin reproducerea replicii lui Alexandru, acuză fățiș pe haini. Sînt aici două poziții deosebite față de istoricul bătăliei de la Verbia și față de Alexandru Lăpușneanu. Ca să zicem așa, Lăpușneanu este în litigiu încă din vremea cronicarilor Azarie și Ureche. După cum vom vedea, atitudinea lor diferă și în continuare.

Azarie îl are în vedere pe Alexandru și după pierderea domniei, dar Ureche nu se interesează decît de cine este pe tron, adică de Despot Vodă căruia îi acordă un spațiu întins. Amîndoi cronicarii ne spun că Despot s-a dus la Suceava, unde a cîștigat pe ceilalți boieri. Azarie privește atent necazurile prin care trece Lăpușneanu. El urmărește, cu alte cuvinte, drama voevodului învins, de la Verbia pînă la Iconia : „A fost trimis, o, nenorocitul, departe în surghiun, în cetatea Iconiului, dincolo de mare. Atunci au fost plîngere, lacrimi și nu puține suspine din pricina despărțirii de doamnă și de copii și de prieteni. Și au rămas acolo, așteptînd să vadă cele viitoare și rugîndu-se mereu lui Dumnezeu, să nu-l uite cu totul“. Azarie urmărește, deci, față de Ureche, drama Lăpușneanului, ceea ce pe acesta nu-l mai interesează.

De la Azarie înțelegem că puterea turcească nemulțumită și dezamăgită de evenimentele produse de domnia lui Despot urmată de ridicarea lui Tomșa vodă își aduce aminte de Alexandru pe care-l repune în drepturi. De aici încolo tratamentul aplicat lui Lăpușneanu este foarte diferit la cei doi cronicari. El este mai scurt la Azarie, care dă doar știri generale fără detalii, mai lung și mai amănunțit la Ureche, care insistă asupra domniei de a doua a lui Lăpușneanu.

Ureche a deformat cu bună știință portretul Lăpușneanului

Azarie însemnează că a venit înapoi Alexandru vodă și că „iarăși au strălucit razele binefăcătoare ale pravoslaviei“ împrăștiind fumul credinței celei rele a necuraților luterani. Deci și de această dată o restaurație, dar cu referință numai la instituția religioasă. „Și ce a mai fost după acestea ? A adunat dar pe uneltitorii vicleni de mai-nainte, mai ales pe boierii care se lepădaseră, și pe toți i-a dat morții vrednice de milă, iar pe oștenii împăratului, dăruindu-i, i-a trimis la ale lor.“ Acesta este în viziunea lui Azarie episodul uciderii boierilor, 47 la Ureche, episod căruia acesta îi acordă o excepțională atenție.

Moartea boierilor: pedeapsă sau capriciu ?

Abia după uciderea boierilor e adusă Ruxandra din Muntenia. Confruntată cu acest izvor, nuvela lui Negruzzi nu respectă deci adevărul istoric, pentru că Ruxandra nu putea să vadă piramida de capete tăiate pentru că se afla atunci în Țara Românească.

Ce ne mai spune Azarie ?

Că familia lui Lăpușneanu își ducea viața în frica lui Dumnezeu și „cu milostenii către săraci și cu binefaceri către biserici își ungea mereu sufletul. Dar viața le-a fost dureroasă și adesea cădeau în diferite boli grele".

Azarie mai menționează greaua boală „de moarte" pe care o are Lăpușneanu și cererea lui de a se călugări ca și instalarea fiului său ca domn. Nimic din anecdotica promovată de Ureche în cronica lui, privitoare la trezirea din boală, la otrăvire și celelalte.

Prima observație la compararea celor două izvoare succesive, dintre care cel mai legat de evenimente este, să subliniem, cel al lui Azarie, este că Ureche dilată anume fapte și că insistă pe domnia a doua a Lăpușneanului, după ce în prezentarea primei a notat obiectivist faptele și a disculpat pe boieri de hainire. El pune toată domnia de la început sub semnul suprimării celor 47 de boieri, amintește moartea lui Tomșa din Polonia la intervenția Lăpușneanului, descrie pregnant uciderea boierilor, cu diferența că doamna Ruxandra era prezentă în cetatea de scaun în timpul măcelului. Ceartă pe voevod a doua oară pentru fapta sa. Vine apoi risipirea cetăților din țara Moldovei la cererea turcilor, lucru pe care Azarie nu-l pomenește. Iar îl ceartă Ureche pe Lăpușneanu pentru că a făcut voia turcilor, după care-i descrie moartea pe scurt, obiectiv, și apoi mai lung, după vorbele pe care le-ar fi auzit, conform tradiției.

Azarie, ca partizan, ocolește chestiunea risipirii cetăților Modovei, și nu dă extensiune episodului suprimării boierilor. Mai mult decît atît, actul lui Lăpușneanu este justificat de țesătura cronicii, de faptele dinainte de prezentarea trădării de la Verbia. Ureche, trebuie să concedem, acordă o atenție cu totul specială lui Alexandru Lăpușneanu, fie și numai pentru cele trei „certări" pe care i le adresează. Pe nici un alt domn nu-l ceartă ca pe Lăpușneanu. Dar este limpede că el șterge anumite contururi ale evenimentelor, că le întărește pe altele, că introduce în relatare fapte nesigure. Față de Lăpușneanu, Grigore Ureche are o reacție subiectivă foarte puternică, al cărei motiv nu poate fi înțeles la prima vedere deoarece evenimentele la care se referă nu-l privesc direct.

Concluzia este că alte izvoare, contemporane acestea, dau o altă imagine a lui Alexandru Lăpușneanu, și că trebuie să fim la fel de circumspecți în egală măsură cu izvorul prim, care este unul domnesc, Eftimie și Azarie, ca și cu al doilea, care este unul mijlocit, Ureche, dar vizibil favorabil boierimii și ostil lui Lăpușneanu. Clar este că Azarie nu ascunde uciderea boierilor. Dar el o prezintă ca pe o pedeapsă domnească a hainirii lor. La Ureche, acțiunea domnească este privită ca un fapt necugetat și îndreptat împotriva unor nevinovați. Diferența de atitudine și motivațiile ei, de la un cronicar la altul, ne poate da cheia problemei și ne poate procura adevărul în cazul lui Lăpușneanu. Pentru că ajunși în acest punct al cercetării putem spune că imaginea lui Ureche — Negruzzi, alcătuită pe seama lui Lăpușneanu, suferă la confruntare cu sursele prime. De ce domnul a fost bun și blînd întîi, înțelept în măsurile luate atunci și rău și dezechilibrat în a doua domnie ? L-a modificat ceva sau modificată este optica, unghiul din care sînt privite faptele ?

Nu 47 ci 12

Ureche scrie de două ori cifra 47 în dreptul lui Alexandru Lăpușneanu, dar ea nu este confirmată și de alte izvoare. Este aproape sigur că ucișii au fost mai puțini și că cifra este exagerată. Dacă Ureche dă 47, o mărturie po-

lonează dă 60, iar o alta — doar 12 boieri uciși. N. Iorga dă în istoria armatei române toate aceste trei versiuni, dar în Istoria Românilor din 1937, volumul Vitejii, reține cifra de 12. Asta ne întărește în convingerea că Ureche a scris cu pornire partea de cronică privitoare la Alexandru Lăpușneanu. De ce a făcut-o este greu de spus. Privită din punct de vedere strict social, reacția lui Grigore Ureche, vornicul, este firească. El este mare boier și prin condiția lui socială și politică opus oricărui domn autoritar. Ca explicație de principiu este desigur satisfăcător, dar ne lipsește un mobil concret. Către un asemenea mobil pare a ne conduce un biograf al scriitorului Grigore Ureche care, reconstituind viața cronicarului, dă peste o situație ce poate fi luată în considerare. Dumitru Velciu descrie un conflict între domnie și boierime în care a avut un rol și Ureche.

«Măcelărirea boierilor la festinul Lăpușneanului» — stampă de Gheorghe Asachi

Grigore Ureche, membru al unei conspirații antivoevodale

Domnul era Alexandru Iliaș, un străin, un grec și grecizant, iar boierimea la știrea că va fi pus domn reacționează. O delegație boierească de circa 50 de persoane se deplasează la Țarigrad pentru a lămuri Înalta Poartă că țara are nevoie de un domn care să-i știe rînduiala și nu de un străin. În această delegație cap era Vasile Lupu, mare vornic, principal instigator și viitor domn, iar între ceilalți se afla și Costin postelnicul, de la care fiul său Miron mai tîrziu va fi luat informațiile folosite în letopiseț, și Ureche spătariul, care nu este altul decît cronicarul Grigore Ureche. Omul lui Alexandru Iliaș la Constantinopol, Batiște Vevelli, lucrase însă. El îi întîmpină pe boierii moldoveni încercînd să-i ia cu binele, dar pregătește în același timp cu ajutorul ceaușilor turci un tratament de intimidare : „cîți au fost mai capete" în această delegație boierească au fost luați noaptea și „i-au ținut prin ieșitori" (privăți, closete). Încercarea de debusolare prin asemenea procedee, de intimidare, n-a reușit, pentru că marea delegație boierească aranjează în cele din urmă o audiență la marele vizir, ce ar fi urmat, după toate probabilitățile, să dea cîștig de cauză boierilor împotriva lui Alexandru Iliaș. Jocul întîmplării însă face ca marele vizir, în care boierii moldoveni își puseseră toată nădejdea, să fie ucis cu pietre de către ieniceri, cu o zi înainte de audiență. Împrejurarea neașteptată duce la eșecul acțiunii boierești, delegația văzîndu-se nevoită a accepta pe Alexandru Iliaș, ca voevod, nu fără a-l condiționa prin jurămînt în fața patriarhului țarigrădean pentru respectarea legilor și orînduielilor, jurămînt pe care-l depun însă, și boierii. Deplasarea delegației se isprăvește deci cu un compromis : nici vodă nu i-a dovedit pe boieri, nici boierii pe vodă. Conflictul fiind închis doar aparent, el va izbucni în forme noi. Toate emoțiile acestei aventuri politice țarigrădene le-a trăit și Ureche ca spătar. Nu știm dacă va fi fost și el între cei popriți nopțile pentru a-și schimba părerea despre venirea lui Alexandru Iliaș ca domn, dar sigur este că a fost marcat de singura lui deplasare peste hotare și încă în inima împărăției turcești unde nimeni nu mai e sigur de viața lui. Ajuns la scaun, vodă, în ciuda jurămîntului depus, acționează. La sfaturile lui Batiște Vevelli el proiectează suprimarea tuturor boierilor ce au întreprins acțiunea de împotrivire la Constantinopol, vizînd desigur pe capii acțiunii, între care și Ureche spătarul. Ziua măcelului era să fie la o sărbătoare, de Paști. Un inițiat, boierul Constantin Aseni, dezvăluie viitoarelor victime conjurația, pe autorii ei și ziua de soroc. Dacă n-ar fi fost Constantin Aseni, scrie Dumitru Velciu, „Moldova ar fi înregistrat, probabil, încă un masacru boieresc asemănător celor organizate de Alexandru Lăpușneanu și Ștefan Tomșa, iar istoriografia și literatura română o pierdere ireparabilă". Cum între boieri era încă vie amintirea unor asemenea masacre, reacția este violentă : boierii nu mai pribegesc, ei avînd sentimentul legitimității lor și al îndreptățirii acțiunii, „burzuluiesc" mulțimea, care se strînge în șesul Bahluiului, țărani și tîrgoveți și „strigă pre greci".

Tehnica tamponului maselor, întrebuinţate cu efect în acest conflict, îşi dă roadele. Vodă înţelege şi se intimidează : „Dacă să rădică pre greci, pre mine să rădică", deoarece şi el era tot strein. Din larma mulţimii se desprinde o solicitare insistentă : „Şi acolo au strigatu pre Batişte să le dea, carele era tot aproape de Alexandru Vodă, văzîndu strigarea pre sine. Ce, nu sta domniia de grija lui, ce de grijea sa şi numai ce i-au dzis să se depărtedză de la dînsul. Şi aşa l-au apucat şi l-au dat pe mîna ţăranilor. Nespusă vrăjmăşiţă a proştimei, comentează Miron Costin ! Şi aşea fără de nice o milă, de viu, cu topoarele l-au făcut fărîme".

Ce nu aminteşte Miron Costin este că Batişte Vevelli era autorul unor dajdii grele la care supusese pe ţărani şi aceştia, îmboldiţi şi de boieri, au cerut pe vinovatul ştiut.

Episodul sacrificării lui Motoc de către Lăpuşneanu din faimoasa nuvelă — nu este altul decît acesta luat din domnia lui Alexandru Iliaş, de unde se vede că Negruzzi urmărea o altă ţintă decît aceea a fidelităţii istorice. Am văzut că şi în alte cazuri el îşi permite diverse libertăţi.

Fostul conspirator se identifică cu victimele Lăpuşneanului

Răscoala împotriva lui Alexandru Iliaş cu cele două acte ale ei constituie pentru Grigore Ureche o experienţă politică hotărîtoare. Membru al unei conjuraţii boiereşti antivoevodale, el va vedea lucrurile din punctul de vedere al conjuraţilor. „Pericolele întîmpinate la Constantinopol, socoteşte Dimitrie Velciu, adversitatea perfidă a lui Alexandru Iliaş şi a slugii acestuia, Batişte Vevelli, groaza unei morţi cumplite de care a scăpat numai datorită întîmplării, forţa de nestăpînit a mulţimii dezlănţuite care îşi face dreptate cu topoarele, toate acestea au zguduit puternic sufletul celui care păşise abia de curind în rîndul dregătorior". Dar, adăugăm noi, Grigore Ureche nu păşise numai în rîndul dregătorilor importanţi, dar şi în rîndul unei conjuraţii antivoevodale, ceea ce este un gest de cotitură în viaţa oricărui demnitar putîndu-i fi fatală. Nu ne mai putem îndoi că acele păreri care l-au condus către acţiunea antidomnească i-au prezidat şi scrierea cronicii, mai tîrziu, după cum experienţa conspiraţiei şi pericolul la care l-a expus l-a dus la accentul special pe care cronicarul îl pune pe domnia lui Alexandru Lăpuşneanu. Este greu a cere unui boier care a trecut printr-o asemenea situaţie limită să nareze obiectiv faptele, cu atît mai mult cu cît provin din aerul turburat al „zicerii" vecină cu legenda. Iată pentru ce Grigore Ureche scrie apăsat 47, deşi n-a fost de faţă, cînd ştie că delegaţia boierească pentru Constantinopol, din care a făcut parte şi urma a fi suprimată printr-un mijloc „lăpuşnenesc", avea 50 de membri. Avem de-a face cu un transfer biografic, cronicarul identificîndu-se cu victimele din urmă cu peste cincizeci de ani.

Chiar dacă răpim cititorilor imaginea fantasticului măcel descris de Ureche, faptele sînt fapte şi nu ne lasă să facem altfel. Altminteri, Alexandru Lăpuşneanu nu este singurul domn care în epocă a folosit metode antiboiereşti atît de radicale. Există masacre de mai mari proporţii în istoria ţărilor româneşti.

„Boierii taie pe domn, domnul taie pe boieri"

Cine deschide nuvela lui Constantin Negruzzi la prima pagină va descoperi între replicile schimbate de voevod cu delegaţia boierilor care nu-l vor una peste care orice cititor neavizat trece uşor : „Să deie Dumnezeu să n-ai-

Turnul-clopotniţă al bisericii Sf. Dumitru din Suceava (după restaurare) ● Pisania de la Bogdan al III-lea (1507)

bă nevoie a face ceea ce a făcut Mircea vodă la munteni". **Frază enigmatică. Dar ce a făcut Mircea Vodă la Munteni ?**

Ne-o spune cronica muntenească intitulată Istoriia Țării rumânești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini.

„Mircea-vodă au venit domn de la Poartă cu steag și au intrat în București, martie 17, 7053. Și trecînd 2 săptămîni, au tăiat pre boiari, anume : Coadă vornecul, i brat ego Radu comisul, i Dragul stolnicul, i Stroe spătarul și Vintilă comisul, și pre mulți boiari carii nu sînt scriși aici". **La numărătoare ies 5, dar adunați cu cei nescriși vor fi fost cel puțin 12 adică atîția cît susține N. Iorga că a tăiat și Lăpușneanu.**

Isprăvile antiboierești ale lui Mircea-Vodă nu se opresc însă aici : „Mircea-vodă iar au venit domn al treilea rînd. Și au trimis la boierii care erau pribegi în Țara Ungurească, de i-au chemat, făcînd mare jurămînt. Deci ei crezîndu-l, s-au sculat de au venit, Stănilă vornicul, și cu toți boierii, și cu toată curtea, de s-au închinat la Mircea-vodă, de credință și legătură ce-au făcut. Iar cînd a fost la martie 3 deni, cu meșteșug mare au chemat pre Stănilă vornicul, și pre toți boiarii, și pre amîndoi episcopii și toți egumenii cu mulțime de călugări, în cetate la București. Și așa fără veste au năpustit întrînșii pre beșlii lui și pre mulți turci, de i-au tăiat pre toți, vărsîndu-se mult sînge nevinovat. Da-va seama înaintea lui Dumnezeu !". **Faptele acestea s-au petrecut la 1558 în cea de a treia domnie a lui Mircea Ciobanul, adică doar cu cinci ani mai înainte de revanșa pusă la cale de Lăpușneanu. Identică este și folosirea turcilor în executarea cruntei porunci antiboierești și anticlericale. Iar dacă este să socotim numărul celor exterminați de Mircea Vodă ar depăși desigur cifra de 47.**

Intenția noastră nu este deloc de a-l disculpa pe Alexandru Lăpușneanu, ci de a arăta că „petele de sînge" în istoria țărilor românești, mai ales petele de sînge boieresc, nu sînt deloc rare, iar Alexandru Lăpușneanu nu este un inovator.

Voind să imite pe Costache Negruzzi cu prestigioasa lui nuvelă istorică inspirată de Alexandru Lăpușneanu, Alexandru Odobescu a scris și el una în care se ocupă de un voevod boierocton : este vorba de Mihnea cel Rău din stirpea lui Țepeș care pustiește Oltenia de boierii ei, cei mari. Dar nici Mihnea cel Rău, nici Mircea Ciobanul nu sînt cazurile limită ale istoriei românești în materie de crime politice. Poate că denumirea de crime politice nu este tocmai potrivită cînd este vorba de măsuri antiboierești ale voevozilor români, mai ales cînd aceste măsuri lichidatorii au o serioasă motivație politică, dar ea caracterizează multe din aceste tăieri de capete, care sînt fără număr. Cronicarul nici nu mai dă numele tuturor celor suprimați. Ca într-un joc cu reguli fixe, domnul se instalează și după aceea începe a tăia boieri. Instructiv este să vedem și că de oricîte ori pot boierii ucid și ei pe domn : „iar boierii au ajuns pre Radul-vodă, de l-au legat și i-au tăiat capul și lui, și fie-său, Vlad-vodă, și au pierit amîndoi în oraș la Rîmnic, cînd au fost cursul anilor 7037". **Victima e aici faimosul domn antiotoman Radu de la Afumați !**

Mircea Ciobanul și soția sa Chiajna pe o ferecătură de evangheliar dăruită de Despo Nicolae și Panga Iani și care a făcut parte din patrimoniul mănăstirei Tismana

Să ne întoarcem la episoadele în care se decapitează boieri și în care Lăpușneanu nu este deloc solitar. Încă un episod : „Și după aceia boiarii au rădicat domn pre Vintilă-vodă den oraș de la Slatina. Și-au făcut Vintilă-vodă sfînta mănăstire den Menedic. Și au tăiat mulți boiari. Deci cînd au fost al treilea an al domniei lui, s-au dus Vintilă-vodă la Craiova, să vineze cerbi preste Jiiu, și s-au sfătuit Vintilă-vodă cu oamenii lui de taină, acolo să taie alți boiari. Iar boiarii s-au gătit ei de au tăiat pe Vintilă-vodă în malul Jiiului. Și au domnit Vintilă-vodă ani 3 pol. — 7040". **Deci s-au făcut domn, au ridicat o mănăstire, au tăiat boiari, au plecat la vînătoare ca să taie alți boiari, dar boiarii l-au tăiat ei pre el.**

După ce-l ucid pe Vlaicu-vodă, boiarii-l fac domn pe egumenul Paisie căruia-i zic Radu-vodă : „Și-au făcut sfînta mănăstire Mislea, hram Sfînta Troiță. Și după aceia Radu-voievod au tăiat pre banul Toma și pre Vlaicu logofătul". **Lui Radu-vodă îi urmează Mircea Ciobanul care este poate modelul lui Lăpușneanu. Nu-l citează Lăpușneanu la începutul nuvelei, cînd se întoarce într-a doua domnie, pe Mircea Ciobanul ?**

Opțiunea politică creează victime

Un fecior al lui Mircea Ciobanul vine domn muntean în 1568 : „Deci atunce, **spune anonimul cantacuzinesc,** boiarii cîți erau pribegi încă au venit de s-au închinat toți la Alexandru-vodă. După aceia trecînd 2 luni, iar Alexandru-vodă au început de au tăiat mulțime de boieri, anume : Radu logofătul ot Drăgoiești, i Mihnea ot Bădeni, i sin Udriște visitiul, i Tudor ot Bucov, i Vladul Caplii, i Pătrașco, i Calotă, i Stan sin Drăgulețului, i Radu stolnicul ot Boldești, i Radu sin Socol dvor-

Alexandru al II-lea, domn al Țării Românești (1568—1577) și fiul său, Mihnea, reprezentați pe o bulă sigilară din argint aurit

nicul, și alții, mesița septemvrie 1 deni. Și au făcut Alexandru-vodă, din jos de București, o mănăstire mare, hram Svetaia Troiță". **De această dată domnul mai întîi taie boieri, apoi ridică mănăstirea. Nominal sînt dați zece și numărul lor real este greu de evaluat. Acțiunea antiboierească a lui Alexandru-vodă, fiul Chiajnei, instalat de altfel de Lăpușneanu, se petrece la patru ani de la aceea a domnului moldovean. Nici Petru-vodă Cercel nu dezminte tradiția : face biserica din Tîrgoviște și taie pe Mihăilă, dvornicul, pe Dobromir, banul și pe Conțea paharnicul. Mihnea-vodă care-i urmează taie pe Stanciu logofătul. Dar tăierile nu se opresc aici. Vine în domnie un Mihail-Radu (Mihnea al III-lea) cu gîndul de a-l urma pe Mihai Viteazul, spre disperarea boierilor care nu-i susțin ideile antiturcești. După o ciocnire cu tătarii și turcii bănuie de trădare pe mai mulți boieri :** „Bănuind și pe o seamă de boiari, cum ei să-i fi făcut acea sminteală, și îndată omorî pe Pîrvu vel-vistier și pre Itratie vel-postelnic, i Preda Bîrsescul vel-agă și pre Vintilă căpitan de roșii și pre Badea vătaf de pușcărie. Și au trimis pre Dinca vel-armaș, sîrbul, de olac, de au omorît pe Preda Brîncoveanul velban în casele domnești, în Tîrgoviște, nefiind vinovați nimic". **Pentru că primul lot nu-i ajunsese, Mihnea trece la al doilea :** „După aceasta, nu multă vreme trecînd, Mihnea fiind îndemnat de dracul, iar au abătut de s-au tăiat boiarii, cîți au mai rămas, anume : Radul vel-vornicul Cîndescu cu 2 frați ai lui, Negoiță, i Moisi, i Udriște vel-spătarul, i Diicul Buicescul vel-clucerul, i Radu Fărcășanul vel-stolnicul, i Danciul Piriianul vel-postelnicul cu fie-său Preda logofătul, i Badia Comîneanul vel-comis, i Stroie clucerul Bîrsescul, i Vasilie Cîmpineanu vel-căpitanul și alți mulți boiari, aruncîndu-i din casele domnești jos, cu lanțurile de grumazi. Iar dorobanții se bucura, și-i călca cu picioarele și-și bătea joc de trupurile lor. Și nici la biserică nu-i lăsa să-i îngroape, ci afară prin gunoaie". **Cronica lui Radu Popescu adaugă amănunte și mai sinistre :** „și tabulhanaua zicea pînă i-au isprăvit pă toți". **Sînt acești domni, toți, o adunătură de psihopați, fără rațiune, cazuri patologice incurabile? Desigur, nu. Cauzele sînt politice, iar bătălia este politică. De pildă, cauza eliminării acestor adversari politici era dezacordul lor cu campania antiturcească plănuită de Mihnea Vodă.**

Mircea Ciobanul — marele boierocton

Cronicile românești conțin numeroase fapte atroce, episoade crunte, de factură shakespeareană. Dar mai importantă decît anecdota este mașinăria lor ascunsă. Mircea Ciobanul este inițiatorul unor ucideri sistematice de boieri în Țara Românească, atît de dese și de bogate încît exclud motivația manifestării patologice. Vom devansa faptele și vom spune că este de fapt vorba de un război civil, „mic război civil", dar război, dus între domnie și boieri. Clasa de sus a Munteniei în dezacord cu domnul, fie părăsește țara, fie încearcă să-l suprime, fie vine înapoi cu ajutor străin. Strict politic vorbind, este un conflict de autoritate și de soluții politice. Țara Românească trecuse, ca și Moldova, sub o oblăduire totală a turcilor, renunțînd pentru moment la orice tentativă de alianță antiotomană. Politica proturcească a domnilor, care era o politică de salvare a statului, intra în conflict cu mentalitatea clasei boierești. Pentru aceasta din urmă, opțiunea filoturcă a domnilor ducea la întărirea autorității centrale și la știrbirea autorităților locale, boierești. Primul act al acestei drame prelungite se petrece în 1545. La două săptămîni de la urcarea în tron, Mircea Ciobanul taie pe fostul vornic Coadă, pe Radu comisul, fratele lui, pe frații Stroie și Dragu din Oroboiești, toți boieri ai curții lui Paisie. Alții fug peste munți, de unde vin cu oaste anul următor, 1546, „pe la gura Prahovei", la Periș, și pierd bătălia, drept care mai mor tăiați : Udriște din Mărgineni și Teodosie din Periș, tot oameni ai lui Radu Paisie. În 1547 mai fug de frica lui Mircea vodă, frații Radu, Pîrvu și Vlad din Drăgoiești, primul luînd cu el și o foarte importantă sumă de bani, de fapt haraciul pregătit pentru turci, și chiar ginerele

voevodului, Barbu din Pietroşani. Cererea de extrădare a lui Mircea vodă nu dă rezultate decît în cazul lui Barbu din Pietroşani, care, deşi ginere, este executat, cruţîndu-i-se soţia şi copii, adică fiica şi nepoţii voevodului. Ascuţimea conflictului era extremă dacă aceste execuţii se făceau chiar în cadrul familiei voevodale ! Suprimarea lui Barbu sperie şi alt val de pribegi se revarsă în Ardeal, de unde vin iarăşi cu arme, folosind şi mercenari secui. S-a încercat chiar şi formula ucigaşilor plătiţi, boierii pribegi tocmind „trei oameni puşcaşi" la Sibiu, care să-l răpună pe voevod, dar n-au reuşit, kilerii fiind prinşi. Oficialii Transilvaniei, informaţi desigur de boierii dizidenţi stabiliţi acolo, dădeau cifra de 1600 de boieri suprimaţi de Mircea Ciobanul pînă în 1552. La sfîrşitul lui 1552 pribegii se pot reintoarce cu o armată capabilă să-l alunge pe Mircea Ciobanul. Înaintea bătăliei, de teama trădării, Mircea Ciobanu a pus să fie ucişi chiar la masa sa 47 de boieri. Noaptea care a urmat, un grup de boieri temîndu-se de o soartă similară trec la inamic, închinîndu-se domnului Radu Ilie. A doua zi Mircea Ciobanul mai ucide şase boieri. Faţă de aceste performanţe, isprava lui Alexandru Lăpuşneanu este palidă. După domniile efemere ale altora, Mircea Ciobanul se întoarce spre spaima clasei boiereşti. Iarăşi se fuge în Ardeal, dar o parte a boierimii se lasă amăgită de promisiunile de împăcăciune ale voevodului şi plătesc eroarea lor cu viaţa. Convocaţi la curtea domnească din Bucureşti în cap cu Stănilă din Pietroşani, şi doi înalţi prelaţi, treizeci de boieri pier sub sabia lefegiilor. Acest masacru pare să-l fi inspirat direct pe Alexandru Lăpuşneanu, dar întregul război civil din Muntenia, dintre domn, care n-avea curaj să circule în propria sa ţară de frica boierilor, şi boieri, care stăteau gata de fugă şi cu mîna pe arme, ilustrează un conflict tipic epocii. A pune totul pe seama „cruzimii" unui ins, în acest caz voevodul, este exagerat. Ştefan Andreescu, care s-a ocupat de această problemă, scrie : „Numeroase izvoare contemporane epocii lui Mircea Ciobanul, în special din Transilvania, dar şi de la sudul Dunării, atribuie întreaga vină, pentru extraordinara

Doamna Chiajna, după fresca mănăstirii Snagov

confruntare (...), domnului Ţării Româneşti, un „tiran" cu un caracter nespus de crud. Este o explicaţie fără doar şi poate insuficientă.". Conflictul de programe politice, cel filootoman al domnilor, şi cel antotoman al boierimii, este pricina conflictelor militare. Mircea Ciobanu care voia să menţină o dinastie încearcă şi modificarea vechilor rosturi feudale ale boierimii : „Voința implacabilă a lui Mircea Ciobanul de a nimici vechile neamuri feudale capătă o dimensiune suplimentară, ce trebuie înţeleasă în raport cu problema succesiunii la tron. (...) Încrîncenarea lui Mircea vodă nu a fost deci deloc o simplă expresie a setei specifice de sînge, ci a însoţit strădania lui de a consolida în scaunul domnesc linia dinastică pe care o reprezenta". În linii mari explicaţiile pe care le oferă Ştefan Andreescu pentru Mircea Ciobanul, contemporanul şi cumnatul lui Alexandru Lăpuşneanu, sînt valabile şi pentru acesta din urmă. De altfel Lăpuşneanu este cel care-l înscăunează ultima dată pe Mircea Ciobanul. Imaginea de fiare dezlănţuite conduse doar de mirosul sîngelui şi de toanele momentului trebuie rectificată în asemenea condiţii. Şi dacă o cunoscută interpretare simplistă poate fi înlăturată în cazul marilor performanţe boieroctone ale lui Mircea Ciobanul ea poate fi cu atît mai mult ameliorată în cazul lui Alexandru Lăpuşneanu.

Alt Lăpuşneanu ?

Credem că exemplele sînt suficiente pentru a încheia că uciderile de boieri nu-s deloc o noutate în istoria domniilor româneşti iar Alexandru Lăpuşneanu nu este un pionier : el urma regula timpului. În conflictele politice care se iveau între domn şi boieri, încercarea de suprimare era reciprocă şi nu vedem de ce ar fi mai de plîns boierii decît domnii care nu puteau duce nimic pînă la capăt de răul acestora.

Iată un urmaş al lui Lăpuşneanu ca atitudine antiboierească : giosan la origine, adică din Ţara de jos, ţară mai aspră şi mai energică (şi Lăpuşneanu, după cum îl arată şi numele era giosan, cum va fi mai tîrziu şi Cantemir bătrînul) Ştefan Tomşa este şi el un boierocton. Pe boierii moldoveni prinşi după ce-i aduseseră pe polonezi în ţară, destul de numeroşi, Tomşa îi taie pe toţi. Vodă avea un călău ţigan care-l întreba din cînd în cînd în prezenţa boierilor : „Doamne, s-au îngrăşat berbecii ?" Boierii fac o conspiraţie împotriva lui, dar Ştefan Tomşa izbîndeşte şi acum şi taie pe toţi boierii prinşi cu mustrarea repetată

Doamna Ruxandra Lăpuşneanu

pentru fiecare : „Să nu te ierte Dumnezeu cu acel cap mare al tău !". **Pe principalii trădători : Beldiman logofătul, Sturza hatmanul şi Boul vistiernicul, care scăpaseră la turci, cu nădejdea unei schimbări de domnie, odată ce-i sînt „remişi" de turci, Tomşa îi taie pe loc şi le aruncă trupurile în Siret. Întrebarea este de unde mai avea Moldova şi Ţara Românească „boiari" după atîta ucideri ? Dar boieri apăreau mereu, iar uneltirile nu s-au potolit nici odată. „Pata de sînge" din istoria României s-a lăţit cu fiecare domnie nouă, iar contribuţia lui Lăpuşneanu la ea nu este deloc performanţa nr. 1. Cronicarul şi nuvelistul au contribuit decisiv la gloria neagră a lui Alexandru Lăpuşneanu care merită, desigur, un alt tratament.**

Ruxandra — o altă Chiajnă ?

Un alt personaj proiectat de Negruzzi într-o lumină pe care n-o confirmă documentele este doamna Ruxandra, fiica lui Rareş, soţia lui Alexandru Lăpuşneanu. Ruxandra este în nuvela lui Costache Negruzzi sensibilă, emotivă, generoasă, într-un cuvînt gingaşă. Impresionată de lacrimile unei văduve, ea intervine la implacabilul ei soţ pentru a-l îndupleca. Cînd i se oferă un „leac de frică" adică priveliştea piramidei de capete, Ruxandra leşină şi trebuie dusă pe braţe. În nuvela lui Negruzzi, Ruxandra este o copilă fără experienţa vieţii, terorizată de soţ şi de împrejurări. Chiar otrăvirea lui Lăpuşneanu la care participă este mai mult opera altora în care ea nu reprezintă decît un instrument inevitabil : o femeie plăpîndă şi dominată, fără un rol important în desfăşurarea lucrurilor. Aceasta este perspectiva lui Costache Negruzzi, asupra personajului Ruxandra doamna.

În Istoria românilor scrisă **de N. Iorga** în zece volume, **Alexandru Lăpuşneanu nu are un capitol special, domnul de la Lăpuşna intrînd de-a valma alături de alţii în** capitolul Influenţa sîrbească a Doamnelor. „Puterea, **zice Iorga,** nu erau s-o exercite de fapt decît acele două femei care represintau şi tradiţia ţării şi toată strălucirea răsăriteană legată de numele lor, Elena şi Ruxanda", **de unde se vede că Iorga tratează pe Lăpuşneanu ca pe un ins lipsit de personalitate. Ceea ce nu se poate susţine nici măcar pentru prima domnie. Dar părerea istoricului despre rolul de iniţiativă al doamnei Ruxandra merită reţinut. Sora Ruxandrei era energica Chiajna, doamna Ţării Româneşti şi este de presupus că ceva din firea îndrăcitei surori să se fi transmis şi surorii celei mici. Văzind numele domnesc al Lăpuşneanului şi pe cel al primului său fiu, Iorga crede că Ruxandra,** „ca o Roxană ce era, să fi impus fostului Petru Stolnicul numele lui Alexandru cel Mare", **după cum** „întîiul copil născut din căsătoria lui Alexandru cu nobila lui soţie (...) s-a chemat Ioan ca tatăl Elenei, şi numai al doilea, Bogdan, ca tatăl Domnului însuşi". **Iorga ţine să scoată în faţă „stăpînirea femeiască", care nu este numai rareşidă ci şi legată de despoţii bizantini pe filieră sîrbească. De fapt, istoricul vrea să ne arate că cele două ţări, Moldova şi Muntenia, deşi organizate deosebit, erau controlate, practic, de cele trei femei : mama, soţia lui Petru Rareş, adică Doamna Elena, o fiică, soţie a voevodului muntean, Mircea Ciobanul, adică Chiajna, alta fiică, soţie, a celui moldovean, Lăpuşneanu, adică Ruxandra. Într-o asemenea viziune rolul lui Alexandru Lăpuşneanu pare a fi mic,**

iar Iorga o și spune, dar are grijă să se contrazică pentru că menționează dispariția autoritarei neveste a lui Petru Rareș prin strangulare. Cum porunca strangulării venise de la Alexandru Lăpușneanu nu este aici un semn de docilitate și nici de orbire. In timpul primei domnii a Lăpușneanului, soțul Chiajnei, Mircea Ciobanul, se răzbună cumplit pe boierii trădători organizînd exterminarea lor. E sigur că doamna Chiajna a fost alături de soțul ei în această ispravă. Pentru N. Iorga, Ruxandra doamna nu poate fi pasivă ci asemenea surorii ei. Cînd Alexandru Lăpușneanu, către sfîrșitul primei domnii, își pierde sănătatea și frumusețea, Ruxandra ar fi aceea care s-a gîndit alături de „o seamă de boieri, care nu uitaseră zbuciumul obișnuit de la moartea lui Bogdan Vodă inainte", că trebuie să-i găsească un urmaș : „Și ispititorul li se prezintă cu toate insușirile care pot cîștiga și inșela pe oameni". Este vorba de Despot, și despre atitudinea favorabilă a Ruxandrei față de năzuințele lui.

Ruxandra l-a sprijinit pe Despot ?

C. Gane care a scris istoria Trecutelor doamne și domnițe ne spune că la data cînd vicleanul Despot se insinuase în viața de curte a Moldovei avea 33 de ani, iar doamna Moldovei 24 și trei copii cu Lăpușneanu. Nimeni nu garantează o legătură între doamnă și musafir, dar C. Gane vorbește despre slăbiciunea femeiască produsă de izolare, iar Iorga de calculul politic al doamnei. În proiecțiile dominatoare moștenite de la autoritara sa mamă, Ruxandra se știa o „despotovna" cu rădăcini țarigrădene, ceea ce o apropia de Iacob-Ieraclid, un „despot" și el, inrudit de departe cu tînără voevodeasă. Ruxandra, ale cărei nostalgii imperiale fuseseră bine cultivate de mamă, cultiva orice legătură de sînge oricit de vagă.

Ioan Despot Voevod

Intrusul va fi știut s-o convingă de legătura lor veche, „elinească", căci il vedem că tipărește la Brașov o genealogie dublă : a sa și a Ruxandrei, genealogie în care se întîlneau într-un comun sînge grecesc, inventat de măsluitorul Despot din motive de „captație". Nu e numai o genealogie, din care „țăranul" de la Lăpușna este absent, ci și o biografie, plină de toate nenorocirile pe care Ruxandra le apucase din copilărie pînă la inclusiv căsătoria ei voevodală. Dacă a fost alcătuită și tipărită este sigur că a fost întocmită pentru a fi citită și mai ales pentru a fi citată de Ruxandra care probabil că a și cunoscut-o. Dar presupunerile nu pot merge mai departe.

N. Iorga consideră că gîndul căsătoriei cu această „vară" din neamul despoților il va fi bătut pe aventurierul italo-grec și că această îndepărtată „vară" il „va fi inconjurat pe omul cu atîtea mijloace de a seduce". Căsătoria cu Ruxandra n-ar fi însemnat numai o legătură de sînge cu neamul despoților brancovicești ci și tronul Moldovei pe care Despot il urmărea deschis. Alexandru Lăpușneanu s-a descotorosit de acest primejdios musafir, fără a scăpa de intrigele lui din afara țării, de unde reușește să intre în Moldova cu colaborarea unor boieri trădători. (Nimeni n-a recapitulat șirul lung de uneltiri care a dus la această trădare și nu l-a pus în cumpănă cu uciderea boierilor de mai tîrziu, fie ei 47, 12 sau 60. Întrucit ele constituie o justificare a gestului de mai tîrziu o vom face mai jos). Semnificativ este, privitor la Ruxandra doamna, că vodă o trimite imediat către hotare : „Bănuind sentimentele Doamnei Ruxandra, scrie Iorga, soțul ei o făcuse să plece din vreme către Dunăre". Iorga atribuie, deci, Ruxandrei o implicare în afacerea Despot, o opțiune chiar, ceea ce e departe de sensibilitatea de ființă hipersensibilă conferită doamnei de Negruzzi, desigur din motive de contrast artistic cu vodă.

Ruxandra doamna — coautoare a masacrului din 1564

Cînd buzduganul lui Ștefan Tomșa pune capăt aventurii lui Despot, restituind domnia pămîntenilor, Alexandru Lăpușneanu își recîștigă scaunul. Prima care acționează este doamna Ruxandra, care „se grăbise să plece înainte, dar fusese oprită" la Brăila pentru o intrare armată puternică. Cum în Țara Românească era domn un fiu al Chiajnei și cum Ruxandra redevine doamnă în Moldova, Iorga poate să scrie : „vremea sir-

boaicelor revenise". Ideea savantului este că la moartea lui Lăpuşneanu ea este cea care-l impune pe Bogdan, ea fiindu-i regentă. În viziunea lui Iorga pasivitatea acestei fiice a Doamnei Elena Rareş este exclusă. Fără a fi atît de spectaculoasă ca sora ei Chiajna ea îşi face simţită prezenţa în domnia Moldovei de mai multe ori. În masacrul cunoscut, Lăpuşneanu „urmă scrie Iorga după sfaturile Chiajnei şi învăţătura culeasă de la munteni, exemplul barbar al lui Mircea Ciobanu, fostul cumnat, şi astfel fură atraşi la Suceava, în ajunul ciumei celei noi, doisprezece boieri fruntaşi cari, fură ucişi". Ungaria de sus şi Polonia se umplu de pribegi moldoveni şi chiar de oameni ai bisericii, pentru că sfinţiseră pe Despot.

Dacă ne aducem aminte, în nuvela lui Negruzzi, firava doamnă Ruxandra cere milă pentru boieri şi leşină la vederea capetelor lor. În viziunea lui Iorga lucrurile stau cu totul altfel, pentru că sfaturile Chiajnei parvin firesc de uşor prin sora ei : „În aceasta va fi fost şi influenţa Doamnei Ruxandra, care venită din Ţara Românească, putuse afla de la sora mai mare, supt a cării înrîurire fusese ucis un Anania şi colitorhisitorii săi, metodele cele mai drastice de cîrmuire.

La vremea masacrului din 1564, Ruxandra avea 30 de ani şi nu mai era de mult un copil. Libertăţile de fantezie ale lui Negruzzi pot fi înţelese, dar realităţile istorice sînt altele. Ruxandra pare a fi avut un rol important în viaţa Moldovei lui Lăpuşneanu şi despre „rostul" ei în alcătuirea chiar a cronicilor slavone de curte ne vorbeşte tot Iorga, care-i atribuie inspiraţia directă a cronicii lui Eftimie şi Azarie. Reabilitarea fratelui său Ştefan vodă, ucis în cort de boieri, lăudat în cronică, deşi nu era iubit de domn, i-ar aparţine ei, după cum şi elogiul domniei lui Alexandru voievod cel Viteaz şi Nou. Cronica lui Azarie condamnă şi pe Despot. Dacă într-adevăr în spatele acestei cronici a lui Azarie, care face elogiul lui Lăpuşneanu, stă brancoviceasca şi rareşida, atunci judecata asupra doamnei Ruxandra nu poate accepta deloc nuvela lui Negruzzi. Ruxandra ştie să-şi confunde viaţa cu a soţului voevod, dar şi cu a neamului din care se trage fiind o femeie completă. Iorga ţine să absolve pe Ruxandra de bănuiala de a fi o otrăvitoare a soţului, „oricît de îndreptăţită crimă", dar Iorga scrie din păcate oscilant şi inconsecvent. În ciuda acestor inegalităţi de la el avem un portret de majestate şi autoritate al fiicei lui Rareş care a stat mereu lîngă Lăpuşneanu, adăugînd energiei acestuia spiritul dominator al mamei Elena şi constructivitatea tatălui ei Petru Rareş. „Gingaşa" Ruxandra n-a existat probabil decît în imaginaţia lui Negruzzi. Evident, orice femeie poate leşina la vederea unei piramide de capete, dar oare sora Mircioaiei, a acelei Chiajna, care batjocoreşte căpăţina fratelui lui Despot, Dumitru, pretendent la tronul Munteniei, deci la dreptul istoric al fiilor ei, să fi fost atît de sensibilă ? Faptele duc către alte concluzii. Ruxandra doamna nu era gingaşă ci energică şi plină de iniţiativă : voia să domnească. A murit ca regentă a fiului său Bogdan la 35 de ani, după doi ani de regenţă.

Doamna Ruxandra şi...

Lăpuşneanu — o victimă ?

Despre Alexandru Lăpuşneanu nu se ştiu prea multe lucruri la un loc. Veniticului Despot, ale cărui proiecte au iluzionat sau fascinat pe mulţi şi a cărui soartă tragică a impresionat, i s-au dedicat cărţi intregi. I se cunoaşte chiar data naşterii, studiile, mediile prin care a trecut, relaţiile, itinerarul european. Despre Alexandru Lăpuşneanu ştim mult mai puţin. Concedind că figura de victimă a lui Despot este cea care i-a asigurat favoarea postumă, de ce n-am admite postura de victimă a Lăpuşneanului ? Este limpede că ajuns la domnie, acest bărbat relativ necunoscut, dar

foarte interesant sub mai toate aspectele, care a fost Alexandru Lăpuşneanu, a întîmpinat mari dificultăţi şi că a fost o victimă. Omul a ştiut însă să fie deasupra condiţiei de victimă şi să schimbe locul cu cei care au voit să-l scoată din istorie. Uciderea boierilor, care am văzut că este o operaţie curentă în ţările româneşti ale vremii, şi nu numai în ele, trebuie încadrată în întreaga lui biografie ; la scara mare a timpului său, episodul boieroctón are o altă semnificaţie decît i-au acordat cronicarii boieri. Psihologiceşte vorbind, cazul lui Alexandru Lăpuşneanu este dintre cele mai interesante : un om care nu dă semne a lua hotărîri extreme şi care pare din această pricină slab, devine cu trecerea vremii o mînă de fier. Care să fie cauzele acestei spectaculoase modificări ? La mijloc să fi fost mîna energică a fetei lui Rareş ? Să fie vorba de boală ? Multă lume a înclinat să pună pe seama bolii întreaga domnie de a doua a lui Alexandru Lăpuşneanu, dar nimeni n-a pus cap la cap faptele lui cîte se cunosc pentru a închega un portret în mişcare, o naraţiune cu motivaţii a carierei lui boiereşti şi voievodale. O expunere analitică, plină de sugestii, a domniei lui face Iorga. Mai întîi că N. Iorga îl crede pe Alexandru Lăpuşneanu un om slab condus de femeile din familia lui Rareş şi de boieri. Chiar şi vorbele aspre şi hotărîte pe care le mînuieşte în corespondenţa sa, istoricul e înclinat a le pune pe seama unor boieri care ar fi în spatele lui. Dar tot Iorga prezintă imediat fapte care nu-l confirmă deloc. În primul rînd că această „stăpînire femeiască" este întreruptă de suprimarea bătrînei Rareşoaie, a soacrei uneltitoare, suprimare care este sigur opera lui Alexandru Lăpuşneanu. Mai sînt şi alte semne care ne arată că domnul este plin de iniţiativă pe multiple planuri.

Nu ştim prea multe despre Petrea Stolnicul pînă la domnie. Fiul natural al unei negustorese din Lăpuşna cu Bogdan al III-lea, Petrea a făcut totuşi carieră boierească, de vreme ce era stolnic, şi avea sigur calităţile pe care timpul le cerea unui voevod. Tradiţia cerea un om întreg la minte şi la trup şi Lăpuşneanu le avea pe amîndouă cînd s-a urcat în scaun. Nu ştim ce va fi făcut în Moldova înainte de a pribegi în Polonia, dar dincolo de graniţele Moldovei participă ca ostaş la bătălia antiturcă de la Timişoara. Era sigur un ostaş de seamă, aşa cum a fost şi Tomşa, ridicat tot de boierime împotriva lui Despot. Mai trebuie să fi fost şi un om cumpănit de vreme ce boierii îl ridică, antitetic, după Ştefan Vodă, fiul cel nebunatic al lui Rareş. Cum frica boierilor era că Ştefan se va turci şi va strica religia dreaptă a Moldovei, altă caracteristică a stolnicului Petrea trebuie să fi fost credinţa fermă în biserica ortodoxă. Candidatul mulţumeşte în faza primă pe boieri, toţi confirmaţi de noul domn în dregătorii, iar unii amnistiaţi. Dezacordurile, neînţelegerile, ruptura se vor produce mai încolo. Ceva nu le intrase în calcul acestor boieri cu alegerea lui Alexandru Lăpuşneanu. Omul le-a depăşit previziunile !

...Alexandru Lăpuşneanu (Detalii dintr-o broderie de la mănăstirea Slatina)

Prima trădare

Lăpuşneanu nu era decît de doi ani şi ceva în domnie cînd şi-a văzut tronul ameninţat de boieri. Complotul de la sfîrşitul anului 1553 şi începutul lui 1554 îl avea în frunte pe fostul hatman Negrilă şi pe mitropolitul Gheorghe al Moldovei. Mai era amestecat şi un boier Capotă, dar şi bătrîna Rareşoaie, care se vedea scoasă în afara treburilor domniei de acest Petrea Stolnicul. Prezenţa ei în complot se explică prin dorinţa fostei soţii a lui Rareş de a aduce un rareşid la cîrma Moldovei. În această combinaţie se afla desigur şi Chiajna şi Mircea Ciobanul,

din Muntenia, care susţin pe conjuraţi. Nu ştim cum va fi aflat Lăpuşneanu, dar el a trimis la poartă o delegaţie compusă din „patru boieri mari" şi din Vlădica Romanului, Macarie, care să desluşească sultanului trădarea boierilor şi a complicilor lor. Hatmanul Negrilă, mitropolitul Gheorghe fugiseră întii în Polonia, de unde s-au dus la Constantinopol, unde se afla deja Sava Capotă, dar şi fostul domn al Moldovei, Iliaş Rareş, acum turcizat sub numele de Mehmet. Scopul acestora era de a pune pe tron pe un Constantin Rareş. Într-o scrisoare către poloni, Lăpuşneanu se plînge că aceştia vor să dea Moldova jumătate la turci, să mărească tributul de trei ori, să ofere un ajutor armat de 20 000 de oameni Turciei, la cerere, şi mai ales că voiau să turcească ţara. Aceste argumente erau bune pentru poloni ca să alunge pe Negrilă şi mitropolit, dar ele nu mai erau bune pentru turci. Delegaţia trimisă de Alexandru Lăpuşneanu la Constantinopol a biruit însă. Dovadă pare să fie scoaterea din scaun a lui Mircea Ciobanul, de către chiar Alexandru Lăpuşneanu, care-l trimite pe Nădăbaico cu o oaste. După cîtva timp Constantin Rareş pe care Elena Rareş, Chiajna, fiica ei, şi ginerele ei, Mircea Ciobanul, voiseră să-l facă domn, moare : de ciumă zic unii, dar mai curînd de otrava lăpuşnenească. Negrilă şi Capotă, boierii complotişti, sînt arestaţi de turci. La curtea domnească, doamna Elena moare şi ea sugrumată, ca urmare a acestei tentative. Alexandru Lăpuşneanu era bine informat, ştia să lucreze prompt şi eficient. Nu este de mirare că boierii i-au luat frica, deşi n-avem ştirea nici unui măcel de proporţiile celor făcute de cumnatul pe care-l detronase. O altă urmare a acestui complot este căsătoria lui Lăpuşneanu, abia acum, în 1556, ianuarie, cu fiica lui Rareş, Ruxandra, căsătorie ieşită dintr-un calcul politic : voievodul nu mai dorea să aibă conflicte cu puternica familie a Rareşilor. Cînd Chiajna se reîntoarce cu soţul la tron, cel care i-a scos bărbatul din scaun îi este acum cumnat. Un important episod al domniei lui Lăpuşneanu se încheie acum. Domnul este consolidat, dar peste un an va fi atacat de boală, iar peste încă unul de un uzurpator : Despot.

Doamna Elena, soţia lui Petru Rareş (după fresca mănăstirii Moldoviţa)

A doua trădare şi celelalte

În 1558 apare la curtea lui Lăpuşneanu, sub scorneala de îndepărtată înrudire cu doamna, pe care aceasta, ca „despotovnă" măgulită de asemenea rude, o acceptă, Iacob Ieraclid Despot. Alexandru Lăpuşneanu îl întrebuinţează ca reprezentant diplomatic în treburile Ardealului, unde el se deplasează însoţit de boieri moldoveni. Aceste ambasade vor fi fost cadrele în care s-a împletit trădarea de mai tîrziu a lui Alexandru Lăpuşneanu. Voevodul începuse a nu mai fi bărbatul frumos şi falnic de mai înainte. O boală îl rodea, avea o rană la picior iar ochii începeau să-l lase. Cerea, de aceea, medici de la saşii din vecinătate. Sănătatea lui va fi îngrijorat pe boieri şi pe Ruxandra, crede Iorga, intrînd, în căutare de înlocuitor, în mrejele pofticioase de domnie ale aventurierului.

Constantin Gane care a scris o viaţă romanţată, Despot Vodă, ne spune că acesta venise din Polonia cu scrisori de recomandare din partea pribegilor fugiţi către oamenii lor de încredere. Arbureştii, Găneştii, Stroici, Sturza sînt cei care-l girează pe aventurier în combinaţia tainică pentru obţinerea tronului. Cu ajutorul acestor scrisori boierii Ion Movilă, vel logofăt, Andreică pîrcălabul, stolnicul Bolea, comisul Pascu, Ion Danciu Otricină, Iosif Veveriţă şi chiar Ion Moţoc sînt decişi să-l înlăture pe Alexandru Lăpuşneanu în favoarea veneticului. Dar conjuraţia nu poate fi tăinuită şi alţi boieri : Petru Cracă, Grigore Liciu, Cîrstea, Vîscan, nu singurii, află şi-i dau de ştire domnului. Acesta, ca primă măsură, îndepărtează pe falsul Despot de la curtea lui. Unii zic că a făcut-o cu ajutorul otrăvii. Este a doua oară cînd constatăm că voevodul este bine informat şi firesc este să acceptăm că el ştia ce spune atunci cînd afirma că are „ochi" şi „urechi" la nevoie.

„Ochii" şi „urechile" lui Lăpuşneanu îl află pe fugar la Braşov şi voevodul cere autoritar braşovenilor să-l remită domniei Moldovei.

Braşovenii care ştiau de la Petru Rareş că voevozii moldoveni au mînă lungă încearcă să-l „extrădeze" pe fugar, dar acesta — avertizat ? — fuge. Pretenţiile lui sînt clare de vreme ce într-o scrisoare se plînge că este urmărit fără nici o vină de „uzurpatorul ţării noastre a Moldovei pe care o stăpîneşte fără nici un drept !" Obrăznicia veneticului era mare, dar oamenii interesaţi să-l creadă erau mai mulţi decît cei care voiau să ştie adevărul. Despot ajunge în Polonia unde are întrevederi repetate cu boierii moldoveni

fugari de frica lui vodă Lăpușneanu, știindu-se trădători ai lui : sînt aici Ionașcu Zbierea, Dărman căpitanul și Luca Stroici, om învățat după toate semnele, alt intelectual, deci, amestecat în acest complot de aventurieri. Boierii fugari susțin pe Despot în numeroasele lui încercări de a obține ajutor pentru intrarea în Moldova, al cărei voevod legitim prin descendență și alianță se declara ! Una din scrisorile boierilor moldoveni care susțin cauza lui Despot în fața polonezilor arată că Lăpușneanu a fost impus cu forța armelor, că este de neam prost, că „scoate ochi, spînzură, taie capetele, trage în țeapă", adică folosește toate metodele tipice epocii și mai ales că vrea să turcească țara. În schimb, originea acestui bastard agresiv li se pare boierilor, alături de care semnează și un vlădică moldovean, nobilă, dîndu-i și un drept asupra Moldovei.

Războiul dintre „boieri" și Lăpușneanu începuse în toată regula. Voevodul Moldovei căuta prin iscoadele sale pe Despot. Încrederea în aceste iscoade făcîndu-l să neglijeze pericolul : înscenarea morții lui Despot este crezută și de aici surpriza ! Despot intră în țară, unde mai vechii uneltitori în favoarea lui abia așteaptă să fie activați.

Refuzul condiției de victimă

Cum s-a purtat Alexandru vodă în continuare? Deși trezit ca din somn de această știre el nu cedează, se pregătește de luptă și se bate bărbătește. Bătălia de la Verbia s-a pierdut, dar Lăpușneanu a lăsat o mare impresie pe care cronicile străine o înregistrează:

„La acestu războiu, tare și vitejește au stătut Alexandru Vodă singur, că pre un ungur ce făcea război singur cu dînsul, l-au doborît cu sulița de pe cal. Așea îl laudă istoriia streină, că multă vreme singur Alexandru Vodă cu puțini, părăsit de toți, au ținut războiul".

Cadru din filmul «Întoarcerea lui Vodă Lăpușneanu»

Însemnarea lui Nicolae Costin este prețioasă, pentru un portret complet al voevodului, ca și pentru drama lui: nu întîmplător cronicarul folosește de trei ori cuvîntul „singur"! Dacă „singurătatea" lui a atras ochii altora, cu atît mai mult îi va fi trăit consecințele voievodul trădat și părăsit care nu voia să cedeze știindu-se legitim în moșia sa în fața unui venetic obraznic și a unor boiari schimbători. Știm că a mai încercat o împotrivire și că n-a putut să ducă războiul mai departe. La această a doua bătălie „au poftit Moțoc de au vorovit cu Anton Săcuiiul (capul armatei de invazie, precizăm noi), amîndoi puind parola. Ce vor fi vorbit în scurtă voroavă, nu scriu istoricii, cît că au vorovit amîndoi". Acest consiliu cu conducătorul armatei vrăjmașe din partea lui Moțoc, conducător al armatei lui Vodă, este considerat de cei mai mulți ca o dovadă a trădării lui Moțoc. Detaliul acesta, ca și cel privind vitejia voevodului, nu se află în Ureche, pornit a-l dezbrăca pe Lăpușneanu de orice merite. Dar Ureche ne spune că lui Despot i s-au închinat „Țara de sus toată", ceea ce înseamnă, mai întîi, boierii. Iarăși boierii!

Voevodul dovedește cumpăt și calcul

Aceste elemente sînt suficiente pentru a vădi că Alexandru Lăpușneanu s-a purtat cumpănit în prima lui domnie: gesturile lui nu numai că n-au nimic irațional, dar vădesc cuget și stăpînire de sine. Voevodul își ține legămîntul față de boierii care l-au adus confirmîndu-i în dregătorii și eliberînd pe cei deținuți de predecesor. Rezolvă dificultățile primului complot cu abilitate polițienească, diplomatică și militară. Al doilea complot i se pare mai grav și încearcă suprimarea pretendentului și pedepsirea vinovaților, care toți fug. Lăpușneanu îi caută insistent și dincolo de granițele țării. Este cazul să spunem că aceste iscodiri par a avea un caracter organizat și eficient. La Lăpușneanu e evident calculul și nu capriciul, cugetarea și nu mînia.

Şi dacă energia Ruxandrei nu se revarsă în prim plan cum s-a întîmplat cu a Chiajnei faţă de Mircea Ciobanu, aceasta nu este o dovadă tocmai a unei energii raţionale, cumpănite a soţului voievod ? Totul înclină către un răspuns pozitiv.

Punctul negru ale primei domnii este boala care avansează. „Se pare că şi el, ca şi Francisc I al Franciei şi mulţi prinţi contemporani fusese atins de boala urîtă pe care, ca „franceză" (terminul a trecut şi în româneşte) sau „napoletană", naţiile şi-o trimeteau una alteia". **Alexandru Lăpuşneanu era bolnav de sifilis, ceea ce ar putea explica o parte din comportarea ulterioară, dar nu totul. Limpede este doar că voevodul întors avea toate motivele să se răfuiască cu o boierime care i-a tulburat destul de grabnic domnia vînzîndu-l, boierime care recidivă de data asta cu mai mult efect. Fără vînzarea boierească, Despot n-ar fi putut năzui la domnie şi nici n-ar fi putut ajunge domn.**

„Istoria epocii trebuie refăcută"

Cel care nu se lasă furat de legenda transmisă de cronică şi amplificată de nuvela lui C. Negruzzi este C. Gane. El dedică doamnei Ruxandra Lăpuşneanu unul din capitolele de început din Trecute vieţi de doamne şi domniţe **şi o carte întreagă lui** Despot. **Pentru C. Gane, Alexandru Lăpuşneanu este mai înainte de toate** „un om", **adică o fiinţă normală. Prima probă a normalităţii conduitei lui este după el atitudinea iubitoare faţă de doamna Ruxandra şi prin revers atitudinea acesteia faţă de el.** „Cred că cel mai bun apărător al lui Lăpuşneanu este doamna lui, Ruxanda, care i-a stat alături neclintită, care, cînd în 1567, s-a îmbolnăvit, trimitea la Sibiu după doftori, şi care, cînd pe patul lui de moarte a cerut să fie călugărit, i-a stat de-a dreapta pînă l-a văzut cu scufia în cap pe noul călugăr Pahomie". **Svonul că Ruxandra l-ar fi otrăvit pe vodă i se pare incredibil. Cît despre înclinarea ei pentru Despot, „vărul" elin, despre care ne vorbeşte în viaţa romanţată a lui Despot, aici nu scoate nici un cuvînt. (Iorga, am văzut, pare a acorda mai mult credit acestei posibilităţi.)** „Domnul acesta nu pare a fi fost atît de sălbatec şi de crud, precum ne-a fost înfăţişat pînă acum". **C. Gane se referă mai ales la Negruzzi şi la Xenopol. Nici afirmaţia că Vodă şi-ar fi sugrumat soacra, pe severa doamna Elena, nu poate fi acceptată, crede C. Gane, fără o mai temeinică cercetare. Astăzi ştim că pe acea vreme nici nu-i era soacră, ceea ce nu schimbă prea mult lucrurile.** „Şi s-ar părea chiar ciudat ca doamna Ruxanda, care a trăit bine cu soţul ei, să fi putut ţine la asasinul mamei sale. În tot cazul îl vedem pe vodă Alexandru avînd mereu grijă de nevasta lui". **Primul gînd al Lăpuşneanului la vreme de restrişte a fost, într-adevăr, la nevastă şi copii, care ajung mereu nevătămaţi la destinaţie.**

C. Gane este primul care încearcă o justificare şi o disculpare a lui Alexandru Lăpuşneanu, cel nedreptăţit de Ureche, Negruzzi, Xenopol: „Că în timpul acestei domnii de-a doua (1563—68) Alexandru Vodă făcu acel grozav măcel de boieri despre care ne vorbesc cronicele (a omorît 47 din ei într-o singură zi), iarăşi nu trebuie să ne ducă la concluzia că el era o fiară. Lăpuşneanu fusese trădat de boierii lui, care dăduseră domnia lui Despot. Se impunea, nu numai o răzbunare, ci un exemplu. Şi Ştefan cel Mare îşi tăiase boierii, pe patul de moarte fiind, şi Petru Rareş a omorît o sumedenie de căftăniţi, fără ca istoria să facă din ei nişte monştri, dimpotrivă. Însă istoria are ciudăţeniile ei. A vrut să facă din Lăpuşneanu pata de sînge pe filele imaculate ale cronicilor. Şi n-au băgat de seamă că a scris-o după mărturiile contemporane ale unor pătimaşi boieri, ei înşişi poate atinşi de răzbunarea lui Vodă. Şi n-au băgat iarăşi de seamă că Moldova avea o veche, puternică, ambiţioasă, gălăgioasă şi tulburătoare boierime, care de mai bine de 50 de ani începuse să-şi facă de cap, care voia să facă şi să desfacă domniile, şi împotriva căreia s-a ridicat întîi Ştefăniţă, apoi Petru Rareş şi la urmă Lăpuşneanu. Cei dintîi au distrus numai cîteva din aceste neamuri boiereşti (Tătuleştii, Arbureştii şi Găeneştii), el le-a exterminat pe aproape toate, înlocuindu-le cu altele noi (Balş, Sturza, Stroici, Movilă, Şeptilici etc.). A primenit boierimea. A distrus puterea boierilor descăli-

«Otrăvirea lui Lăpuşneanu» — stampă de Gh. Asachi

cători, pentru a se servi de bunăvoința unor noi veniți. A fost un om politic. Istoria acelei epoci trebuie refăcută".

Raționamentul lui C. Gane ni se pare corect. Liniștea țării se putea asigura mai ales prin eliminarea cauzelor și Lăpușneanu încearcă să taie rădăcinile răului. Întîi cere executarea fugarilor din Polonia. Apoi „execută" el pe cei rămași acasă. Tot în acest șir de măsuri intră și așa-zisa „risipire" a cetăților Moldovei, și ele cuiburi de rezistență boierești. Subscriem acestor concluzii: „A fost un om politic. Istoria epocii trebuie refăcută".

Arbitrul spațiului românesc

După toate semnele, Alexandru Lăpușneanu a fost un om politic care a văzut dincolo de interesele imediate ale Moldovei. Analiza politicii lui „externe" scoate la lumină fapte foarte interesante. Ureche, care-i numără boierii omoriți, și nici măcar nu știm dacă i-a numărat bine, n-a băgat în seamă două campanii militare reușite ale lui Alexandru Lăpușneanu, amîndouă în Țara Românească. Una a avut loc în 1553 la un an după inscăunare, cînd îl pune domn pe Mircea Ciobanul, și apoi în 1554 cînd îl pune domn tot aici pe Pătrașcu cel Bun. Cronica moldovenească prezintă cu mîndrie aceste acțiuni, văzînd în Lăpușneanu un făcător de domni. Deși aceste acțiuni exprimau și interesele turcești, ele vădesc capacitatea și tendința politică a Moldovei sub Lăpușneanu. El ține realmente sub ascultare Țara Românească, cum de mult nu mai făcuse vreun domn moldovean. „Să nu uităm, ne spune istoricul Ștefan Andreescu, că de mai bine de trei sferturi de veac, mai exact din perioada 1473—1482, cînd Ștefan cel Mare a ajutat și impus, în primul rînd, mai mulți pretendenți munteni, pe care și-i voia viitori aliați în războiul antiotoman, desfășurările politice din Țara Românească nu mai fuseseră înrîurite în chip atît de decisiv de Moldova". Alexandru Lăpușneanu, căruia i s-a pus la îndoială descendența mușatină, la care ținea — s-a arătat practic a fi un mușatin veritabil prin asemenea acte. Muntenia era de fapt dependentă în acele momente de Moldova, mai stabilă și mai puternică sub Lăpușneanu, aflîndu-se sub protectoratul acestuia. Faptul că letopisețul moldovenesc reclamă autonomia moldovenească a acestor intervenții înseamnă că el exprimă o optică voevodală, care este o optică politică. Alexandru Lăpușneanu avea conștiința politică a actelor sale. Anul 1556 îi oferă lui Alexandru Lăpușneanu ocazia unui gest politic la fel de important. El va fi alături de Pătrașcu cel Bun, arbitrul și de fapt stăpînul Ardealului în care intră cu oștile de mai multe ori pentru a instala acolo familia Zapolya împotriva intereselor imperiale germane. Transilvania devenise mărul discordiei între imperiul otoman și cel german, unul din punctele cele mai fierbinți ale politicii europene. Armatele moldovenești alături de cele muntene sînt cele care prin mai multe incursiuni instituie acolo ordinea dorită de turci: adică înscăunarea Isabelei Zapolia și a fiului ei. Nimic nu li se poate opune acestor intervenții autoritare și faptul este dus la îndeplinire. Alexandru Lăpușneanu stăpînește în Ardeal, ca marele său înaintaș, Ciceul și Cetatea de Baltă și atunci cînd nu-i sînt respectate drepturile, în 1558, intră cu armele pentru a restabili situația. Din nou nu i se poate opune nimeni. Planurile imperialilor germani au fost date peste cap și de acum înainte Moldova și voevozii ei vor intra obligatoriu în calculele imperiale. Ponoasele acestei acțiuni în Ardeal vor fi trase prin apariția lui Despot care dincolo de declarațiile lui utopice era o marionetă ferdinandistă menită a crea un flanc favorabil recîștigării de către imperiali a Transilvaniei. Domnia lui Despot, pe lîngă caracterul de aventură personală, exprimă și o direcție politică occidentală aici, aceea a imperiului german. Primul care va sesiza pericolul ferdinandist în domnia lui Despot va fi Ioan Zapolia, instalatul în Ardeal de Lăpușneanu. El va face toate demersurile necesare pentru a semnala turcilor amenințarea și a-l readuce pe tron pe Lăpușneanu. După cîte se vede, evenimentele domniei lui Lăpușneanu nu-s întîmplări fără legătură între ele, ci episoade înlănțuite cauzal destul de ri-

Ferdinand I de Habsburg, rege al Ungariei și împărat romano-german

Ioan al II-lea Sigismund Zapolya, rege al Ungariei și principe al Transilvaniei ● Izabella, regina Ungariei, soția lui Ioan I Zapolya

Soli turci

guros. Prestigiul lui la 1558 era atît de mare încît i se atribuie titulatura de Moldaviae et Walacchiae Waivoda și turcii tatonează terenul dacă n-ar fi dispus și capabil de a lua sub propriul control și Transilvania, pe care familia Zapolya o făcea în acel moment nesigură pentru turci. Vizirul Rustem voia să știe dacă Lăpușneanu ar putea aduce sub ascultare Ardealul răsculat, situație în care voevodatul i-ar fi fost dat lui. Iată ce răspunde reprezentantul Moldovei: „I-ar fi ușor să facă el (adică Lăpușneanu), cu ajutorul acelor sangeaci, pentru că, pe lîngă cetățile ce are în Ardeal, e foarte iubit de acei locuitori și toți ar fi înțeleși și l-ar primi bucuros, iar dacă n-ar fi așa, și cu puterea i-ar putea aduce bucuros“. Protector al Țării Românești și al Ardealului, avut în vedere pentru o stăpînire efectivă a acestei provincii românești pe care se simțea în stare s-o susțină, arbitru efectiv al spațiului românesc din vremea lui, acesta este omul din care Negruzzi a dorit să facă doar „o pată de sînge“ în istoria Moldovei. Ucigaș de boieri ? Acest voevod acuzat de sadism pare a vedea mult mai departe decît contemporanii lui și Ureche.

Maximilian al II-lea de Habsburg, rege al Ungariei și împărat romano-german

„Risipirea“ cetăților ?

Unul dintre istoricii care au contribuit cu decizie la faima proastă a lui Alexandru Lăpușneanu este fără îndoială tînărul N. Iorga. Îi zicem astfel pentru a-l deosebi de savantul de la maturitate care corectează adesea părerile pe care le-a emis singur mai înainte. Într-o Istorie a armatei românești apărută în 1910, N. Iorga dedică un capitol întreg Nimicirii puterii militare a Moldovei de către Alexandru Lăpușneanu. Deci, nu numai fiară setoasă de sînge, ci și dezarmator al țării. O știre din Ureche, singura, este cea care ne vorbește despre: Cînd au risipit Alexandru Vodă cetățile din țara Moldovei. Ureche care a colecționat tot ce putea fi negativ pentru Lăpușneanu o înseamnă și pe asta separat, cu titlu special. Lăpușneanu ar fi vrut să facă pe „voia turcilor“. După Ureche, risipirea cetăților moldovenești ar fi fost condiția cu care Lăpușneanu ar fi obținut de la turci domnia: „Deci Alixandru vodă făcîndu pre cuvîntul împăratului, umplîndu toate cetățile de lemne, le-au aprinsu de-au arsu și s-au răsipit, numai Hotinul l-au lăsat, ca să fie apărătură dinspre leși“. Iorga ne spune că Lăpușneanu „era hotărît să împiedice răscoala viitoare prin dărîmarea cetăților — și prin dezarmarea elementelor permanente ale oștirii, prin dezorganizarea întregii puteri militare a Moldovei, prin înlocuirea vechii alcătuiri civile a țării“. Răscoala la care se referă istoricul este o posibilă răscoală boierească, iar dacă ne gîndim la rolul militar al boierimii, vedem că reforma îi vizează tot pe ei. Lăpușneanu țintea la dezarmarea acestei boierimi și măsurile pe care le ia vădesc în el un om politic. Celălalt element militar al Moldovei era de mult și de la sine în risipire: e vorba de sătenii care, deposedați de vechile ocini, nu mai manifestă interes pentru apărarea lor. Neînțelegerile dintre călărași și pedestrime, despre care vorbește Ureche, din sînul oștii Moldovei, sînt neînțelegeri grave, de tip social și politic dintre călărime (=boierime) și pedestrași (= săteni). Lăpușneanu introduce o organizare cu totul nouă care ar corespunde celei din Constantinopol.

Dar nici risipirea oștirii, nici risipirea cetăților nu este confirmată istoricește, mărturii pe care nu le mai aducem fiind chiar în cartea despre istoria armatei scrisă de Iorga. Marile acte militare ale lui Ioan Vodă cel Cumplit și ale urmașilor lui, destul de apropiate de epoca lui Lăpușneanu, nu s-ar fi putut realiza în condițiile unei nimiciri radicale a puterii militare a Moldovei. C. C. Giurescu care este unul din apărătorii cei mai avizați ai memoriei lui Alexandru Lăpușneanu s-a ocupat de această problemă pentru a o... risipi.

„O altă pricină pentru care Lăpușneanu e privit rău în istoriografia noastră, scrie C. C. Giurescu în Din trecut, 1942, este faptul că — ascultînd de un ordin turcesc — ar fi „risipit“, adică ar fi distrus cetățile Moldovei, umplîndu-le cu lemne și dîndu-le foc. Și în

privința aceasta însă, constatăm nepotriviri curioase între izvoarele care relatează faptul. În timp ce cronica lui Grigore Ureche și Simion Dascălu afirmă că „numai Hotinul l-au lăsat să fie apărătură despre Leși", o știre polonă contemporană ne arată dimpotrivă că tocmai Hotinul a fost ars. Realitatea este că atît această cetate dinspre miazănoapte cît și celelalte mai însemnate ca Suceava și Neamțul se constată a aduce servicii sub raport militar și după Lăpușneanu. Prin urmare sau știrea letopisețului e exagerată, așa zisa „risipire" fiind un simulacru de ochii turcilor, sau dacă într-adevăr ea s-a aplicat, atunci a privit cetățile de a doua mînă cum erau, de pildă, Romanul și Crăciuna".

C. C. Giurescu este unul din puținii istoriografi care a sesizat că știrile despre Lăpușneanu conțin exagerări și contradicții care le fac suspecte.

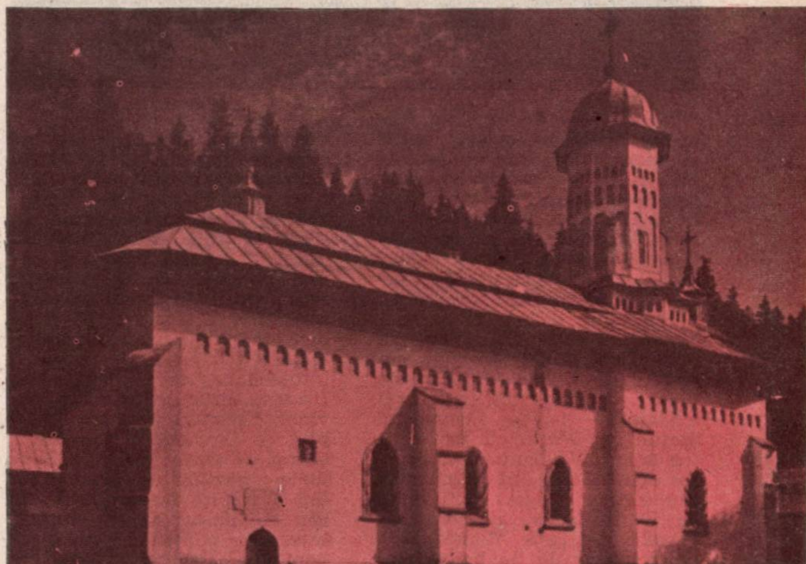
«Un nedreptățit : Alexandru Lăpușneanu ?»

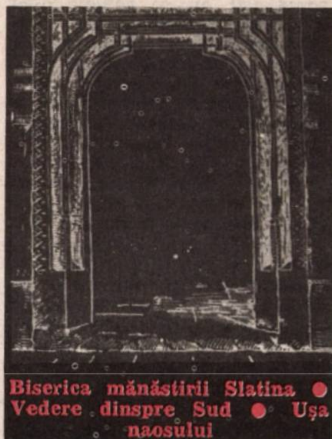
Sub acest titlu, C. C. Giurescu ține o conferință la radio în care respinge rînd pe rînd mai toate acuzațiile ce s-au adus lui Alexandru Lăpușneanu.

„Felul în care au înfățișat cei mai mulți dintre istorici, **scrie autorul cărții** Din trecut, pe Alexandru Lăpușneanu este inexact : exagerat în unele privinți, incomplet în altele. Atmosfera creată de cronica lui Grigore Ureche și Simion Dascălul pe de o parte, de nuvela lui Negruzzi pe de altă parte, i-a fost cu totul defavorabilă: acest domn a ajuns prototipul stănitorului crud, tăind cu o plăcere sadică boierii, aproape egalul lui Vlad Țepeș, celălalt mare nedreptățit al istoriei (...) Cercetarea obiectivă a mărturiilor contemporane ne arată că Lăpușneanu dacă a tăiat un număr de boieri — ceva mai mulți decît Rareș — n-a făcut-o fără motiv ; ea ne mai arată însă și deosebita atenție pe care a dat-o acest voievod vieții economice a țării și numărul însemnat de lăcașuri bisericești pe care le-a ridicat, fiind în privința aceasta demnul urmaș al lui Petru Rareș și Ștefan cel Mare".

Istoricul constată și el că Negruzzi a anulat privirea obiectivă a cercetătorilor.

„Acuzarea de căpetenie ce i s-a adus lui Lăpușneanu a fost că a tăiat în mod sălbatic boierii. Negruzzi ni-l prezintă ca pe un tiran sîngeros, care pune să se facă o piramidă din capetele celor executați și apoi își poftește soția s-o admire. Istoricii au adoptat în genere același punct de vedere. Trebuie să observăm însă că există o flagrantă contrazicere între izvoarele care povestesc uciderea boierilor. O informație polonă, din noiembrie 1564, spune că domnul ar fi tăiat la Suceava doisprezece boieri. Cronica moldo-polonă ridică numărul acestora la șaizeci, iar letopisețul lui Grigore Ureche și Simion Dascălu la patruzeci și șapte. Cîți anume au fost uciși e greu de precizat ; mai verosimilă pare prima cifră de doisprezece. Dar mai important decît stabilirea exactă a cifrei este lămurirea cauzei care a împins pe Lăpușneanu să aplice o asemenea pedeapsă. Au fost uciși boierii din simplu capriciu sau pentru satisfacerea unei plăceri sadice? Îi plăcea acestui domn să vadă rostogolindu-se

Biserica mănăstirii Slatina ● Vedere dinspre Sud ● Ușa naosului

capetele ? Sau a fost într-adevăr o rațiune superioară de stat care a cerut aplicarea pedepsei capitale ? Prima ipoteză trebuie nedepărtată : Lăpușneanu n-a fost un caz patologic. Mai mult chiar : în domnia lui cea dintîi, el a început prin a acorda o amnistie generală boierilor care fuseseră amestecați în luptele anterioare. Așa încît actul sîngeros din a doua sa domnie are o altă explicație și anume el este pedeapsa dată trădării. A trădării săvîrșită de boieri în luptele de la Verbia cînd Lăpușneanu a trebuit să fugă din fața lui Despot Vodă".

C.C. Giurescu dă și tabloul luptelor cu Despot pe care noi

le-am făcut în același spirit la vremea lor. Dar el atrage atenția că pedepsirea unor asemenea gesturi boierești era în tradiția tronului Moldovei și că ele nu erau o inovație lăpușnenească : „La fel făcuse socrul său Petru Rareș într-o împrejurare similară : părăsit de boieri în timpul expediției sultanului Soliman Magnificul și silit să fugă în Ardeal, el tăiase, după recăpătarea tronului, pe cei care-l trădaseră. La fel făcuse și Ștefan cel Mare, cu trei dintre boierii de frunte ; și printre aceștia trei era și propriul său cumnat, Isaia vornicul, bărbatul surorii sale. Nu mai vorbim de Țara Românească unde execuțiile de boieri sînt un fapt curent în tot acest veac al XVI-lea."

Lăpușneanu — voievod de Renaștere

C.C. Giurescu pune și el problema boierimii în termeni deloc favorabili acesteia :

„Boierimea în ambele țări ajunsese la o stare de permanentă indisciplină. Bogată, veșnic intrigînd, susținînd cînd pe unul cînd pe altul dintre nenumărații pretendenți care în lipsa unei norme precise și riguroase de succesiune la tron — își încercau norocul, această boierime nu mai putea fi ținută în frîu. Abia apuca un domn să se așeze bine în scaun că se și ridica un partid boieresc împotrivă-i. Urmau lupte, și mai întotdeauna, ca o consecință firească, executarea celor învinși. Trecutul nostru este plin de asemenea tulburări ; și nu exagerăm afirmînd că toate năvălirile dușmanilor din afară nu ne-au făcut atît rău cît ne-au făcut luptele interne, pentru cucerirea domniei". **Desigur, contribuția boierească la viața țărilor românești nu se reduce doar la aceste dezordini, din păcate foarte mari, dar sigur este că ele au deturnat și risipit o mare parte din energia națională întîrziind consolidarea și dezvoltarea statală a acestor țări.** „Așadar, conchide **C.C. Giurescu**, Lăpușneanu, executînd în a doua domnie o serie de boieri, n-a făcut decît să pedepsească trădarea. Cît de năraviți erau acești boieri se vede și din faptul că nu se împliniseră încă doi ani de la Verbia și ei se răzvrăteau încă o dată, părăsind pe Despot și trecînd de partea hatmanului Tomșa, pe care-l proclamă domn. E adevărat că pedeapsa n-a întîrziat". **C.C. Giurescu nu acceptă doar aceste pedepse ca fiind în spiritul vremii : le consideră ca necesare.**

Tot C.C. Gurescu a atras atenția asupra faptului că Alexandru Lăpușneanu poate fi pus printre „marii ctitori de lăcașuri dumnezeiești".

Dar la acest punct să dăm cuvîntul unui istoric al artei românești și mai apropiat de noi :

„Din documentele timpului, în special, din corespondența domnitorului cu conducătorii orașului Bistrița, știm că Alexandru Lăpușneanu era un rafinat iubitor de artă, scrie **Vasile Drăguț**, călător prin Europa, cunoscător al Renașterii italiene, el a realizat la Slatina un ansamblu arhitectural plurifuncțional, o redutabilă cetate cu ziduri puternice, cu turnuri de flancare și drum de strajă, o reședință domnească, un așezămînt monastic dotat cu biserică și construcții auxiliare. Într-o gîndire de perfectă coerență urbanistică, între casa domnească și biserică a fost creată o mică piațetă, cu peroane și trepte, în partea de răsărit a acestui spațiu de ceremonial fiind amplasată o fîntînă cu ghizduri de marmoră, operă de autentică expresie renascentistă. Considerată în această perspectivă, biserica mănăstirii Slatina ne apare ca originală prelucrare a constructorilor epocii lui Alexandru Lăpușneanu, prelucrare care nu ascunde trainicele legături cu tradiția, știind să le adapteze exigențelor artistice ale unei noi epoci".

Știința de a comandita edificii și mai ales de a le premedita expresivitatea este vizibilă la Alexandru Lăpușneanu pe care unii din contemporani l-au taxat drept „neam prost", adică de spiță inferioară. Superioritatea voevodului este argumentată elocvent de aceste construcții arhitectonice menite să-i ilustreze proiectul social și artistic : „Harnicului ctitor care a fost Alexandru Lăpușneanu i se datorează și impozantul turn clopotniță de la biserica Sf. Dumitru din Suceava (1560), prețios accent de verticalitate, și compoziția generală a orașului, care dincolo de rosturile funcționale, va fi fost în concepția urbanistică a epocii un însemn de reprezentativă autoritate". **Acest turn a cărui verticalitate era menită să marcheze autoritatea voevodală vine într-adevăr în-**

tr-un moment (1560) cînd voevodul ajunsese la o culme a politicii sale interne și externe. Ținuse sub ascultare Muntenia, ca protector, ca și Ardealul mai tîrziu, i se propunea stăpînirea Ardealului de către turci, lichidase o periculoasă uneltire împotriva scaunului său și o destrămase pe a doua alungînd pe Despot și complicii lui, era considerat domn al Moldovei și Munteniei. Ridicarea de edificii exprimă ca și la Ștefan cel Mare tonusul ridicat al stăpînirii domnești a voevodului. Fără răzvrătirile boierești fața Moldovei ar fi arătat foarte probabil altfel sub acest domn.

El ilustrează și acea supraviețuire a Bizanțului după Bizanț datorită mecenatului voevozilor români față de sfintele mănăstiri ortodoxe din Grecia. „Nu vom uita, vorbind despre Alexandru Lăpușneanu, că lui i se datorează refacerea integrală a mînăstirii Dochiariu, activitatea sa de ctitor la muntele Atos fiind una dintre cele mai prodigioase. Realizat în forme tradițional athonite, marele ansamblu monastic de la Dochiariu nu aparține, desigur, arhitecturii românești, dar el ilustrează vigoarea unui fenomen cultural capabil de superbe acte de generozitate și avînd, tocmai prin aceasta, o proaspătă capacitate de absorbție și o inconfundabilă calitate a sintezei și a interpretării". Dar Lăpușneanu a ctitorit și în nord, contribuind hotărîtor la ridicarea bisericii ortodoxe din Liov, unde este considerat ctitor.

Lăpușneanu a ținut să fie considerat un mușatin, adică un urmaș a glorioasei domnii a lui Ștefan cel Mare și este și prin activitatea de ctitor un „continuator al tradiției mușatine". „Asemenea lui Petru Rareș el a început prin a reconstrui o veche ctitorie, restabilind astfel legătura cu înaintașii săi". : este vorba de mănăstirea Bistrița, ctitoria și necropola lui Alexandru cel Bun. În același sens s-a ocupat de altă biserică necropolă a înaintașilor, de cea de la Rădăuți, ca și de mănăstirea Putna. Analiza actelor de mecenat cultural ale lui Lăpușneanu dezvăluie o activitate conștientă de țelurile și orizonturile ei. A-l reduce pe Alexandru Lăpușneanu la un simplu sadic, care ucide boieri, este o mare greșeală.

Alexandru Lăpușneanu și soția sa Ruxandra, reprezentați pe o dveră mare dăruită mănăstirii Slatina

Ureche și Negruzzi – infirmați

Deși Iorga crede că unele documente din prima domnie a lui Alexandru Lăpușneanu sînt inspirate de boieri, ele respiră o anume decizie pe care o regăsim și în alte acțiuni. ale voevodului de la Lăpușna. Textele au o energie și o oralitate echivalentă cu a unor replici vii. Le reproducem pentru a da posibilitatea a-l vedea pe Lăpușneanu ca orator. Despre Ștefan, fratele Ruxandrei, ucis de boieri la Țuțora scrie către bistrițeni : „Dar trebuie să știți despre acel lotru și dușman al legii creștine că și-a isprăvit rostul și-a primit cuvenita pedeapsă după faptele sale". Domnia și-a căpătat-o el, Lăpușneanu, — „întii din mila lui Dumnezeu" și apoi cu ajutor pămîntesc de la cei care au și făcut-o. Predecesorii lui la domnie sînt „acei lotri de Mahmet și fratele lui mai mic" care l-au lăsat plin de datorii și poveri. Iorga îi atribuie un aspru grai de ostaș, de „viteaz" și sînt probe în aceste documente că așa era. Scriind către locuitorii din Vinț, vinovați de nesupunere față de munteni, el îi anunță că va așeza pe tronul Transilvaniei pe „craiul" Ion Zapolya și : „cine se va supune bucuros, ne vom purta bine cu dînșii, iar cu cine nu, nu !" Cine citește această replică își dă seama că sora ei din a doua domnie : „Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau", la fel de cadențată, are aceeași sursă. Lăpușneanu înlătură o chestiune litigioasă privitoare la succesiunea stăpînirii transilvane cu vorbele : „Dar cine a mai văzut om care să aibă nevastă și copii și să iea pîinea din mîna fiilor săi și s-o deie altora, pentru ca ai lui să piară ?" Opoziția ardeleană declanșează verva amenințătoare a voevodului moldav pentru care voevozii locului sînt niște cîini, iar el are „mulți ochi și multe urechi" ca să știe totul despre ei. Lăpușneanu le descrie slăbiciunea și îi avertizează : „împotriva mea singur, și nu puteți sta !" A îndrăznit Kendy să-l cheme la luptă în cîmp deschis și el va veni îndată, dar „nu noaptea ca un hoț, ci ziua, cu tîmpene, tunuri și alte unelte de războiu". Sînt vorbele unui conducător care are o concepție despre autoritate și despre reprezentarea ei. „Nu voi lăsa un singur om care să poată purta armele" amenință Lăpușneanu pe opozanții Isa-

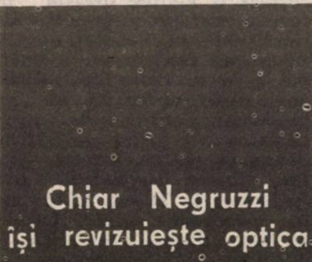
Intrarea în incinta mănăstirii Slatina (sus) ● Pisania bisericii Sf. Dumitru din Suceava (dreapta)

belei și știa ce spune : incursiunile lui în Ardeal n-au întîmpinat nici o rezistență serioasă. Lîngă aceste replici, cea de la Verbia, cu toată rotunjimea ei retorică de către Azarie, își verifică autenticitatea : „Vai, mai bine mi-ar fi să trăiesc cu fiarele la un loc, decît cu oameni necredincioși !" **Acum vine la rînd celebra replică așa cum o dă Ureche :** „De nu mă iubesc ei, eu ii iubesc pre dînșii și, de nu mă vrea țara, eu o voi pre dînsa ; și voiu tot merge, ori cu voie ori fără voie". **Asemena riposte arată în Lăpușneanu un ins care știe să se exprime atît limpede, cît și cu voință. Dealtfel este trăsătura cea mai vizibilă a domnului.**

Nu știm ce carte știa Alexandru Lăpușneanu, dar este sigur că știa și prețuia cartea. Fusese trăit în mediul cultural polonez și urmele acestui contact se văd. Copiii și-i instruiește foarte îngrijit, iar tînărul Bogdan face mare impresie prin cartea pe care o învățase. Voevodul Alexandru era un fidel al ortodoxiei, dar și un cultivator al ei. Avea o școală de cîntări religioase unde invită pe ortodocșii din Polonia să-i trimită învățăcei. Se îngrijește de scrierea unei cronici în slavonă. Clădește edificii de cult, care sînt totodată și instituții de cultură. Indicii pe care-i avem conturează un interesant profil moral, intelectual și spiritual al domnului considerat cu multă ușurință și mai ales pătimaș, fie un sadic, fie un mojic. Tot C.C. Giurescu a arătat că Lăpușneanu s-a ocupat sistematic de starea economică a Moldovei dovedind aplicație și bune rezultate.

„Lăpușneanu a dat o deosebită atenție și vieții economice. El însuși un mare negustor, trimițînd peste graniță, mai ales în Ardeal, porci și boi îngrășați, apoi butoaie cu vin, a căutat să favorizeze dezvoltarea negoțului. A făcut un han în munții Cîmpulungului, pentru cei care se duceau sau veneau de la Bistrița, a stabilit iarmaroace la anumite sărbători ale anului, s-a interesat de schimburile de bani sau de fluctuația valutară, cum am zice noi astăzi. Avea spălători de aur în rîurile de la munte ; își aducea meșteri zidari, pietrari, țiglari, fierari, de la Bistrița ; comandă tot felul de articole și de mărfuri — între altele și pergament — în orașele ardelene și la Liov ; pînă și marmură din Hațeg a adus, cu care special comandate, spre a-și înfrumuseța ctitoriile. În Iași, reședința sa preferată în a doua domnie, voia să construiască o BAIE și a și construit-o".

Viața unui om nu se reduce la un singur episod, ci e alcătuită din mai multe și din nenumărate detalii, toate semnificative. Puse la un loc, cele de pînă aici nu susțin ci contrazic atît pe Ureche, cît și pe Negruzzi.

A confunda nuvela lui Negruzzi cu imaginea istorică este desigur o copilărie, oricît de mare ar fi autoritatea ei artistică. Știm acum că ea nu respectă adevărul istoric. Nici pe cel pe care-l deținem astăzi, sensibil sporit față de ce se știa pe vremea lui Negruzzi, nici pe cel de atunci. Cronica spune că Moțoc va muri la poloni, dar Negruzzi îl menține în viață. Tot cronica sugerează o atitudine activă a Ruxandei doamna, în știrea cu otrăvirea, dar Ruxandra lui Negruzzi este pasivă. În plus, sacrificarea lui Moțoc este preluată din altă epocă istorică, de pe vremea lui Alexandru Iliaș și a tinereții lui Grigore Ureche. Toate aceste alterări ale adevărului istoric trebuie să aibă o explicație mai ascunsă decît aceea a necesităților artistice.

Știm din alte proze ale lui C. Negruzzi, cum este Cîntec vechi, **că el imaginează situații istorice pentru a vorbi despre actualitate și a face aluzii la ea. În** Cîntec vechi, **C. Negruzzi pretinde a fi descoperit un autentic cîntec țărănesc din vremea Cantemireștilor și Costineștilor care înfierează tirania lui Cantemir și laudă democratismul boierilor pe care-i ucide. În această poezie „populară", domnul ar fi un jefuitor, iar boierimea apărătoare a celor jefuiți, adică o pătură „democratică". Faptele istorice sînt complet opuse : Cantemir n-a jefuit, suprimarea Costineștilor a avut rațiuni de stat, iar boierimea vremii nu era de loc „democrată" cum o vrea Negruzzi, ceea ce anulează orice spirit „popular" în „vechiul" cîntec. De altfel, la apariție** Cîntec vechi **a fost considerată un „văl transparent" pentru a vorbi despre**

abuzuri contemporane. Vechiul cîntec era o compoziție nouă a scriitorului. Aceeași este și situația nuvelei Alexandru Lăpușneanu pe care autorul ei o încarcă cu o substanță contemporană, adică pașoptistă. Alexandru Lăpușneanu e văzut ca un „tiran", un stăpînitor care procedează după bunul său plac și trebuie citită ca o parabolă cu trimiteri la realitatea vremii. Sîntem la 1840 cînd „tirania" conducerii oficiale a Moldovei supără noua generație care are vederi liberale. Nuvela istorică Alexandru Lăpușneanu ilustrează ideea despre tiranie pe care o avea noua generație de intelectuali ai timpului, marele merit al lui C. Negruzzi fiind acela de a anula teza prin actul creației. Confruntarea nuvelei cu faptul istoric ne dă acest fir lămuritor: scriitorului îi trebuia o materie potrivită pentru ilustrarea unei tendințe politice, capitolul îngroșat al lui Ureche oferindu-i-o de la sine.

Și mai interesant însă este că cinci ani mai tîrziu, Constantin Negruzzi își revizuiește propria optică asupra lui Alexandru Lăpușneanu. El publică o Ochire retrospectivă asupra societății moldovenești începînd de la întemeiere cu scopul de a lumina cauzele răului social și politic în Moldova. Acest rău social este produs de aristocrația care exploatează sălbatic poporul și singura cale ar fi pedepsirea ei. Și aici sînt trimiteri contemporane. Încă Ștefan cel Mare se uita, înaintea morții, la propria sa operă socială căci el crease, după opinia lui Negruzzi, pe boieri : „se uita la boierii pe care el i-a înălțat și i-a îmbogățit ; prevedea vrajba, neunirea, nesațiul și trădarea zămislind în inimile lor". Această aristocrație este hidră „stînd între popor și ocîrmuitor". Pretențiile boierești crescînd, Ștefan al V-lea este „silit să omoare cîțiva boieri, ca să stingă în sîngele lor complotul ce sta gata a se aprinde". Dar „hidra nu piere, ura și dușmănia se înțelinesc mai vîrtos". Luptele între domn și boieri cer bani, iar acești bani vin „din sudoarea poporului ce geme sub împilarea despotismului și a aristocrației". Asta duce la decăderea claselor de jos, la demoralizarea și mizeria poporului. „Ambiția aristocratică" este principala pricină a stării poporului. Parcă l-am auzi vorbind pe C. C. Giurescu. Și

chiar așa este. Ceea ce urmează reflectă un punct de vedere foarte apropiat de al istoricului modern :

„Un veac era de cînd aristocrația domnia și poporul gemea în ticăloșie și asuprire. Atunci providența, văzînd-o bătrînă și slutită de nelegiuiri, tinde mînă și alege dintre ea pre un neînsemnat boier, pre un cunoscut Petrea Stolnicul, om prost și necunoscut. Îl sue pe tron și îi dă sabia răzbunării în mînă".

Negruzzi n-avea cum să știe, așa cum știm noi astăzi, că Petrea Stolnicul nu numai că era un om îndrăgostit de cultură, dar că era el însuși un om care se înfruptase din ea. In schimb, îi dă Lăpușneanului o misiune și un destin extraordinar : voevodul nu mai este un tiran sanguinar, ci un justițiar.

„Acesta, continuă Negruzzi în Ochire retrospectivă, sub numele de Alexandru Lăpușneanu va sparge cuibul și va strivi acest furnicar de intriganți ce făcea și desfăcea domni. Dar oare fapta lui a fost de folos poporului ? Ba, căci ranele lui erau atît de adînci, apăsarea despotică îl ofilise într-atît, încît păstorii lui Dragoș și ostașii lui Ștefan, nu erau acum decît niște sclavi înjosiți ai unei boierimi desfrînate, care îi trata și îi vindea ca pre vite. Într-adevăr Lăpușneanu retezase trunchiul, dar odraslele creșteau și nu era el omul care să știe a le seca puindu-le stavilă pre însuși poporul ; pentru aceasta, fapta lui fu judecată crudă, și el de tiran".

Încheierea este extrem de interesantă : obiectivul grijii lui Negruzzi este, în cel mai perfect stil pașoptist, poporul. Acesta este temelia țării și el trebuia salvat. Executînd pe boieri, Lăpușneanu a dat o pedeapsă, dar n-a însănătoșit organismul social. Cauza ? Negruzzi are aici o idee revoluționară în spiritul vremii : vindecarea totală s-ar fi produs doar dacă voevodul ar fi ridicat poporul împotriva boierimii ! Negruzzi nu vrea doar lovitura de palat, oricît de îndreptățită ar fi pedeapsa neomenoasei aristocrații. El cere o mișcare de mase în frunte cu însuși voievodul. Radicalismul de atitudine al lui Negruzzi vine din ideologia revoluționară a secolului al XIX-lea și nu se potrivește lui Lăpușneanu. Dar ceea ce rămîne mai important este că scriitorul revizuiește opinia despre Lăpușneanu în care vede mîna providenței și, social vorbind, un justițiar. Democratismul incomplet al voevodului ar fi cauza pentru care a fost consacrat drept crud și tiran. Dus pînă la capăt, gestul său antiboieresc l-ar fi ferit de portretele simplificatoare și defavorabile. (E aici o scuză a lui Negruzzi ?). Deși chiar Costache Negruzzi revine asupra portretului lui Alexandru Lăpușneanu arătînd rațiunea adîncă a uciderii boierilor, articolul Ochire retrospectivă, apărut mai tîrziu, n-a putut concura nuvela aceluiași autor. Nuvela Alexandru Lăpușneanu este o probă a seducției talentului care poate întuneca și adevărul istoric. Socotind nuvela Alexandru Lăpușneanu drept ceea ce e, adică o lucrare de ficțiune, este momentul să restituim voevodului de la Lăpușna, care a vrut să fie un mușatin înainte de toate, chipul adevărat.

Mihai Ardeleanu

Almanah «Luceafărul» — coala 6

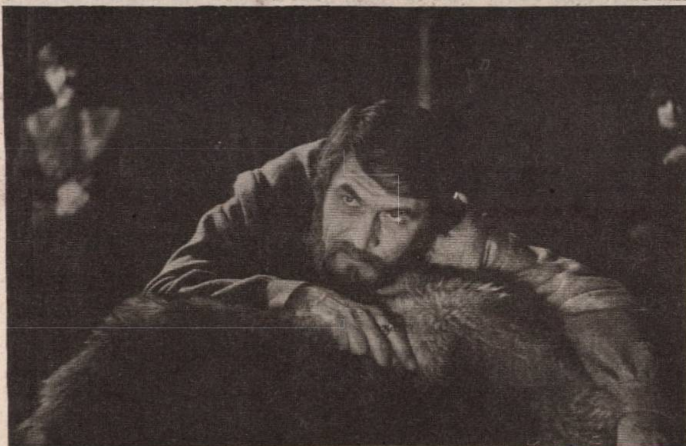
O TEMĂ PRODUCĂTOARE DE CAPODOPERE

Filmul Malvinei Urşianu, Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu, este o creaţie fără termen de comparaţie în cinematografia română. Pentru a-i găsi echivalenţe relevante trebuie să apelăm la titluri din marea zestre a filmului istoric rus ori anglosaxon. Această peliculă surprinzătoare înseamnă o ardere de etape neobişnuită, deoarece, dacă în cinematografiile amintite experienţa artistică şi tradiţia profesională au constituit punctul de plecare favorabil în realizarea unor pelicule memorabile, Malvina Urşianu a plecat în filmul istoric românesc de la zero.

Trebuie spus din capul locului că Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu nu este ecranizarea nuvelei lui Constantin Negruzzi, Alexandru Lăpuşneanu, ci un „roman" independent de prestigiosul precedent epic, cu care nu coincide ca viziune şi cu care intră în dispută. Pentru Constantin Negruzzi voevodul Lăpuşneanu înseamnă „o pată de singe" în istoria Moldovei, pentru Malvina Urşianu acelaşi domnitor înseamnă un caz de mistică voevodală. În nuvelă domnul e un iubitor de norod, conform concepţiilor progresiste ale paşoptului care se anunţa şi duşman al boierimii, pe care o ucide, din cruzime şi din aplecare „democratică". Tactul scriitorului este de a nu fi idealizat personajul care reprezintă în evocarea lui ideile revoluţionarului secol XIX. În filmul Malvinei Urşianu, Alexandru Lăpuşneanu este ostil boierilor şi ucigaş al lor, in măsura în care aceştia sînt adversari ai Moldovei muşatine. Domnul are în Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu conştiinţa unei mari misii voevodale, care-l fanatizează, ideea de Moldova triumfînd asupra celorlalte.

Odată cu mutarea accentului s-a modificat și perspectiva asupra tuturor evenimentelor din domnia lui Lăpușneanu, evenimente care au acum toate o altă motivație. Alexandru Lăpușneanu nu mai rămîne în Întoarcerea lui Vodă Lăpușneanu doar o pată de sînge în istoria țării, ci un ins cu o psihologie complexă. Vidul psihologic al filmului istoric românesc este compensat în Întoarcerea lui Vodă Lăpușneanu de intuiția de tip literar a Malvinei Urșianu și de intuiția actoricească în chip magistral. Nu ne aflăm în fața unei cavalcade războinice, ci a unei narațiuni precumpănitor psihologice. Substanța sufletească a filmului este covîrșitoare și de un efect incontestabil. Ruxandra (fiind interpretată de Silvia Popovici) devine și ea în acest film un personaj substanțial, după cum o întrupare nouă față de cea din nuvela lui Odobescu, este doamna Chiajna, mama voevodului muntean. Chiajna, mai tînără aici decît în nuvela Odobescului, este ferită de unilateralitatea de tip negruzzian a evocării anterioare : avem în fața ochilor o femeie înveșmîntată ca o prințipesă de renaștere, frumoasă, vitală, realistă, energică, și, firește, fără ceea ce numim astăzi prejudecăți. Melania Ursu este convingătoare și de neuitat în Chiajna.

Regizoarea este interesată în reconstituirea ei, de viața de zi cu zi a Moldovei și vizita pe care Alexandru Lăpușneanu o face boierului Trotușan rămîne unul din episoadele cele mai grăitoare pentru direcția investigativă a Malvinei Urșianu. Cu totul memorabil, o creație scenaristică și actoricească (ca de altfel a tuturor interpreților principali ai filmului) este boierul Moțoc. Aici mai ales se învederează distanța față de nuvelă și apropierea autoarei de izvoarele istorice, părăsite uneori de Negruzzi, sau neștiute pe atunci. După Alexandru Lăpușneanu, Moțoc este personajul cel mai îndelung studiat de „romanul" Malvinei Urșianu, Întoarcerea lui Vodă Lăpușneanu. Moțoc nu mai piere aruncat mulțimii de către domn, invenție negruzziană în spiritul „democrației" de epocă, ci decapitat în Polonia la cererea Lăpușneanului, întors cu ajutor turcesc în a doua domnie. Autoarea a găsit o justificare profundă de sens a comportamentului

vornicului Moțoc imortalizat în Întoarcerea lui Vodă Lăpușneanu ca tenebros intrigant, cu atît mai profundă cu cît este legată de legea domniei în Moldova. Domnul țării nu putea fi decît un om teafăr la minte și trup, un bărbat bine alcătuit, motiv pentru care un călător străin prin Moldova timpului (Antonio Maria Grazziani) nota preferința pentru bărbații falnici și frumoși, cînd era vorba de tron. Moțoc nu se mai definește în „romanul" Malvinei Urșianu ca un maniac al intrigii, un Iago autohton, ci drept o capacitate politică veritabilă care nu-și poate împlini destinul voevodal din pricina infirmității. Moțoc este

în filmul Malvinei Urşianu şchiop, infirmitate care face din acest boier superior înzestrat, condus de aceeaşi mistică voevodală, un schimbător de domni. El face şi desface domniile Moldovei în speranţa că domnul care vine va fi mai bun decît cel care pleacă. Mobilul lui nu este interesul personal ci destinul Moldovei. Moţoc nu poate domni în chip direct şi caută un intermediar adecvat felului său de a acţiona. Marele boier Moţoc sfîrşeşte cu capul pe butuc, dar imaginea pe care o lasă în Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu urmăreşte pe spectator. Mai înainte de a fi o creaţie filmică (regizorală şi actoricească) personajul este o creaţie psihologică remarcabilă în stil romanesc (susţinută inspirat de Valeriu Paraschiv) prin credibilitate şi ancorare in epocă. Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu este din punct de vedere epic o naraţiune care nu se înrudeşte cu Alexandru Lăpuşneanu de C. Negruzzi, de la care pleacă cel mult polemic, ci o concurează ca viziune cu o mare forţă artistică.

Culoarea nu are o existenţă autonomă în acest film. Ea serveşte ca şi plastica generală a imaginilor tema centrală a dramei : sacrificiile pe care istoria le impune omului. Mania ascetică a lui Lăpuşneanu, fapt atestat documentar, nu mai este de aceea întîmplătoare. Ea exprimă tendinţa maximei subordonări faţă de mecanismul politic, iar măcelul boierilor se înfăţişează ca o consecinţă a aceleiaşi atitudini. Cromatica acţionează funcţional în serviciul ideii centrale, fără a se risipi întîmplător în pete de „culoare locală", fiind prin implicarea ei artistică o trăsătură definitorie a Întoarcerii lui Vodă Lăpuşneanu.

Cazul voevodului este de altfel mai complex, — ne-o arată cercetări istorice mai noi decît cele ştiute de C. Negruzzi —, pînă într-atît încît să fie considerat un „strălucit", din punct de vedere cultural, conducător de ţară. Tot noile cercetări au scos la lumină o interesantă dimensiune a politicii externe a lui Alexandru Lăpuşneanu, dimensiune surprinsă explicit de filmul Malvinei Urşianu. Regizoarea a exploatat filmic strălucirea culturală a activităţii voevodului, echilibrînd astfel latura sîngeroasă a domniei lui, deloc singulară, dacă vom face minime comparaţii, în

contextul acelei vremi. Chiar deformarea psihică ultimă a Lăpuşneanului (interpretat dens şi fără stridenţe de George Motoi) are o motivaţie treptată, o justificare, care nu mizează doar pe o ereditate bolnavă cum se desprindea din nuvela lui Negruzzi, unde se îngroaşă romantic trăsăturile. Conduita finală a lui Lăpuşneanu este în filmul Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu urmarea încercării voevodului de a se adapta şi de a răspunde exigenţelor politice pe care tronul Moldovei le impunea.

Reprezentările prăfuite, retrograde ale vieţii medievale româneşti sînt depăşite în Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu de o optică istorică nouă, bine cristalizată. Curtea Moldovei nu mai este văzută ca un mediu provincial, de aspect ţărănesc, ci ca un punct de interferenţă al spiritului civilizaţiei bizantine cu cea apuseană. Sinteza arhitectonică a epocii lui Ştefan cel Mare este corelată de Malvina Urşianu cu atmosfera vieţii de curte în care primează îndeletniciri ale spiritului, cu atît mai subliniate cu cît a doua domnie a Lăpuşneanului are un caracter mai sîngeros. Cartea, ca element de recuzită, ocupă un loc sugestiv în filmul închinat lui Lăpuşneanu şi el nu este întîmplător. Malvina Urşianu vede în domnia lui Alexandru Lăpuşneanu ceea ce n-a descoperit Negruzzi şi nici nu putea vedea în acel ceas istoric : viaţa de curte trăieşte iradiaţiile Renaşterii pe un fond tradiţional de civilizaţie în care componenta bizantină este foarte pronunţată .

În Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu, Ţara Moldovei nu este o încropire politică recentă, conform unor mecanisme statale de împrumut, ci o realitate veche, imemorială, trăită ca atare de cei care au conştiinţa datoriei faţă de moştenirea voevodală. Ruxandra Doamna, fiica lui Petru Rareş, are şi ea, ca şi soţul pe care i-l impune providenţa aceleiaşi Moldove atotputernice, conştiinţa sacrei subordonări. Spre deosebire de nuvela negruzziană, doamna Moldovei cunoaşte o tratare nouă conform cadrului ideatic şi a ambianţei particulare pe care Malvina Urşianu a creat-o cu gust şi pricepere plastică în noua istorie a lui Alexandru Lăpuşneanu pe care a scris-o pe peliculă. Filmul restituie

domniei Moldovei demnitatea unei instituţii cu articulaţii şi destinaţii moştenite şi bine definite. Caracterul somptuar al scenelor şi ritmul ceremonios al desfăşurării lor marchează cu deliberare artistică imemoriala învestitură, al cărui sens s-a pierdut parţial, dar care mai trăieşte încă la Curtea Moldovei.

Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu descrie mecanismul istoriei aşa cum înţelegea să-l demonteze Jan Kott pentru tragediile shakespeareene. Ţinta tuturor eforturilor este tronul Moldovei. Echivalenţa de sens a cronicilor moldovene cu cele anglosaxone care l-au inspirat pe Shakespeare este de altfel uimitoare. Ţinta tuturor eforturilor este tronul Moldovei. Malvina Urşianu nu adaptează pe Jan Kott ci descifrează pur şi simplu cronica valahă. Fiecare personaj al tramei din Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu este o rotiţă în marele mecanism care, implacabil, urmăreşte salvgardarea acestui „sens" : tronul Moldovei. Ruxandra trebuie să se închine necruţătorului mecanism cînd din mireasă a lui Joldea devine soţia lui Alexandru Lăpuşneanu, ori cînd la moartea soţului devine mama energică a noului domn : Bogdan. Chiar Lăpuşneanu cade victima aceluiaşi rectiliniu mecanism, care-l sacrifică atunci cînd mistica tronului devine pentru el cauză în sine.

Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu oferă o imagine coerentă, structurală a ceea ce înseamnă domnia Moldovei după moartea lui Ştefan cel

Malvina Urşianu în timpul filmărilor

Mare, ceea ce conferă filmului o notă intelectuală deliberată, mijlocită riguros de imagine. Filmului Malvinei Urşianu i se poate aplica deviza lui Eisenstein : „De la imagine la sentiment, de la sentiment la teză". Termenii de comparaţie potriviţi ai acestui film trebuie căutaţi în pelicule precum Faraonul de Jerzy Kawalerowicz şi Ivan cel Groaznic de Eisenstein. Tema Lăpuşneanului este o temă producătoare de capodopere. Dacă nuvela istorică românească începe cu Alexandru Lăpuşneanu, filmul istoric românesc începe cu Întoarcerea lui Vodă Lăpuşneanu.

Mihai Ungheanu

AVENTURĂ ÎN AFRICA

mică precizare pentru cititor: în almanahurile anterioare ale revistei Luceafărul au fost publicate primele trei capitole ale acestei cărți în curs de scriere. Acțiunea se petrece în Africa, într-unul din momentele de mare încordare prin care treceau cîteva țări aflate în lupta pe viață și pe moarte pentru eliberarea lor. Pentru autor, cel mai dramatic și mai complex episod a fost cel angolez. El este și pivotul principal al cărții și, ca să spun așa, și unul dintre accidentele în destin. Confuzia inițială și apoi încordarea, tensiunea și frămîntarea frontului ne-au aruncat în cele din urmă după gratii, parcă într-adins să trăim o experiență unică pînă atunci. Eram ziariști din mai multe țări și, din celulă, meditam — n-aveam ce face altceva — asupra itinerarului parcurs. Deocamdată, în acest capitol, sîntem în enclava Cabinda, una din porțile de intrare în Angola, și pornim către capitala ei, Luanda, unde sîntem... așteptați.

a. i. zăinescu

1. Civilul se prezintă

Este o întreagă poveste cu acest civil care are comportări stereotipe de militar — vorbește rar, sacadat, de parcă ar explica pînă la refuz un detaliu ori ar da sau ar primi un ordin deocamdată secret — și totuși printre cuvinte și gesturi lasă să-i scape multe momente de euforie, iar alteori abia se reține să nu cadă în lacrimi și să se prezinte ca un om copleșit de emoții și pus să facă față unor amintiri care îl interzic. Are părul alb, aproape violet și asta îi dă o distincție stranie, pare că duce o aureolă de sfînt. Se ajută de mîini cînd vorbește, le agită egal. Întinde pe o masă din sufrageria intimă a hotelului o hartă făcută ferfeniță de cîte întrebuințări i s-or fi dat și cu degetele ca un compas descrie pe ea puncte și cercuri în necunoscut. Ne arată unde sîntem noi, aici în Cabinda și ce este de fapt această Cabindă, care este poziția ei de enclavă, ce lumi mărginește și ce pofte agită, care a fost și care este rolul ei strategic în bătălia pentru eliberarea întregii țări. Pentru că prin această enclavă au pătruns nu numai adevărații luptători iar mișcarea de eliberare are și seismele și distorsiunile ei, libertatea este înțeleasă în multe feluri și din acest motiv lupta cunoaște și ramificații care devin divergente. A privi libertatea ca pe o afacere înseamnă a trăda, mai spune el și sînt sigur că se adresa unei acute și dramatice conștiințe a victoriei care nu se oprește, nu rămîne niciodată pe loc și trece peste oricare fisură ori dezechilibru din destin. Sau poate că se adresa chiar propriei lui conștiințe, luptătorului din el care trebuise să-și lase arma și cîmpul de bătălie pentru ca să treacă acum pe alt front, cel al ideilor, aici unde morții, desigur, nu mai putrezesc, nu mai curge nici sînge și nici răni nu se mai văd, dar nici viii n-o duc uneori mai bine căci ideile nu numără morți sau răniți, nu bandajează, nu astupă răni, nu sapă adăposturi, deși de lovit lovesc și ele și cîteodată chiar definitiv ? Ei bine, acest luptător în haine civile, acum, fusese deja mort odată, fusese azvîrlit într-o grotă, putrezise acolo cîteva luni. Pe nume conspirativ și atunci, pe nume conspirativ și acum căci revoluția, într-o anumită fază, își cere doar propria și decisiva ei identitate, luptătorii și mai ales conducătorii ei sînt ca o fulgerătoare sclipire de meteoriți.

2. În Grota cu cumnați

Și ascultăm, îl rugăm să ne povestească, ne dăm seama că patronul a adus al doilea rînd de cafea, nici eu nici brazilianul nu ne-o băusem pe prima, iar suedezul e cel mai agitat, scrie cu o viteză de computer. Lui Jiři, cehul, i-au încremenit pistruii, pixul lui nu mai are pastă, îl schimbă cu aparatul de fotografiat, clic-clic ! — și pe filmul său va apare probabil un om care își sapă în memorie un tunel lung și fără nici un semn că ar putea să reușească. Pentru că nici nu vedea, nu putea să vadă prea departe, un ochi îi era tumefiat, îi fusese smuls. A zăcut mult timp în neființă, acoperit de gîngănii și lilieci. Uneori l-a apărat instinctul, alteori dîrzenia. Conducea o companie de luptători angolezi, își avea sediul pe teritoriul unui alt stat, avea prieteni suspuși acolo și, în stilul atît de caracteristic african,

era chiar unul dintre zecile de cumnaţi ai şefului acelui stat de la care primea uneori şi arme dar cel mai mult se bucura de o bună clandestinitate. Condusă direct de pe front. mişcarea pentru eliberarea ţării dobîndea succese şi se consolida ca simbol al unor idealuri de masă. Nu se realizase încă unitatea cu celelalte două mişcări, una condusă de pe un petrolier de pe ocean iar alta chiar din afara Africii, de unde nu se ştia însă şi nici n-avea importanţă acest fapt căci greul, totuşi, îl duceau cei angajaţi direct in interior.

Ceva între timp s-a schimbat, clandestinitatea omului din faţa noastră a dispărut, dezarmat şi capturat de către adversari el a fost bătut in faţa soldaţilor săi şi aruncat, din ordin de cumnat, în grota cu cumnaţi. Aşa i se spunea unei peşteri, acolo unde secole şi secole se zice că regii şi alte căpetenii îşi azvîrleau rudele dinspre partea nevestelor şi le lăsau să putrezească fără urmaşi.

3. Eros preschimbat

Miezul revoluţiei traversează astfel şi timpi anacronici şi uneşte în vîltoarea lui şi spasme odinioară scheletice şi strigăte care mai tîrziu au avut şi au alt ecou. Eros in ipostaza lui mai veche urlă prin această cumplită grotă şi nu rămîne decît o ambiţie de mascul efemer. Pe cită vreme iubirea, credinţa în iubire, purificatoare şi vii, te fac să sapi şi cu unghiile o cale şi să te ridici peste crime, peste tot felul de abjecţii şi amăgiri, să te înalţi în singurul chip şi către singurul mod de a fi, acela al libertăţii, şi să mergi, inimă în inimă, cu ea.

Cînd a ieşit, cînd a scăpat din această grotă, lumina aproape că îl lichefia. S-a tîrît prin savană, s-a hrănit cu ierburile şi rădăcinile ei. Auzea împuşcături, nu ştia ale cui sînt. Pînă la urmă a dezarmat un soldat mort. Şi a căutat linia frontului său, s-a apropiat de ea. A urmat apoi chinuitoarea, anevoioasa cale a reidentificării, a urmat operaţia, un doctor i-a curăţat ochiul şi l-a închis definitiv. Se poate trăi şi aşa şi se mai poate , încă, lupta.

Este adevărat, văzută cu un singur ochi, lumea este mai mică, nu atît de mică însă cît să nu aibă probleme mari. Şi uite, din nou într-un fel de clandestinitate, conducerea mişcării l-a trimis în Cabinda, pe frontul ideilor. Ceva care uneori este chiar decisiv şi mai vulnerabil decît lupta pe o cîmpie cu poziţii fixe şi adverse.

4. Sîntem aşteptaţi la Luanda

După ce îşi consultă ceasul, civilul ne anunţă că sîntem aşteptaţi la Luanda, capitala Angolei. Vom părăsi enclava printr-un mic ocol pe un teritoriu străin, acolo ne vom îmbarca în avion, avem bilete rezervate nu pe numele din paşaport, ci pe cele din autorizaţii, aşa că din nou dublura mea, Almeida, mă va însoţi şi pentru un timp îmi va lua locul. Ne strîngem bagajele, ne luăm la revedere de la patronul hotelului şi ieşim. Maşinile n-au venit însă, ora de zbor se apropie şi civilul începe să se agite. Auzim cîteva fluierături repetate ritmic, şi din mai multe părţi deodată, ceva ca un semnal. Ceea ce de fapt şi era căci din preajma hotelului se şi aud paşi repezi, înaintînd, îi simţim cum se apropie, cum răsună înfundat. Numaidecît apar grupuri, grupuri de tineri şi copii dar printre ei sînt şi bătrîni, numai bărbaţi. Parcă răsar din asfalt, sînt cu zecile şi se înmulţesc mereu. Cred că toate blocurile din jur s-au golit, la geamuri nu au mai rămas decît femeile care cîntă sau ameninţă, zic ceva nedesluşit şi arată spre noi. Ne strîngem instinctiv între bagaje şi ne uităm perplecşi cum cercul se închide, se zăvorăşte în jurul nostru tot mai compact. Unii se uită curioşi, mai îndrăznesc cîte o jumătate de pas înainte, alţii vociferează şi se apropie tot mai mult, astfel încît nu ne-a mai rămas decît un infim spaţiu la mijloc, aproape că nici nu mai putem respira. Mă aşez pe vine şi-mi aprind o ţigară, simt cum transpir. Sînt neliniştiţi şi ceilalţi, nu înţelege nimeni ce se întîmplă. Tăcem ; singuri, într-un vuiet de voci care ne zguduie timpanele. Mai putem distinge cînd şi cînd cuvinte care se intersectează în zbor : americani ! zic unii ; ruşi ?... se întreabă alţii, prizonieri, prizonieri, mercenari, nu-uuu ! se încleştează şi se rotunjesc ca un tunet vocile, se umflă piepturi, scapără ochi, se ridică pumni. Cabinda — ce frumoasă era aseară, dansa şi cînta pe spuma oceanului, şi iat-o, pesemne că n-a dormit bine, a avut coşmaruri Cabinda, căci s-a trezit mînioasă, plină de nervi. Un preot alb îmbrăcat şi mai alb, de sus şi pînă jos, se agită cel mai tare, înaintează, făcîndu-şi loc cu coatele, gata să se repeadă la noi. Lui ce nu i-o fi convenind, practică religia aici sau face politică ? Sau poate că vrea să ne binecuvînteze ? Oho, se aud şi surlele domnului acum, cred că ale lui sînt, n-a coborît prea departe ci chiar dincolo de acest cerc gata să ne suprime prin asfixiere, în marginea cealaltă a străzii de unde răsună prelung şi alarmant.

5. Cercul se desface

— Sînt maşinile, clacsonează, îl aud pe brazilian, hai să ieşim de aici. Ne întrebăm din priviri : cum o să facem ? Caut să mai mi-aprind o ţigară, dar, după grămăjoara de scrum care se strînsese la picioare îmi dau seama că am fumat tot timpul, pachetul era gol ; redegistul vede şi îmi dă ţigara lui pe jumătate fumată, mă ridic, iau valiza în mîna stîngă şi cu dreapta cer instinctiv să ni se facă loc. Cercul se desface instantaneu, pornim toţi odată şi trecem ca printr-un coridor care răsuflă şi se înfundă în urma noastră mereu. Ne aruncăm cu bagaje cu tot în două camionete care ţîşnesc urmate de un cor de fluierături şi de strigăte ca nişte pocnete de eşapament. La aeroport trecem repede prin punctul de vamă şi urcăm în avionul care ne aştepta. Civilul care nu se putuse arăta în vacarmul şi învălmăşeala de la hotel ieşise prin altă parte şi rezolvase totul. Biletele erau la pilot şi pilotul era cea mai blondă şi mai grozavă, neasemuită femeie. Într-o salopetă albastră, ca de fosfor, mulată milimetric pe ea şi cu o cască albă pe cap prevăzută lateral cu două minuscule antene încît nu părea, ci era, sigur, o foarte frumoasă şi atletică, extraterestră. Ajutorul ei, nu ştiu de ce, era un negru posomorît. Decolăm, luăm altitudine şi pînă la Luanda gîndurile noastre nu mai ies din cabina de pilotaj. Peste cîteva zile eram arestaţi.

6. N-avem ce face, citim pe pereți

În celulă avem destul timp să cumpănim. Mai ales că e umbră, chiar un pic de răcoare dacă stăm și ne gîndim că afară aerul e chiar sufocant. Prima impresie este că undeva s-a produs o eroare, altfel nu vedem pentru ce ne aflăm aici. Psihologia primelor clipe de detenție rămîne probabil un cifru pentru fiecare caz în parte, noi însă eram adunați toți laolaltă și asta era o șansă. Surpriza cu care onoarea sa, destinul, ne copleșise și se purta ca și cum ar fi decretat și o iminentă perioadă de grațiere încă plana pe deasupra și se insinua printre noi. Nu ne îndoiam că sîntem arestați, dar nici nu ne venea să credem. Certitudinea plutea pe undeva pe la mijloc și ea se ajuta de figurile noastre doar ca să se localizeze între pereți, independentă dacă nu chiar străină, detașată de noi și tot ca un joc, tot ca o eroare pînă la urmă și ea. Pentru că de fapt ce căutăm aici ? Și cît o să stăm, mai prindem avionul ?

— Calmo, calmo ! — ne încurajează temnicerul și ne întinde cîte un chestionar. Il completăm, noi credem că pentru interogatoriu dar aflăm că pentru a intra în porție, perspectiva e de durată deci, nu ne mai vine să rîdem ca la început, nu prea mai avem glas. Inspectăm din ochi celula și pereții ei sînt mai prompți în explicații. De pe triunghiul de beton pe care stăm citim lozinci zgîriiate cu unghia. Brazilianul are în sfîrșit o ocupație, portugheza lui impecabilă intră în exercițiu. Este interesant dialogul dintre lozinci și sînt interesante mai ales imprecațiile la care recurg. Își cere moarte unele altora, se urăsc, se urmăresc în șiruri lungi și se suspectează, par niște soldați prin aeriene tranșee, aleargă unii după alții și cînd se surprind se măcelăresc, colo și colo pereții se cojesc, cîte o literă cade de la sine, se face pulbere jos. Umezeala e cleioasă, ni se lipește de mîini. De la orizontală, de undeva din savane și păduri un întreg cîmp de luptă se ridicase aici vertical pe pereți și toată confruntarea, tot zbuciumul și toată confuzia și furia de acolo se strînseseră în cuvinte ca pe-un ecran. Și iată-ne, vizitatori fără voie, la un spectacol halucinant. Căci, ne explică Marcel, lozincile aparțin tuturor celor trei mișcări, se vede treaba că, rînd pe rînd, ele au trecut în parte și pe aici. Pînă la urmă acolo pe front realizaseră unitatea, obținuseră victoria, aici însă zona de foc continua. Peste ocean, triumful garoafelor roșii pacifica Lisabona, aici era Luanda însă și Luanda încă agoniza. Pînă la a fi totală și indivizibilă, victoria își chema la scenă deschisă protagoniștii și îi încerca. Mai ridica, mai avea să ridice încă mult din prețul lacrimii și al sîngelui.

7. Un om totuși bun, temnicerul

Apucasem într-o scurtă trecere prin oraș să vedem cam aceleași lozinci scrise pe vitrinele magazinelor, pe pereți sau pur și simplu pe niște pancarte la încrucișări de străzi. În cartierele muncitorești prevalau chemările Mișcării Pentru Eliberarea Angolei (M.P.L.A.), în zona băncilor trona UNITA (o formațiune cu un program cam confuz, ceva cu independență imediată și totală, pace, înțelegere etc.) iar între acestea, în zona micii negustorimi și a meseriașilor se insinua FNLA, un front al

cărui lider ședea mai mult pe un petrolier pe ocean.

Nu ne era totuși prea clar : prin ce împrejurări, cum ajunseră ele, toate aceste trei mișcări, să-și lase urma, rînd pe rînd, în celula pe care o ocupam noi acum și de cînd ? — căci Luanda, capitala țării, nu fusese niciodată în stăpînirea vreuneia sau alteia din ele. Nu ne era prea clar, dar dacă ar fi fost ce-am fi cîștigat, cu ce-am fi schimbat situația ? Însă asta e, cînd n-ai ce face complici, despici și răsucești firul în patru, îți imaginezi cît de cît o ocupație. Noroc cu temnicerul care se vede că e un om bun, nu ne lasă prea mult timp singuri, revine și ne ține un pic de urît. Se uită moale la noi, ba chiar compătimitor și — ni s-a părut ? — chiar complice. Își tărăgănează vocea, și-o întinde ușor, parcă ar fi de elastic, are în ea ceva deopotrivă de deznădăjduit și consolator. Calmo, calmo — ne spune, e greu pînă începe cuvîntul, se bîlbîie puțin, respiră adînc și de cîte ori vorbește o medalie albă, lucioasă, îi iese numaidecît de sub gulerul bluzei și îi acoperă nodul de la gît ; i se plimbă în sus și în jos, deși pare placată, prinsă într-o cicatrice acolo. O apasă instinctiv cu mîna, o fixează cu degetul arătător. Atunci vorbele îi sînt mai clare, sunetele au relief. În spatele acestei plăcuțe se bănuie un loc perforat : o operație, cancer sau glonț ? Om amărît și temnicerul dar obișnuit, constrîns la suferință, se vede, mă gîndesc că poate ne poartă noroc.

8. Un prim răspuns

La urma urmei nu mai văzuse el o așa pradă în celulele lui și dacă va fi curios mai află și el vești de pe continent. Pînă atunci aflăm noi de la el. E portughez, fost soldat infanterist, transformat în temnicer. Familia-i la Lisabona, n-a mai văzut-o de doi ani. Ne compătimește — zice că e cam strîmt aici, se uită la pereții pe care-i privim, înțelege și se scuză parcă, dă din umeri, „așa-i — parcă-ar spune — ce să-i faci ? — noi i-am cam închis aici cînd pe unii cînd pe ceilalți" ; răspunsul ni se pare exact și dacă nu ne-o ține mult aici îl iertăm. Îi apare un hîriit lung și uscat în gît, plăcuța-i tremură peste cicatrice, o apasă iar cu degetul arătător și se scuză iar : știți, nu am voie să vorbesc mult. Nu-i nimica, îl recompensează Marcel, brazilianul, el are un debit torențial. Îl întreabă : și noi din ce mișcare crezi că facem parte, de ce ne-ați băgat aici ? E supărat că la intrare temnicerul ne-a înșfăcat curelele, a lui era bătută toată numai în nituri și era prevăzută pe dedesupt și cu niște buzunare — zice el — cu accent, cu nervi — long-gi-tu-di-nale ! Arăta cu palma cum sînt și măsura în diagonală celula. Într-un colț, așezat turcește și rezemat la perete, impasibil, suedezul își mîngîia barba și picotea, mai avea puțin și pleoapele i se închideau de tot. Cred că ne vedea doar pe jumătate iar pe temnicer nici atît.

9. Prea mult pentru o singură zi

Într-o singură zi era deja prea mult : o plecare precipitată de la hotel, nişte maşini care primiseră deja botezul focului, un drum şerpuit printre cele trei tabere care se confruntau, tiruri de artilerie pe deasupra, rafale de arme automate spre noi, un parbriz explodînd, transformîndu-se în schije, noi la podea, culcaţi, şi unul dintre noi rănit, arcuit de durere peste umăr ca să vadă că de fapt sîngele îi izvorăşte din cot şi i se umflă ca o floare de spumă pe jos. Apoi aeroportul, controlul actelor, îmbarcarea în avion, decolăm, luăm ceva înălţime, cînd — parcă eram pîndiţi din văzduh — două avioane cu reacţie ne încadrează atît de aproape că puteam vorbi prin geam cu piloţii şi ei se puteau suda parcă, se puteau lipi de noi. Ne conduc din aer la sol, însă de-acolo am fost arestaţi, din văzduh. Se mai vrea un control al bagajelor, atît ni se explică la comandamentul aeroportului. Şi, bineînţeles, scuzele de rigoare, politeţea. Iar pentru ca acestea să fie şi mai convingătoare ni se serveşte cîte o cafea. Aşteptăm, noi într-o parte, bagajele în alta, nu avem voie să ne apropiem de ele, un soldat le păzeşte. Observăm că şi noi sîntem păziţi, ne plimbăm prin holul aeroportului şi vedem că sîntem de la distanţă însoţiţi. Pe piste, traficul avioanelor este înnebunitor, niciodată nu am văzut atîtea aparate ridicîndu-se şi coborînd la sol gata să se atingă. Cele mai multe sînt avioane militare dar şi în acelea civile se îmbarcă tot soldaţi. Se încarcă şi se descarcă lăzi — sînt cu muniţie, mai mult ca sigur — vîjiie ambulanţe, coboară răniţi, se aud comenzi. În hol e linişte, îmi dau seama că de acest spaţiu beneficiem numai noi, uşile sînt închise. Ni se spune că însuşi ministrul (?) doreşte să stea de vorbă cu noi, că dacă sîntem buni şi nu avem nimic împotrivă urmează să-i facem o vizită, dorim, nu-i aşa ? — dorim, ce să facem ? — sîntem buni şi nu avem nimic împotrivă, dorim să avem o convorbire cu însuşi ministrul, cu care dintre dumnealor însă căci într-un guvern sînt mai mulţi ? Ne lămurim repede, cu cel de la interne, pentru că spectacolul la care asistăm şi pe care-l jucăm tot noi, desigur, este următorul : traversăm oraşul cîte trei-patru inşi într-un jeep, încadraţi de soldaţi cu armele pe genunchi şi precedaţi de o maşină a poliţiei care nu mai conteneşte să sune strident. Dar, iarăşi ne-am zis, aşa or fi pe aici obiceiurile. Cu o asemenea escortă, în alte condiţii, am fi încercat probabil un nemaicunoscut sentiment de forţă şi grandoare. Ajungem în faţa unor uriaşe porţi de fier care se deschid automat şi intrăm cu viteză într-o curte populată, bineînţeles, tot de soldaţi. Unii îşi agită automatele, parcă ne-ar saluta.

10. Şi acum, poftă mare!

Ne găzduieşte cu zgîrcenie umbra cîtorva salcîmi, soarele ţîşneşte ca o bătaie de aripi printre crengi şi se reculege, buimăcit, la pămînt. Finlandezul adună pietricele, le caută pe cele mai colorate şi le sună în pumni ca pe nişte seminţe. De obicei suedezul tace, tac şi nemţii, stau alături, înghesuiţi pe un scaun de nuiele. Ochii lui Marcel devin agresivi şi gura, bineînţeles, îi urmează. Zice : s-au reunificat, îi vedeţi ? Refegistul rîde, redegistul îi arată pumnul. Soldaţii ne privesc de departe parcă am fi ciumaţi. Sovieticul se uită lung la ei iar Jiři, cehul, mestecă scobitori. Îi spun să-şi păstreze provizia de chibrituri pentru că bricheta mea nu mai are gaz. Auzi, Volodea, îl cheamă el pe sovietic — vorbeşte foarte bine ruseşte — Aurel crede că ne trebuie chibrituri ca să ne dăm foc. Atîtea limbi rostite aici îi fac pe soldaţi curioşi, se apropie cu oarecare prudenţă şi privesc ca la circ. Portughezii nu-şi fac probleme, urcă şi coboară într-una pe nişte scări, cară arme, muniţii, mobile, baloturi, tacîmuri ori pregătesc un chef, ori îşi fac bagajele. Ministrul care voia să ne vadă nu se mai arată şi trecuse de amiază, soarele cobora razant peste clădiri. Cînd şi cînd, de la ferestrele unei vile mai arătoase şi placate cu iederă o perdea se dădea la o parte, se auzeau paşi scîrţîind, iar dintr-un foişor, tocmai în capătul scărilor, se profila drept, înalt şi uscăţiv ca o scîndură, chipul unui bărbat care se voia sobru şi impunător. Ai zice că e un preot şi aşteaptă să i ne înclinăm. Nu ne clintim din locurile noastre, probabil că îl privim şi noi tot la fel. Coboară leneş, treaptă cu treaptă, şi se apropie distant. Îşi consultă ceasul şi execută o mimică de om surprins : ar fi trebuit să gustăm ceva, nu ? Dacă ne e foame sîntem rugaţi să-l însoţim, vă rog să mă însoţiţi, zice, şi se îndreaptă către clădirea din fund. Miroase într-adevăr a cantină, se vedeau pe lîngă pereţi marmidele încă nespălate. Un motan şchiop şi fumuriu îşi făcea de lucru printre ele. Trecem pragul, o luăm la dreapta pe un coridor şi bănuim că în întunecimea din capăt e sufrageria. În urma noastră se aude un troznet sec, uşa pe care abia intrasem şi care era făcută din vergele groase de fier se închide brusc. De pe o altă uşă laterală, iese cineva care ne confiscă şireturile şi curelele. Celula era deschisă, acolo intram şi asta era gustarea, ne era foame, poftă bună, băieţi ! Totul însă s-a întîmplat atîta de repede că eram năuciţi. Vom avea însă destul timp să ne revenim căci, eroare sau capcană, timpul nu voia să se mai mişte după măsura şi legile lui cunoscute, iar situaţia, cu tot imprevizibilul ei, se arăta de neschimbat. Dar despre asta, altădată.

Grafică de Bogdan Stihi

SEMN DE ÎNTREBARE

LA LOCH NESS

Descoperirea sfîntului Columb

Poate o să pară de necrezut pentru mulţi dintre cititorii almanahului nostru afirmaţia că primele veşti despre monstrul din Loch Ness datează din secolul al VII-lea ! Se afirmă în această primă însemnare că Sfîntul Columb, care începuse opera de răspîndire a creştinismului în Scoţia, a zărit într-o bună zi, în lacul Loch Ness, un monstru de dimensiuni gigantice.

Vestea s-a răspîndit cu iuţeala fulgerului. Şi cum putea ea să nu fie crezută din moment ce însuşi sfîntul Columb văzuse monstrul ! Şi cum circula şi învăţătura „crede şi nu cerceta..." pe care însuşi sfîntul o propăvăduia.

Au urmat apoi cîteva secole în care nimeni n-a mai văzut monstrul — s-ar putea ca între timp să nu mai fi trecut pe acolo nici un... sfînt — pînă prin anul 1934, cînd în vecinătatea lacului a început construcţia unei şosele. De atunci, Nessie, — aşa sună alintul acestui drăgălaş de monstru, — care ar trebui să aibă acum peste o mie trei sute de ani ! — a revenit mereu în actualitate.

Aşa arată Loch Ness cînd nu este cutreierat de... monstru (sus) ● Prima fotografie a lui Nessie, datînd din anul 1934 (jos)

Nessie a fost văzut de mai mulţi oameni, unii l-au imortalizat pe peliculă, dar cel mai demn de crezare a rămas tot Columb, singurul sfînt care l-a văzut, dînd veste despre asta şi posterităţii.

Şi dacă nimeni nu se îndoieşte de faptul că Nessie a fost descoperit de sfîntul Columb, asupra autenticităţii datelor furnizate de muritorii de rînd care au trăit — chiar foarte de departe — emoţiile întîlnirii cu monstrul, părerile sînt împărţite. Pe de o parte, există oameni — şi vom vedea cine sînt aceştia — care cred că Nessie există cu adevărat.

Alţii, şi numărul lor este infinit mai mare, cred că monstrul nu este decît o scorneală, că aşa ceva nu poate să existe.

In fine, există o a treia categorie de oameni care, la fel de lipsiţi de argumente ca adepţii teoriilor despre existenţa sau inexistenţa lui Nessie, au rămas în espectativă.

Un monstru monden

Prima gazetă care şi-a oferit paginile găzduirii unei ştiri despre Nessie a fost „Northern Chronicle", care, în numărul său din 27 august 1930, publica o scurtă ştire despre existenţa în lacul Loch Ness a unei fiinţe stranii, de dimensiuni uriaşe.

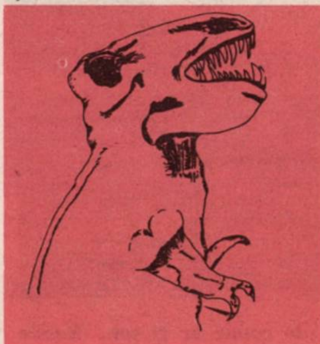
Prima fotografie, înfăţişînd capul şi gîtul lung al fantomei, aparţine geologului englez dr. R.K. Wilson şi datează din anul 1934. Publicăm această fotografie pentru ca cititorii să-şi poată eventual face o părere şi despre celelalte părţi ale organismului namilei, acoperite de apă în momentul epocal în care dr. Wilson a apăsat pe declanşatorul aparatului său de fotografiat, care, în mod normal, ar trebui să se afle astăzi într-un muzeu al obiectelor celebre !

Şi cum numărul celor care l-au... văzut pe Nessie era din an în an tot mai mare, în

anul 1962 a luat fiinţă „oficiul de cercetări pentru lacul Loch Ness", care însă, din lipsă de fonduri, dar şi de probe cît de cît plauzibile, s-a desfiinţat în anul 1972, fără să fi putut prezenta, după o activitate de un deceniu, un raport schiţat măcar în linii vagi. Un eventual răspuns la o întrebare foarte concretă : există Nessie sau nu există ? Urmînd ca după aceea să se caute răspuns la întrebarea atît de des întîlnită prin interviurile de azi : cine sînteţi dv., domnule Nessie ?

Dar, cu sau fără raportul desfiinţatului oficiu, Nessie se menţine în actualitate. Şi cei care reuşesc să facă cel mai bine — şi mai cu folos — acest lucru, sînt vînzătorii de suveniruri, care şi-au deschis tarabele tocmai pe malul lacului, unde se perindă în fiecare an milioane şi milioane de turişti.

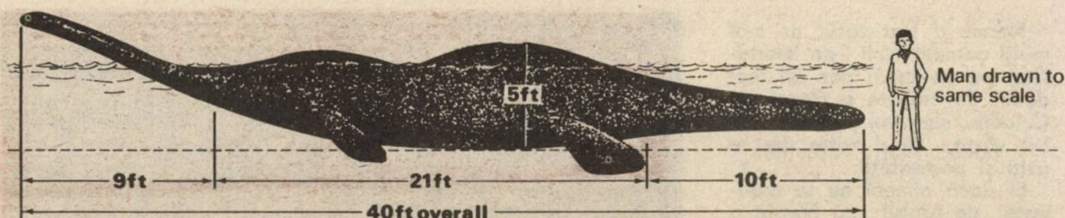

Cineva susţinea, în 1933, că acesta este Nessie ! (sus) ● Cam aşa arăta una din reptilele uriaşe de acum 120 milioane de ani (jos)

— Doriţi un Nessie ?

— Poftiţi, luaţi un Nessie...

S-a deschis chiar o expoziţie de dimensiuni ample pe malul lacului, urmărind să convingă turiştii că Nessie există, că este o fiinţă din carne şi oase. Numai că nu prea au argumente. S-ar părea că mult mai multe atuuri deţin adversarii ideii despre existenţa monstrului. Adică adepţii teoriei lui Toma Necredinciosul. De pildă: dacă Nessie ar fi existat, el ar căzut de mult într-o plasă de-a pescarilor, iar dacă ar fi murit, el ar fi fost scos la malul lacului...

Dimensiunile lui Nessie după ultimele «calcule»

Aşa ar fi — zic partizanii lui Nessie — numai că: pescuitul în lac în scopuri ştiinţifice şi comerciale este interzis, iar apa lacului se menţine constant la 5°C, ceea ce face ca, în cazul în care Nessie ar fi murit, corpul lui să zacă pe fundul lacului, fiind împiedicat să se ridice la suprafaţă.

Şi uite-aşa, pe malurile lui Loch Ness există în permanenţă o suficient de mare afluenţă de oameni care vin să-l vadă sau să-i... atace pe cei care aşteaptă măcar un semn de la Nessie. Cei mai mulţi sînt însă cei care aşteaptă cu aparatele de fotografiat sau filmat să-l surprindă pe ghiduşul de Nessie, care nu vrea — şi o ţine aşa de vreo treisprezece secole! — să se arate... Măcar coada, pe care nimeni nu i-a văzut-o pînă acum! Vreun picior măcar!

Lacul Loch Ness, adînc de peste 350 m, este parcă anume făcut pentru a menţine şi a amplifica enigma. El s-a format din apa mării care, ca urmare a mişcărilor scoarţei terestre, a umplut adîncitura Great Glen. Acest fapt întreţine şi astăzi teoria despre trecerea în lac, odată cu apa mării, şi a monstrului. Acesta ar trăi într-un loc situat sub nivelul lacului, unde s-ar găsi ruinele fostului castel Urquhart.

O fotografie litigioasă

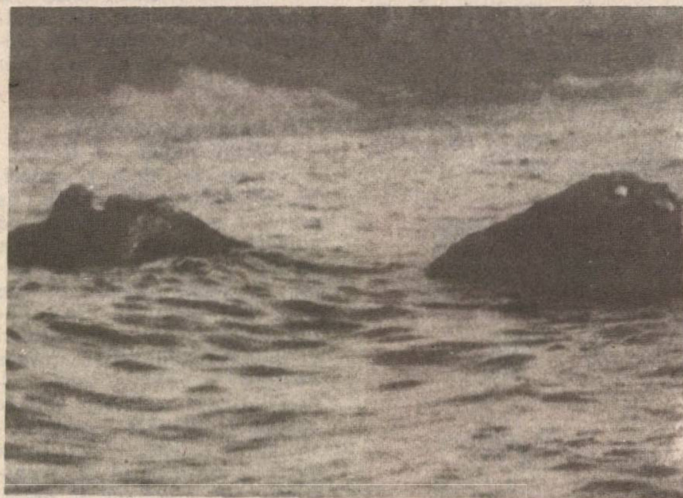
În anul 1975 juristul american Robert Rines a reuşit şi el să-l fotografieze pe Nessie, iar la 10 decembrie al aceluiaşi an, a încredinţat „captura" reputatei publicaţii ştiinţifice britanice, „Nature".

Analizînd fotografia, ecologul britanic sir Peter Scott a ajuns la concluzia că în realitate fotografia reprezintă un plesiosaur sau o reptilă gigantică care, spunea domnia sa, ar trăi în adîncurile lui Loch Ness. Imaginea lui Nessie, surprinsă cu ajutorul unui blitz foarte puternic, la o adîncime de cîţiva zeci de metri, indică o încovoietură de forma profilului unei jumătăţi de pere în partea ei exterioară, ceea ce ar putea fi o componentă a unui corp aerodinamic. Secvenţa care a precedat-o pe aceasta, ca şi cea care i-a urmat, au indicat faptul că fiinţa surprinsă pe peliculă, se afla în mişcare.

Contururile celei sau celui surprins în fotografie sînt însă foarte neclare. Dacă am încerca să ne imaginăm o reptilă pornind de la aceste contururi ar fi ca atunci cînd la un test psihologic vi s-ar arăta o pată de cerneală şi vi s-ar cere să spuneţi ce vă aminteşte!

Dar, cu foarte multă imaginaţie şi fantezie s-ar putea accepta ideea că imaginea din fotografie reprezintă un animal mare înotînd sub apă, al cărui cap împreună cu gîtul, măsoară între trei şi patru metri. Rines şi Scott afirmă că fotografia demonstrează existenţa plesiosaurului, o reptilă uriaşă trăind în apă şi hrănindu-se cu peşti, despre care se afirmase că ar fi dispărut acum şaptezeci de milioane de ani.

În articolul care însoţea fotografia din „Nature", Rines şi Scott scriau că „au fost descoperite creaturi care sînt mai degrabă un mamifer tîritor decît unul înotător (ca de exemplul delfinul sau balenele), dar care în mod cert nu este peşte". Ei au propus ca această ciudăţenie să poarte numele *Nessiterusrhopterys* şi afirmă că acest animal

Unii au zis că trunchiul acesta de copac ar fi tot... Nessie

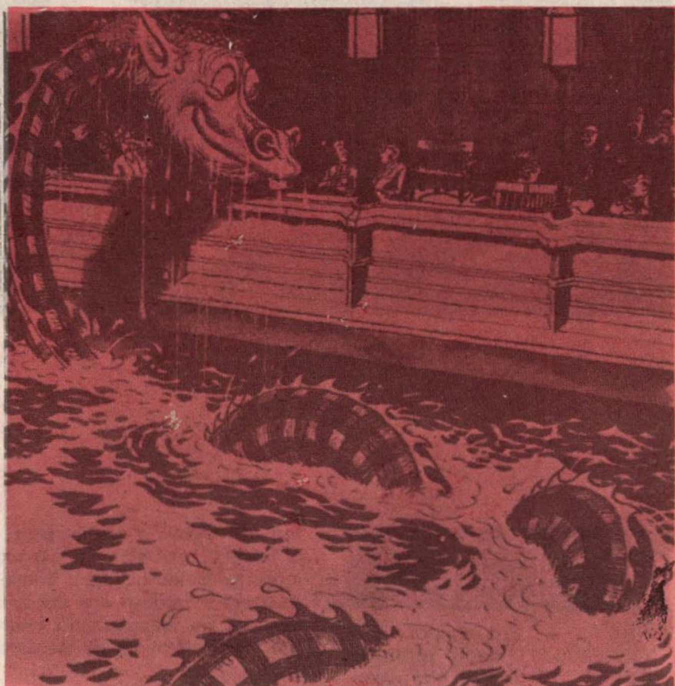
ar avea corpul lung de la 15–20 metri, gîtul între 3—4 metri, capul mic — te miri de unde atîta inteligență pentru a scăpa neobservat vreme de secole și secole și secole! – și coada scurtă, ascuțită.

S-au găsit însă repede adversari ai teoriei Rines-Scott. Argumentele acestora se bazează pe faptul că asemenea creatură nu poate exista în Loch Ness și asta pentru că „mărturiile" și „aparițiile" sînt foarte sporadice. Or, mamiferele au nevoie acută de aer, din care cauză ele trebuie să iasă des la suprafață, pentru a respira.

— Au auzit stimații noștri adversari de broasca țestoasă americană *terrapia*, care trăiește un an întreg fără să se... oxigeneze și fără să moară? – au întrebat Rines-Scott, după cum ne asigură „BBC – External Services". Și chiar dacă ar avea nevoie să respire mai des, *Nessiterusrhomhopterys* nu ar trebui să se ridice la suprafață din moment ce dispune de nări în partea superioară a capului. În condițiile în care peștii sar tot timpul în văzduh, vălurind suprafața apei, ar fi foarte greu ca Nessie să fie observat atunci cînd... urcă după aer.

Chiar dacă materialul din „Nature" este scris foarte serios, specialiștii în probleme de mamifere afirmă că fotografia (din păcate nu dispunem de această fotografie) este foarte neclară și că, din această cauză, nu poate servi drept dovadă despre existența unui animal de dimensiuni mari, ca să nu mai vorbim despre plesiosaur.

Caricatură din «Northern Chronicle»

Nessie concurat

Nessie este ceva foarte apropiat scoțienilor și asta nu din m o t i v e sentimentale ci pentru că existența sau inexistența lui contribuie în mod substanțial la creșterea numărului turiștilor care vizitează țara. Turismul aduce anual Scoției peste 800 milioane lire sterline din care o sumă importantă se realizează pe spinarea (existentă-inexistentă?) a lui Nessie.

Scoțienii nu au însă prea mult timp pentru a se gîndi la Nessie. Au de rezolvat probleme mult mai grave, capitale, pe lîngă care, problemele referitoare la existența lui sînt mai mult decît palide. Șomajul este una dintre ele, în Scoția existînd cîteva sute de mii de oameni fără ocupație, numărul acestora crescînd cu circa 30 000 în fiecare an.

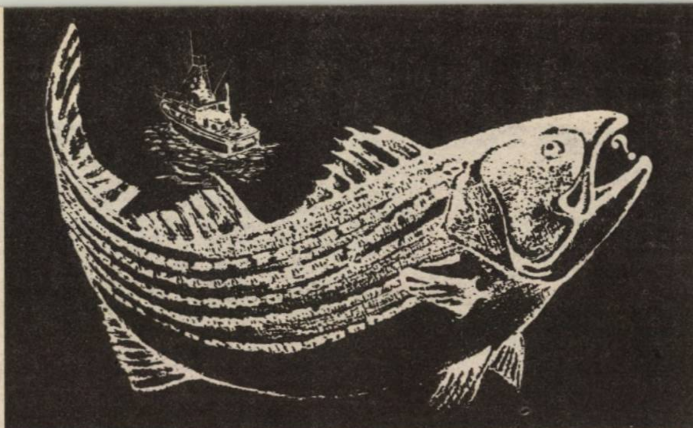
Ar avea scoțienii starea de spirit pentru a-și pune întrebări referitoare la Nessie atîta vreme cît nu au asigurată ziua de mîine?

Ar avea scoțienii starea de spirit să stea pe malul lui Loch Ness așteptînd să apară spinarea încovoiată a lui Nessie, cînd spinările submarinelor cu propulsie nucleară apar tot mai des la suprafața apelor de pe țărmurile scoțiene?

Acestea sînt, de fapt, două dintre problemele fundamentale care îi preocupă pe scoțieni.

Legenda lui Nessie continuă să existe paralel cu acestea — legendele n-au făcut rău nimănui, niciodată – și chiar dacă într-o bună zi din apele învolburate ale lui Loch Ness s-ar arăta chiar Nessie în carne și oase, scoțienii ar fi mai puțin șocați decît sînt la apariția cotidiană a submarinelor americane echipate cu rachete „Poseidon" și „Polaris".

C. Gheorghe

CROCODILI ZBURĂTORI?

Previziunile romancierilor

nu se știe sigur dacă poveștile cele mai compromise sînt cele marinărești sau cele vînătorești. Avantajul fiecărei categorii de povestitori constă în faptul că verificarea lor era foarte puțin probabilă. Marinarii au venit primii cu știrea existenței unor monștri care trimiteau la epoci îndepărtate, cînd pămîntul era mai ales al animalelor și prea puțin al oamenilor. Ei au descris un faimos „șarpe de mare" capabil să răstoarne corăbii, să le încolăcească, să fure marinarii de pe punte sau de pe catarg și să-i devore. Desenatori ai vremii s-au întrecut în a înfățișa publicului aspectul monstrului marin. Dar frecvența acestor întîlniri era mică, iar martorii nu întotdeauna interesați să fie luați în rîs de ascultătorii lor.

Legenda marinărească l-a inspirat pe Jules Verne într-una din captivantele lui cărți de călătorie.

Șarpele de mare descrie cum o balenieră plecată la vînătoare dă de șarpele de mare. Evident există sceptici și încrezători. De o parte cei care nu cred în existența șarpelui marin, de alta meșterul Cabidoulin, „cobea" care pronostichează întîlnirea cu șarpele fantastic. Pe acest pariu stă tot interesul romanului scris de Jules Verne. Marinarii de pe **Saint Enoch** află la Petropavlovsk de la flotila de pescari despre apariția unui animal îngrozitor în apele mării : **„La o jumătate de milă în largul golfului, întreaga flotilă fusese lovită de spaimă la vederea unui monstru marin gigantic. Acest monstru luneca la suprafața apei pe care coada lui o bătea cu violență de necrezut".** Existența șarpelui marin pare să fie realitate și meșterul Capidoulin cît pe aci să cîștige pariul. Mai mult decît atît, ca o piază rea Capidoulin prevestește că **Saint Enoch** nu se va mai întoarce niciodată acasă din pricina monstrului neîntîlnit încă. Unele situații de aici seamănă cu cele din Moby Dick.

Într-adevăr corabia nu se mai întoarce la portul de start, rămînînd undeva prin apropierea cercului polar. Dar există monstrul ? Capidoulin pretinde că straniul și sinistrul accident pe care l-a trăit o navă engleză sub ochii celei franceze, și chiar **Saint Enoch** mai tîrziu n-au fost decît manifestările monstrului. El se bizuie pe fapte cu totul inexplicabile, dar care ar deveni logice doar prin existența unui monstru. În ciuda pățaniei căpitanul nu acceptă existența monstrului. Jules Verne nu spune că el ar

exista, dar descrie ciudatele accidente cu totul inexplicabile ale vaselor. Se vorbește și despre krakeni în **Șarpele de mare** și trebuie spus că Jules Verne este încă o dată un prezicător: naturaliștii de azi au stabilit că acești krakeni ajung la dimensiuni gigantice și că ei sînt aproape sigur la originea legendelor cu șerpi de mare. Krakenul sau șarpele de mare ființa monstruoasă există!

Alți romancieri au zugrăvit și alte animale fantastice, ca fiind contemporane cu noi. **O lume dispărută** de Conan Doyle vorbește despre o întreagă grădină zoologică dinainte de potop, ca să le spunem așa, de fapt de animale uriașe ale erelor revolute, între care chiar și de primele păsări. Romancierii nu fac de multe ori decît să fie pionierii adevărului științific.

Întîlnirea cu „liliacul" zburător

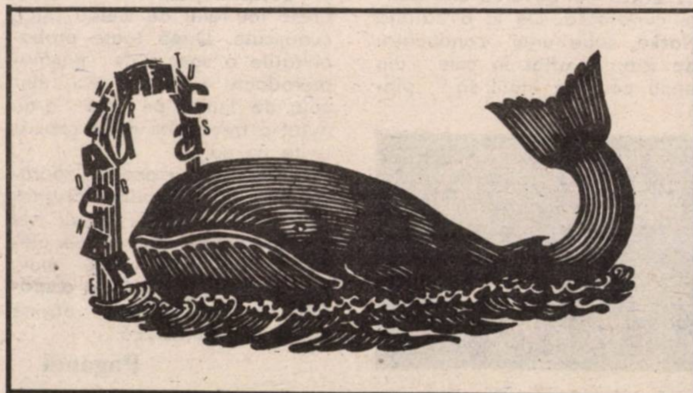

xistența unor păsări ciudate și înfricoșătoare a fost semnalată de mai mulți locuitori ai junglei și chiar de naturaliști. Continentul cel mai interesant din acest punct de vedere rămîne Africa, unde tradițiile și știrile ne semnalează tot felul de vietăți anacronice și misterioase. Băștinașii descriu de pildă o dihanie zburătoare cumplită, care seamănă cu un crocodil cu aripi, dihanie terorizantă purtînd nume diverse. Parc-am fi în basmul românesc cu balauri sau zmei.

O expediție efectuată în 1932–33, în Camerun, de Ivan Sanderson dă prilejul întîlnirii cu o vietate apocaliptică. Totul începe banal, în munții Assumbo pe marginea unui rîu, unde Sanderson și colegul George vinează un liliac. Vînatul cade în apă. Sanderson intră după el. George îi strigă de pe mal: **„Ferește-te"**. Ce-a văzut Sanderson? **„Am ridicat capul și am scos un țipăt; în aceeași clipă m-am scufundat în apă; chiar deasupra mea zbura o lighioană neagră și ciudată de mărimea unui vultur. N-am izbutit s-o examinez mai în amănunt, însă am reținut foarte bine botul larg deschis și un șir de dinți albi și ascuțiți așezați în semicerc. Cînd m-am ridicat din nou deasupra apei animalul dispăruse. Întorcîndu-se cu spatele la mine, George a tras al doilea foc de armă în urma animalului. Am ieșit pe mal și ne-am uitat unul la celălalt".**

Vedenia a fost se pare cumplită, dar naturaliști împătimiți ei și-au înfrînt teama și s-au pus la pîndă în speranța unei noi întîlniri. Ciudata ființă a apărut atît de surprinzător că i-a prins cu armele descărcate. Nu i-au auzit decît șuierul aripilor de piele și au deslușit un fel de „vampir" uriaș și negru, ceva care semăna cu un dragon, și care se îndrepta rapid către ei clănțănind din dinți. Zoologii noștri au lăsat observația științifică baltă și au luat-o la fugă. Unul dintre ei a căzut. Uriașul liliac s-a aplecat asupra lui George, aflat la pămînt și cu fața acoperită de groză, dar și-a părăsit posibila victimă și s-a dus nu se știe unde. Observația științifică a fost imposibilă.

Curiozitatea lor a rămas însă întreagă, cu atît mai mult cu cît ei rămăseseră întregi după întîlnirea cu monstrul. Erau pe deasupra și naturaliști. Firesc, i-au întrebat pe băștinași ce vietate este cea care arată ca un liliac uriaș și negru. Efectul a fost cu totul neprevăzut! Sanderson a fost întrebat unde a văzut jigania și pentru că rîul era în apropiere, toți vînătorii băștinași au părăsit deodată tot vînatul dobîndit pînă atunci luînd-o la fugă, deși era verificat că erau bărbați de ispravă, viteji vînători. A doua zi cercetătorii au fost invitați să părăsească acele locuri pentru că au adus o veste îngrozitoare. Dar numele păsării nu le-au spus.

„Șopîrla roșie și înaripată"

aima ei era însă foarte puternică. Un alt european, Frank Melland, călător în Africa a auzit de un animal ciudat numit **congamato**, care ar fi trăind prin mlaștinile din Djiundu. Ca să afle ce fel de animal este a pus întrebări și pentru a fi mai sigur a scos un atlas zoologic și a încercat o identificare cu ajutorul imaginilor. Mai întîi a aflat că **congamato** este o pasăre care totuși nu e pasăre, deși zboară. Ea seamănă mai curînd cu o șopîrlă cu aripi ca ale liliacului. Melland le-a arătat poza pterodactilului și i-a întrebat dacă seamănă. Da, au aprobat

speriați localnicii, este **congamato** ! Întrebarea inevitabilă : este acest congamato cunoscut băștinașilor chiar un pterodactil, o „fosilă vie" ?

Despre **congamato** se povestea că răstoarnă bărci cu oameni în ele și că cine l-a văzut este condamnat la a muri în scurtă vreme. Pentru africanii chestionați de Melland, **congamato** era pasărea morții. Toate aceste știri despre **congamato** Melland le avea însă la 2.500 de km. de pățaniile lui Sanderson și ale prietenului său George, pe undeva unde se întîlnește frontiera Congoului cu a Rhodeziei de Nord.

Cam în același perimetru cu Melland, un francez, Chateleau și-a propus să captureze sinistra lighioană. Chateleau a aflat, din întîmplare, despre **congamato** într-o seară, cînd un alt alb, mai vechi pe acolo, i-a spus într-o doară : — Pe aici prin apropiere trăiește un pterodactil ! De aici a început aventura pe care francezul o povestește în cartea sa **Departe de drumurile bătătorite.** Animalul s-ar fi găsit tot în mlaștinile Djiundi și ar fi avut cu aripile desfăcute 2 m., ceea ce e impresionant și pentru o zburătoare mai puțin fioroasă. Din relatările localnicilor, sîntem în 1921, reieșea că într-adevăr este vorba de un pterodactil viu. Decis să-l vadă cu ochii lui, Chateleau a plecat în mlaștini, dar niciun băștinaș n-a voit să-l ajute. Doar darurile au mai dezmorțit limbile lor temătoare. E periculos să-i pronunți și numele, i-a spus unul din localnici și, la insistențe, a adăugat **congomato** este foarte agresiv, atacă oamenii, le rupe brațele, urechile, nasurile. Chiar tatăl povestitorului murise după o asemenea întîlnire. Dar ce culoare are șopîrla cu aripi ? Roșie ca sîngele, a precizat africanul. Cît de tare se tem localnicii de această pasăre îngrozitoare o arată următoarea declarație : „Omule alb, eu sînt gata mai degrabă să dau ochii cu un elefant dezlănțuit sau cu un leu înfometat decît cu un **congamato".** Alt vînător, care a văzut un **congamato,** îl descrie așa : „nu are pene, dar nici solzi, are un cioc mare cu dinți de crocodil, are aripi ca liliecii, dar foarte mari, pielea este roșie și strălucitoare, iar sunetele pe care le scoate sînt sugrumate". Pe scurt, un fel de crocodil roșu și zburător. Dacă ne gîndim bine cam așa arătau balaurii ori dracii din basmele vechi ale europenilor. Să fie aceste figuri diabolice ale imaginației populare niște reminiscențe ale străvechii coexistențe cu monstrul ?

Atacul balenei

Realitățile infirmă regulile

hateleau n-a reușit să vadă **congamatoul,** dar a obținut relatări absolut asemănătoare de la localnici, ceea ce arată că pasărea era foarte cunoscută. De la o bătrînă Nazke, soția unui conducător de trib, a aflat în cele din urmă că este inutil să-l pîndească pe **congamato** pentru că ultimul fusese ucis de soțul ei.

Legenda acestui crocodil zburător și roșu care-i înspăimînta pe localnici stăruia încă în 1942 cînd un alt vînător și cercetător o menționează. Amănuntele sînt aceleași, iar asemănarea cu pterodactilul neîndoielnică. Să fie vorba într-adevăr de un supraviețuitor al faunei dispărute ?

În general, schimbarea condițiilor de existență a animalelor duce de la sine la dispariția speciilor vechi. A accepta că unele au supraviețuit, contrazice aparent această regulă. Dar faptele se pare că sînt mai puternice decît regulile. Apoi aceste semnale asupra „fosilelor vii" ne parvin din medii naturale foarte izolate, unde vechile condiții naturale s-au putut păstra foarte bine. Africa cu pădurile ei virgine ar fi putut conserva în chip firesc tot felul de viețăți puțin cunoscute. După toate probabilitățile o specie de pasăre-pterodactil a viețuit aici, dincolo de limita pe care n-au putut-o trece alte viețăți coexistente cu ea.

Există deci crocodili zburători ? După mărturiile băștinașilor se pare că ei ne-au fost contemporani, chiar dacă ultimul a fost vînat nu de mult. Așa se face că **O lume dispărută** de Conan Doyle devine mai puțin fantastică.

Paganel

LECTURI SURPRINZĂTOARE

POVESTIRILE LUI CREANGĂ ASCUND UN LIMBAJ MITIC?

asile Lovinescu este dintre exegeţii care caută în texte o cheie ascunsă, un mesaj inculcat mai important decît cel explicit. In cartea Al patrulea hagialîc (1982) ne-a dat o asemenea lectură glosată a romanului Craii de Curtea Veche în care descifrează un depozit de informaţii iniţiatic şi vechi. Arta lui Mateiu Caragiale ar fi deci şi aceea de a da o aparenţă de firesc acestui mesaj subtil. În Creangă şi „Creanga de aur", Vasile Lovinescu ne propune o lectură atentă a povestirilor lui Ion Creangă în care după domnia sa se află inserate, cu bună ştiinţă şi cu mare pricepere a folosirii vălurilor înşelătoare, imagini ale unei alte lumi şi altei civilizaţii, informaţii chiar despre un univers de altădată. Fiecare povestire este luată la rînd şi descusută pentru a se ajunge la ţesătura intimă, la motivul cultural străvechi şi semnificativ. În rezumat, ceea ce susţine Vasile Lovinescu în Creangă şi „Creanga de aur", ca şi în Al patrulea hagialîc, este că în folclorul românesc s-a sedimentat şi s-a ascuns astfel un foarte vechi strat cultural, formulat mitic. Astfel folclorul devine mai puţin spontan şi pitoresc, el fiind de fapt conform unei asemenea concepţii un depozitar de mesaje pe care trebuie să ştii să ţi le apropii. Cu alte cuvinte, Ion Creangă ar fi un iniţiat, iar povestirile lui spun şi altceva decît naraţiunea imediată, figurată. În linii mari este vorba de două civilizaţii, una de origine nordică, hiperboreană, şi una de origine vestică, atlantă, care se încrucişează pe teritoriul românesc din vechi timpuri, povestirile alcătuite de Creangă conservînd amintirea relaţiilor, tensiunilor sau conflictelor dintre aceste civilizaţii străvechi sub înfăţişarea relaţiilor dintre Împăraţii Roşu şi Verde. Descrierea este mult mai complicată şi mai bogată, mai plină de surprize, aşa cum cititorul o va vedea. Vasile Lovinescu caută de fapt un tărîm pierdut pe care speră să-l găsească în nucleele arhaice ale arhitecturilor ridicate de Ion Creangă. Detectivistica culturală, bogat şi preţios informată, a lui Vasile Lovinescu este pasionantă. Pentru unii poate fi chiar adevărul, pentru ceilalţi cel puţin un exerciţiu cultural şi intelectual superior. O oferim curiozităţii intelectuale, scormonitoare a cititorului, ca pe un gest critic incitant, apt să deschidă orizonturi noi.

„L"

Almanah «Luceafărul» — coala 7

«Capra cu trei iezi»

reangă a scris **Capra cu trei iezi** imediat după **Soacra cu trei nurori**. Cele două povestiri au fost publicate consecutiv în „Convorbiri literare" la două luni distanță, respectiv în octombrie și decembrie 1875. Nu ne putem permite să considerăm faptul ca o simplă coincidență, pentru că cele două basme sînt două jumătăți ale unui tot, cînd sînt privite simbolic. Continuitatea lor este intrinsecă și pecetea ei vizibilă este numărul trei, în ternarul nurorilor și în acel al iezilor. Complementarismul basmelor șade în faptul că lumile din cele două basme sînt opuse ca două emisfere legate printr-un ax unic. Lucrul e ușor constatabil, după puțină reflexiune. Soacra fiind talpa iadului, e coextensivă cu temelia lumilor și a manifestării integrale, constituindu-i rădăcina tenebroasă. Am vorbit mai sus, pe larg, de acest fapt. Nurorile-iele introduc un vîrtej salubru în hasnaua infernală, arzînd cu fierul roșu țîțina bubei. Dacă schematizăm „locul" mitului, cum o cere imperios disciplina simbolismului, lumea basmului incipient e reprezentabilă printr-o emisferă inferioară față de un plan de referință constituit din lumea noastră obișnuită, care în toate miturile are o situație mediană. Tot față de același plan de referință, lumea **Capra cu trei iezi** este „astrală", pentru că această capră este Amaltheea, doica lui Zeus copil pe muntele Ida din Creta, hipostaziată apoi de divinul ei fiu de lapte în constelația Caprei. Vom căuta să justificăm identificarea simbolică a caprei lui Creangă cu aceeași din mitologia greacă. Emisfera cerului, superioară, formează împreună cu emisfera infernală, o unică sferă. Continuitatea este asigurată prin cele trei **gune**, inevitabile am putea spune, în întregul univers, deoarece îi constituie armătura necesară. Sînt la fel de operante, de virulente în cele trei lumi, infernul, cerurile și planul median, tot universul fiind condiționat de dozările infinitezimale ale celor trei tendințe „bazice". Primele două basme sînt cei doi poli, substanțial și esențial, între care se vor desfășura restul povestirilor lui Creangă.

Spuneam că cele trei iele, în calitatea lor de **gune**, imprimă, în același timp, un caracter de unicitate și de diversitate Universului, determinînd Exaltarea, Amploarea și cufundarea în Abis. E firesc ca ternarul **gunelor** să caracterizeze și pe cei trei iezi, care, oricît de astrală le-ar fi ființa, aparțin încă manifestării informale. Mitul nu socotește necesar să insiste asupra celor două nurori și asupra celor doi iezi mai mari, fiindcă războiul spiritual al celor mici este suficient ca să configureze pe ceilalți și să-i plaseze la locul lor normal. Totuși Creangă arată pe iedul cel mai mare, mai nătăfleț și mai guraliv decît frații săi.

Cronos s-a însurat cu sora sa Rhea (Pămîntul) căreia i s-a consacrat stejarul. I se profetizase de către mama lui și de tatăl său Uranos, că unul din fiii lui îl va detrona. În fiecare an, prin urmare, înghițea copilul pe care i-l năștea soția : întîi pe Hestia, apoi pe Demeter și Hera, apoi pe Hades, pe urmă pe Poseidon.

În exegeza tradițională a mitului, Cronos, Regentul celui mai înalt dintre ceruri, cerul intelectual, înghițindu-și copiii, îi reînnoiește, îi transfigurează, întărind în ei caracterul olimpic. Aspectul psihologic de fapt divers al mitului dispare și fabula marchează acel („Stirb und werde") „mori și devino" goethean, care e baza tuturor Teofaniilor și a Metamorfozelor, adică esența întregii mitologii. Cînd va vedea iezii mîncați de lup, cititorul să-și amintească de aceasta.

Rhea era furioasă pentru că punctul ei de vedere era exclusiv matern. După ce născu pe Zeus pe muntele Lykeus din Arcadia (Lykos înseamnează Lup și Lumină, acest caracter bivalent al lupului trebuie și el reținut), îl încredință nimfei-capre Amaltheea (Cea bună, duioasa), ca să-l crească și să-l alăpteze. Recunoscător, Zeus devenit stăpîn a proiectat-o pe cer, prefăcînd-o în constelație. Cornul ei a devenit celebrul **Cornucopia**, Cornul Abundenței. Rhea dădu un vomitiv lui Cronos care vărsă și dărui lumii pe copiii divini, ceea ce arată că față de cerul suprem, lumea este vărsată din el.

E adevărat că în varianta lui Creangă nu se arată că lupul a vărsat pe cei doi iezi mai mari, dar în alte variante, faptul este afirmat ; cităm pe cea mai celebră dintre versiuni, aceea a lui Grimm. Or, mitul nefiind cantitativ, diferitele lui redacțiuni nu se exclud ci se întregesc, se întregesc una pe alta ca refracțiuni ale unei imagini unice. Prin urmare colaționarea lor e îngăduită și putem spune, contra aparențelor, că lupul a vărsat pînă la sfîrșit pe cei doi frați mai mari. Și în mitul grecesc, Poseidon și Hades sînt mai vîrstnici decît Zeus.

Capra pleacă de acasă, ca să adune fructele cerului, pămîntului și ale aerului, să le depună ca un fel de omagiu, în sensul feudal al cuvîntului, la picioarele celor trei viitori regenți ai lumii. Acest omagiu, capra îl aduce în Cornul Abundenței, care este propriul ei corn și el divinizat mai tîrziu și transformat în constelație. Într-o versiune arabă capra are coarne de aur.

Îi vestește să se păzească de anticul dușman Lupul Abisului, că o vor recunoaște la întoarcere, după cîntecul acela paradisiac, care leagănă toate sferele cerești ; îl reproducem, deși